

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra historie
Autor práce: Bc. Ivan Puš
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

**Starosta Karl Brandhuber a národní život
v Olomouci za jeho úřadu (1896-1918).
Příspěvek k tématu vzájemného soužití
českého a německého obyvatelstva na Moravě
před rokem 1918**

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a že jsem použil pouze prameny a odbornou literaturu, které cituji.

V Ostravě 15.8.2013

Ivan Puš

Srdečně děkuji panu prof. Miloši Traplovi za jeho pomoc při vytváření této práce, za jeho cenné podněty a postřehy a stejně tak dr. Michaelovi Viktorčíkovi, dr. Karlu Podolskému, paní prof. Libuši Spáčilové a pracovníkům Státního okresního archivu v Olomouci.

OBSAH

ÚVOD	6
I. O PRAMENECH	10
I. 1. Prameny archivní povahy	10
I. 2. Odborná literatura, memoáry, beletrie	12
I. 3. Periodický tisk	15
II. HISTORIOGRAFIE DĚJIN OLOMOUCE OD DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ DO ROKU 1918	16
III. SPOLEČENSKÝ A SPOLKOVÝ ŽIVOT V OLOMOUCI OD 60. LET 19. STOLETÍ DO ROKU 1918	32
III. 1. Olomoucká pevnost a rozvoj Olomouce	36
III. 2. Hospodářství	38
III. 3. Správa a obecní samospráva	43
III. 4. Spolky a spolkový život	48
III. 5. Důsledky nacionalismu pro vývoj města	53
IV. SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ V OLOMOUCI OD KONCE 70. LET 19. STOLETÍ	55
V. JOSEF VON ENGEL A KARL BRANDHUBER	63
V. 1. Josef von Engel	63
V. 2. Karl Brandhuber	67
VI. KARL BRANDHUBER A ŠKOLSTVÍ, KULTURA	74
VI. 1. Školství	74
VI. 2. Kultura	84
VII. POLITIKA „SVŮJ K SVĚMU“ A „DEUTSCHE ZU DEUTSCHEN“	86
VIII. VÁLEČNÁ LÉTA A ROK 1918 NA MORAVĚ A V OLOMOUCI	93
IX. ZÁVĚR	99
X. PŘÍLOHY	101

ANOTACE	114
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	116

„Minula doba smíru a spravedlnosti na městské radnici v Olomouci; oni rozšafní osmačtyřicátníci, kteří ač rodem Němci, s mužnou hrdostí a nadšením střežili čest a slavný věhlas této české země, kteří po boku svých českých spolubojovníků slovem i tělem stáli za tuto zemi, sestárli a vymírají; rod trpaslíků, jenž po nich přišel, uzavřel srdce své všem vznešeným snahám po poctivém bratrském soužití a nemoha rovnati se otcům svým ve ctnostech, podniká vše, aby je předčil zuřivou nenávisť a nesnášenlivostí, aby fanatismem nahradil, co otcové jeho učiniti by se styděli.“¹

(Tak charakterizoval dobu poloviny osmdesátých let autor článku zveřejněného v olomouckém periodiku Našinec.)

¹ Fischer, Richard: Národní dům v Olomouci, jeho vznik a dějiny. Olomouc 1933, s. 11. Dále jako „Fischer, Richard: Národní dům v Olomouci“ Viz též: Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. Díl II. Svazek 1. Ostrava 2008, s. 318. Dále jako „Kladiwa, Pavel: Lesk a bída obecních samospráv.“

ÚVOD

Olomouc, dnes třetí největší město na Moravě, je významným centrem kultury, státní správy, univerzitního života, katolické církve a sídlem vojenské posádky. Tak tomu bylo i v minulých stoletích, ačkoliv studentský život byl od šedesátých let 19. století téměř po devadesát let utlumen zrušením olomoucké univerzity. To, co však od středověku do prvních dekád 20. století utvářelo jedinečnou atmosféru města, bylo německé obyvatelstvo, na jehož někdejší přítomnost si bohužel většina dnešních Olomoučanů ani nevzpomene.

Rok 1918 neznamenal pouze konec první světové války, zásadní zlom v dějinách evropské politiky a bod dalšího vývoje evropských států, ale též zlom pro obyvatele historických území středovýchodní Evropy. Obyvatelé Habsburské monarchie, mnohonárodnostního státu, který byl „velkým kotlem“, ve kterém vřely emancipační snahy jednotlivých národnostních skupin obyvatelstva. Rozpadem Habsburské monarchie vznikla řada nových národních států a v Československé republice se vyskytl problém s německým obyvatelstvem, i když mu byly v novém státě poskytnuty přiměřené podmínky pro rozvoj kulturního i politického života.

Následující týdny a měsíce po říjnových událostech roku 1918 byly v některých moravských městech poměrně bouřlivé. V těch městech, kde doposud převládala německá samospráva, začaly české špičky komunální politiky prosazovat své nově získané rozhodující postavení, neboť aktivní vystupování v obecní samosprávě jim totiž z jejich pohledu bylo po několik desetiletí upíráno. To byl také případ Olomouce, i když převzetí politické moci olomouckými Čechy zde bylo poměrně klidné.

Život německých Olomoučanů za tak zvané první republiky a v letech okupace zaslouží zvláštní pozornosti, ovšem nejsou předmětem této práce. Události léta 1945 a měsíců následujících rozhodly o tom, že německé obyvatelstvo již nebude přirozenou součástí Československé republiky. Dlouhé období společného soužití obohacovalo obě složky obyvatelstva, byť v některých etapách dějin, bylo toto soužití značně konfliktní.

Ačkoliv dnes v Olomouci žije dle statistických údajů jen nepatrné procento německy mluvících obyvatel, není pravdou, že by němčina zcela vymizela z kulturního života města, ba naopak. V Olomouckých kavárnách se koná řada

autorských literárních čtení německy píšících autorů jak rakouských, tak německých. Jednotlivé katedry Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci organizují výstavy o významných umělcích, kteří se v Olomouci buď narodili, nebo zde v minulosti pobývali.

Ve Vědecké knihovně v Olomouci se nachází studijní oddělení německé literatury – sál Goethova institutu – a pro studenty středních škol na Olomoucku je organizována literární soutěž na téma německé moravské literatury. O této literatuře však bohužel kulturní obec stále nemá příliš velké povědomí a širší veřejnost již vůbec ne. Vlastivědné muzeum Olomouc rovněž posiluje historickou paměť současníků výstavami a historickými přednáškami pro veřejnost.

Život obyvatel města významnou měrou ovlivňovaly jeho představitelé. Jedním z nejvýznamnějších v novodobé historii byl šumperský rodák, továrník a starosta Olomouce Karl Brandhuber.

Nejsilnějším podnětem pro sepsání předkládané práce je skutečnost, že o tak významné osobnosti města Olomouce, jakou byl Karl Brandhuber, nebyla doposud sepsána rozsáhlejší studie či samostatná biografie. Příčiny toho lze hledat v roztržitosti pramenné základny a minimu objevených pramenů osobní povahy.

Karl Brandhuber nemá samostatný fond, žádnou osobní pozůstalost ani ve Státním okresním archivu Olomouc, ani v Zemském archivu v Opavě, ani v jeho olomoucké pobočce. Jednotlivé dílčí informace je třeba hledat v kartonech různých institucí města Olomouce, firem sídlících na Moravě, na stránkách denního tisku a memoárové literatury – literatury dobové či později vydané. Autor této práce si zde neklade za cíl vytvořit monografii Karla Brandhubera, ale snaží se přispět k poznání této významné osobnosti, jednoho z „otců města.“ V této práci jsou zmapována nejdůležitější odborná pojednání, která byla doposud sepsána o Olomouci za úřadování Karla Brandhubera. Budou též kriticky zhodnocena a zároveň současný stav poznání je obohacen o další informace získané z archivních pramenů, periodického tisku a v té době vydávané dobové literatury.

V diplomové práci se autor zabývá proměnami Olomouce v posledních třech dekáдах 19. století a v prvních dvou dekáдах století 20., s důrazem na vzájemné soužití českého a německého obyvatelstva.

Češi ve městě tvořili vždy, až do roku 1918 národnostní menšinu - vůči většinovému německému obyvatelstvu. Obě tyto hlavní národní složky obyvatelstva českých zemí však nekonfliktně koexistovaly, a to až do počátků kulturních a zejména

hospodářských a politických snah českého obyvatelstva o emancipaci. Tyto snahy lze hledat na konci čtyřicátých let 19. století. V moravských městech druhé poloviny 19. století sílilo postavení českého obyvatelstva. Němečtí obyvatelé usilovali o zachování svého vedoucího postavení v obcích a okresech. Z některých měst se postupně stávaly „osamělé ostrovy německého jazyka a kultury“ a němečtí měšťané, ekonomicky na výši, stáli v čele obcí a bránili se tak zvané „čechizaci“ všemi možnými prostředky. Největší spory a střety se rozhořely během éry *fin de siècle*, údobí bez ostrých časových kontur, přibližně však poslední čtvrtiny 19. století a první dekády 20. století. Moravským městem, ve kterém se německé elity udržely nejdéle, byla Olomouc. V této práci bude zaměřena pozornost na soužití českého obyvatelstva s německým za úřadu posledního německého starosty Olomouce Karla Brandhubera a na jeho osobnost. Tento významný olomoucký měšťan zastával úřad starosty Olomouce po dobu dvaadvaceti let. Nastoupil v roce 1896 a roku 1918, krátce po vyhlášení Československé republiky, abdikoval. Jeho působení bude studováno na pozadí všech oblastí života, a to na základě různorodé pramenné základny.

Jednou z centrálních otázek bude, jaký vliv měl Karl Brandhuber na společenský život v Olomouci, na vzájemné soužití obyvatel Olomouce a též zda a jak se proměňoval obraz starosty Brandhubera v očích jeho současníků, od doby jeho politické aktivity, přes období po roce 1918, až po hodnocení současnou literaturou. Dalším významným tématem bude otázka problematického soužití obyvatelstva v Olomouci. Soužití obyvatel Olomouce nelze vnímat ve zjednodušeném modelu soupeření Čechů s Němci, přičemž tento pohled budí ve čtenáři především česká literatura před rokem 1945. Vrcholní představitelé tehdejší lokální společnosti byli politicky diferencováni a některé spory měly politický podtext. Otázkou je, nakolik se tyto střety dotýkaly nižších vrstev obyvatelstva., zda vzájemné, veřejně viditelné a dnes prokazatelné soupeření národních skupin obyvatel, včetně násilných excesů, bylo podněcováno, realizováno a vedeno spíše „shora“ nebo „zdola.“ To je buď ze strany kulturních, hospodářských, politických elit na Olomoucku, nebo ze strany běžných obyvatel, kteří kromě svého případného členství ve spolcích jako řadoví členové nebyli příliš viditelní. Jisté je, že mnohé konflikty vytvářel nebo rozdmýchával lokální tisk, v porovnání s dnešním tiskem tehdy jasně stranický. A s ním byly spojeny právě elity komunální politiky.

V této práci budou představeny nejdůležitější prameny využití v textu a publikace, které doposud vyšly o dějinách Olomouce a v nichž se jejich autoři dotkli více či méně osobnosti Karla Brandhubera.

K vytvoření základního přehledu o životě ve městě od druhé poloviny 19. století do roku 1918 s důrazem na spolkovou činnost je myšlena kapitola třetí a čtvrtá. V následujících kapitolách se pak autor práce věnuje dvěma posledním německým starostům města, kteří měli zásadní vliv na novodobý rozvoj města a poté již vzájemnému soužití českých a německých Olomoučanů a jejich obrazu v dobové literatuře. V závěrečné kapitole je věnována pozornost válečným letům v Olomouci, zmíněny jsou významné osobnosti, které se zapsaly do dějin města a představeny jsou události podzimu 1918 v Olomouci, kdy došlo k významným politickým změnám na olomoucké radnici.

Důležitou součástí práce jsou tabulkové a obrazové přílohy, které doplňují text práce.

I. O PRAMENECH

Téma této práce umožňuje či spíše vyžaduje využití různorodé pramenné základny. Proto byly využity nejen prameny archivní povahy, ale též dobová literatura, a to jak odborná, tak memoárová, a též beletrie, již autoři historických prací s danou tematikou doposud příliš nevyužívali. Důležitý je rovněž periodický tisk, na nějž samozřejmě nelze pohlížet jako na zdroj primárních, věrohodných informací, ale jen jako na zdroj dokreslující významně atmosféru doby; mimo to je možné skrze něj sledovat veřejnou činnost politických sdružení v rámci jednotlivých politických táborů a též činnost významných osobností působících ve veřejném životě.

I. 1. Prameny archivní povahy

Z archivních pramenů byly využity jak ty, jejichž původcem jsou orgány obecní samosprávy a zemské správy, tak prameny z pozůstalosti soukromých osob. Pro výzkum byly využity fondy uložené především ve Státním okresním archivu Olomouc, okrajově pak v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Konkrétně se jedná o protokoly ze zasedání obecní rady, které jsou zaznamenány v městských knihách. Výroční zprávy starostů nejen poskytnou čtenáři významné údaje o vývoji ve městě za dané období, ale při srovnávání též umožní z textu vyčíst, co který starosta upřednostnil a co naopak zamlčel, kterým tématům se vyhnul. Mimo dosud uvedené prameny využil autor práce také vybrané inventární záznamy z fondu prezidiálních spisů.

Od šedesátých let 19. století vydávala obecní samospráva Olomouce rovněž statistické údaje o městě, jeho obyvatelích, hospodářském i kulturním vývoji a infrastruktuře. Jednalo se o tak zvané adresáře – jde tedy o adresáře města Olomouce, a od roku 1888 obecní radou vydávané statistické ročenky města Olomouce. Statistické ročenky se od adresářů liší svým rozsahem i obsahem. Do statistických ročenek byly oproti adresářům vkládány navíc přehledy o vývoji ve městě za dané období a rozsáhlejší komentáře k jednotlivým institucím; čtenář zde najde i přepis vybraných smluv, které uzavřelo město s jednotlivými firmami. Autorem úvodního

věnování byl olomoucký starosta, tedy též Karl Brandhuber, který ročenky věnoval „všem přátelům a přívržencům.“²

Z činnosti měšťanských spolků, které měly dominantní roli ve společenském a komunálním životě, se též dochovaly historické doklady. Jsou uloženy jak ve fondech jednotlivých spolků, tak ve fondech vzniklých z činnosti obecních úřadů, mimo jiné těch výše zmíněných.

Německy psaným publikacím se podpory dostalo pochopitelně zejména během éry německých představitelů města, a tak hlavní tištěné prameny pocházejí z této doby. Kromě Dějin Olomouce Willibalda Müllera a Johanna Kuxe se jedná o tištěné prameny úřední povahy, zejména statistické ročenky města Olomouce. Prameny archivní povahy, využité pro tuto práci, jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Olomouci a v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Zde autor pracoval zejména s úředními záznamy německé samosprávy a s úřední korespondencí mezi radou města či přímo mezi starostou města na straně jedné a měšťanskými spolky nebo zemskými úřady na straně druhé.

Z pramenů neúřední povahy, pocházejících od soukromých osob, je nejvýznamnější osobní pozůstalost Richarda Fischera, uložená též ve Státním okresním archivu v Olomouci. Obsahuje vedle výpisků z dobových periodik, rukopisů k připravovaným publikacím a beletristických črt, především osobní a úřední korespondenci Richarda Fischera. Z ní je možné čerpat řadu cenných informací. Zejména je možno vysledovat významné osobní vazby Richarda Fischera na české politiky a též jeho směřování v politickém životě.

V olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě je uložen velmi rozsáhlý fond Obchodní a živnostenské komory v Olomouci, z něhož jsem rovněž čerpal.

Za důležité zde považuji zmínit otázku úzu německých označení českých Olomoučanů a českých institucí, které používali němečtí městští úředníci, novináři a historikové píšící německy. V textech se lze setkat s trojím označením: *tschechisch*, *slavisch*³ a *böhmisch*. Výrazy *tschechisch* a *slav/w/isch* se užívaly synonymně pro

² Viz např. Brandhuber, Karl: Widmung. In: Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz. III. Band. 1896-1899. Olmütz 1901.

³ Existovala též varianta *slawisch*.

označení národnostně českého obyvatelstva. *Böhmisch* označovalo až na některé výjimky⁴ geografické označení, tedy český ve smyslu z *Čech*.

Terminologie je různá též ve sčítacích operátech obyvatelstva, ve kterých obyvatelé města neuváděli národnost, nýbrž „řeč obcovací“ / „Gemeindesprache.“

Tyto údaje byly někdy dodatečně opravovány, ovšem dnes lze bohužel těžko zjistit, z jakého důvodu.⁵

I. 2. Odborná literatura, memoáry, beletrie

Z pramenů odborné povahy byly vybrány jak publikace většího rozsahu, jež pohlížejí komplexně na dějiny města, tak drobné studie pojednávající o dílčích tématech a vybraných osobnostech z historie Olomouce.

Vzhledem k tématu předkládané práce jsou významnou součástí pramenné základny dějiny města Olomouce, počínaje knihou Wilibalda Müllera a konče zatím poslední vydanou velkou studií k dějinám města – tak zvanými „akademickými dějinami“ - *Dějiny Olomouce*, vydané v roce 2009.

Téma obecní samosprávy, které v této práci hraje jednu z klíčových rolí, doposud nejlépe zpracoval Pavel Kladiwa a kol. v knize nazvané *Lesk a bída obecních samospráv...* Na vybrané dějiny Olomouce a knihu *Lesk a bída obecních samospráv* je zaměřen bližší pohled v následující historiografické kapitole.

Drobné odborné studie přispěly k bližšímu náhledu na dílčí problematiky života v Olomouci.

Z dobových pramenů, které dosud lze využít jako primární i sekundární zdroj informací, jsou velmi přínosné ty knihy, jejichž autorem je Richard Fischer.

Richard Fischer, aktivní organizátor společenského života v Olomouci, advokát stojící v letech 1918-1919 v čele vedení města jako vládní komisař a poté (v letech 1923-1939) starosta Olomouce. Zejména po roce 1918 vydal značné množství literatury mapující především český národní život v Olomouci před vznikem Československé republiky, přičemž sám byl jednou z vůdčích postav českého hnutí. Ve svých knihách, jichž vyšlo do roku 1939 několik desítek, mapuje vývoj českého

⁴ Viz např. body jednání Karla Brandhubera s ministrem krajanem Schreinerem v kapitole VI.

⁵ Viz příloha 6.

národního hnutí na Olomoucku, a to především v konfrontaci s německou samosprávou, se zemskou správou a se státními orgány. – Při studiu těchto publikací lze dobře sledovat nejen olomoucké elity, ale též veřejnou činnost samotného Richarda Fischera, neboť on sám byl členem řady spolků. Ve svých pamětech *Cesta mého života* vylíčil důležité momenty společenského hnutí na Olomoucku, především od osmdesátých let 19. století do roku 1918. V těchto pamětech i v jiných publikacích uvádí vedle svých přednášek též články uveřejněné v českém i německém tisku, přičemž autorem článků v českém tisku byl také on. To je pro dnešního badatele velkým přínosem, neboť je tak značně usnadněna práce s rozsáhlými vydáními periodického tisku.

Z vydaných prací Richarda Fischera byly nejpřínosnější pro tuto diplomovou práci právě zmíněné třídílné memoáry *Cesta mého života* a též kniha *České školství a Matice školská v Olomouci. Od roku 1872-1918*.

Díla autorů tak zvané moravské německé literatury přináší zajímavé informace i pro historický výzkum. Kromě Willibalda Müllera, který své dějiny psal beletrizujícím stylem, se jedná především o Julia Kricka. Ten je autorem souboru povídek vydaných pod názvem *Stadt an der March / Město na řece Moravě*.

Ve čtyřech z šesti povídek souboru líčí život v Olomouci, jak jej vnímal za svých studentských let, to je v osmdesátých letech 19. století, ale i později, a to pohledem olomouckého Němce, národně hrdého, nikoliv však nacionálně přepjatého. K utváření historického obrazu Olomouce jsou zajímavé tak zvané gymnaziální historky: *Indiáni*, *Nebezpečná stuha* a *Majáles*. Lze z nich vycítit národní hrdost a velkoněmecké smýšlení německých Olomoučanů i jejich vyhraněnost vůči Čechům, která byla typická pro dobu Krickova mládí. Ačkoliv tyto jeho povídky nespádají do hlavního období zpracovávaného v této práci, jsou přínosné pro dokreslení atmosféry tehdejší společnosti.

„V době Krickova vyprávění však rostla rivalita mezi Čechy a Němci a nacionální hledisko se stávalo stále silnějším momentem v životě společnosti. Zdejší Němci měli obavy z narůstajícího vlivu obrozeneckých Čechů a počali se stavět odmítavě k císařské vládě, jež prý stranila Čechům, například podporou mladého českého gymnázia. Němečtí nacionálové se začali dívat se sympatiemi za hranice, do nedávno vzniklé, politicky a vojensky dynamické německé říše, a obdivovat kancléře Bismarcka. Velkoněmecké tendence byly ovšem nepřátelské vůči Rakousku-Uhersku.

Nepřekvapuje, že rakouský stát, pamětlivý války s Pruskem v roce 1866, spatřoval v demonstrování velkoněmecké trikolory některými místními studenty cosi jako vlastizrada – Autor se vyvaroval přímých výpadů proti Čechům; ostatně jeho vyprávění, často humorně laděné, se neomezuje na nacionální tematiku.“⁶

Profesor Ludvík Václavek v této své předmluvě k českému vydání Krickových povídek upozornil na velkoněmecké smýšlení olomouckých Němců, které bylo demonstrováno projevy některých olomouckých studentů i politickými projevy olomouckých zastupitelů a zviditelněno v názvech některých ulic.

Richard Hudeczek, člen olomouckého obecního zastupitelstva, vytvářel adresáře města Olomouce, vedle toho však byl i básníkem a glosátorem společenského života. Esejistickou povahu má jeho spisek z roku 1908 nazvaný *Deutschum in Olmütz ermanne dich! oder stirb!* Přináší zajímavý kritický náhled na německé Olomoučany, o to zajímavější, že nikoliv z pohledu českého, ale německého. A proto byl tento spisek v předposlední kapitole této práce podroben rozboru a okomentován.

⁶ Václavek, L.-E.: Předmluva. In: Krick, Julius: Město na řece Moravě. Olomouc 2010, s. 6. Dále jako „Krick, Julius: Město na řece Moravě.“

I. 3. Periodický tisk

Již zmíněný dobový tisk, jak český, tak německý, je cenný, protože umožňuje přesněji zachytit vypjatou atmosféru města v poslední čtvrtině 19.století a v prvních dvou dekádách 20.století, tedy v době problematického soužití německých a českých Olomoučanů. Tisk také může napomoci při vyplňování určitých mezer vzniklých při studiu archivních pramenů. Autor si je ovšem vědom, že k žurnalistickým textům je třeba přistupovat velmi kriticky. K periodikům rozšiřujícím pramennou základnu pro tuto práci, patří české noviny *Našinec* a *Pozor*, z německých pak *Mährisches Tagblatt*.

Našinec začal vycházet v roce 1869, ovšem jeho počátky je třeba hledat již v roce 1865 pod názvem *Olomoucké noviny*, vydávané v tiskárně Franze Slawika. Zakladatelem novin byl Josef Černocho z Přerova a jeho manželka Josefína se rovněž podílela na vydávání novin, zejména v době nucené emigrace Josefa Černocho v letech 1866-1870. V roce 1882 ovšem Josef Černocho zemřel a novin se z pověření Josefíny Černochové ujal Alexander Jiříček, který ovšem do té doby noviny určené širší čtenářské obci začal směřovat v katolickém duchu.⁷

Pozor založil Jan Rudolf Demel v roce 1863, původně jako *Hospodář moravský*. Později jej Demelův tchán Kramář se svým švagrem Procházkou převzali a noviny přejmenovali na v roce 1871 na *Pozor*. Periodikum bylo konzervativního staročeského ražení. V roce 1889 pak noviny získala tiskárna *Kramář&Procházka* a poté v roce 1894 Bohumír Knechtl.⁸

V roce 1872 založil významný olomoucký advokát, předseda Židovské náboženské obce a činovník komunální politiky dr. Jakob Eben periodikum *Mährisches Tagblatt*.

Původně vycházel jako týdeník pod názvem *Das deutsche Volksblatt für Mähren* a tisk zajišťovala tiskárna Josefa Groáka. Od roku 1880 se pak noviny nazývaly *Mährisches Tagblatt*. Od roku 1909 jej majitelé vydávali jako deník ve stejné tiskárně, ale z původní budovy na Dolním náměstí se redakce i tiskárna přesunuly do nové ve Vodní ulici. Autoři článků většinou zastávali názory politických představitelů města, noviny ale byly všeobecně u německých čtenářů oblíbeny.⁹

⁷ Tichák, Milan: Ztracené adresy. O tom, co v Olomouci bývalo a co už není. Olomouc 2007, s. 91. Dále jako „Tichák, Milan: Ztracené adresy.“

⁸ Tamtéž, s. 93.

⁹ Tamtéž, s. 95.

II. HISTORIOGRAFIE DĚJIN OLOMOUCE OD DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ DO ROKU 1918

V následující kapitole budou zhodnoceny historické práce, v nichž se jejich autoři věnovali ze svého pohledu nejdůležitějším etapám vývoje města. Zřetel bude zaměřen na celkem šest prací, které vznikly od poslední čtvrtiny 19. století do dneška a všeobecně pohlízejí na život ve městě; bližšímu pohledu neunikne práce na téma obecní samosprávy.

Willibald Müller sepsal *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Poprvé byla vydána v roce 1882, a protože byla tehdejšími čtenáři rychle rozebrána a neboť mnohé informace přestaly být po několika letech aktuální, publikoval Müller druhé, aktualizované vydání v roce 1895. Po tomto datu následovala značná proluka, až po více než třech desetiletích vydal Václav Nešpor své *Dějiny Olomouce*. Stalo se tak v roce 1936. Tyto dějiny, výborně zpracované, mají pro historiky dodnes mimořádný význam, a proto byly autory pozdějších dějin Olomouce hojně využívány. A stejně tak jako Müllerovy dějiny byly i tyto rychle rozebrány. V roce 1998 byly tudíž Nešporovy dějiny vydány podruhé jako reprint.

Pouze rok po prvním vydání Nešporových dějin se dočkal i německý čtenář své publikace k dějinám Olomouce. Johann Kux publikoval *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. I na tuto knihu se lze ještě dnes v mnohém spolehnout, a proto byla excerpována i autory zatím posledních dějin Olomouce z roku 2009.

Dějiny Olomouce Václava Nešpora a Johanna Kuxe musely vystačit čtenáři na dlouhou dobu. Prvních tak zvaných „akademických dějin“ se čtenářská obec dočkala až v roce 1972. Tehdy členové Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci vydali za vedení Josefa Bartoše *Malé dějiny Olomouce*. Již v názvu tak byl naznačen rozsah a cíl, jež si předsevzali jejich autoři. V dané době nebylo možné přijít se zásadními novými objevy, které by tak navázaly na dějiny Nešporovy. O to se pokusil kolektiv olomouckých historiků teprve v roce 2002 - vydáním nových rozšířených dějin, i když i tehdy si historikové byli vědomi

neúplnosti, neukončenosti výzkumu: *Dějiny Olomouce. Malé dějiny města* byly jednou z výstupních studií dlouholetého projektu. Ten se uzavřel, alespoň prozatím, v roce 2009.

Na *Dějínách Olomouce* ve dvou svazcích pracoval široký kolektiv autorů, olomouckých vědeckých a kulturních pracovníků za vedení Jindřicha Schulze.

Autor této diplomové práce významnou měrou čerpal z uvedených knih, neboť dodnes přináší velmi cenné informace ke studované problematice. Kromě toho je cílem práce tyto publikace zhodnotit z hlediska jejich obsahu, formy i stylu, samozřejmě s ohledem na dobu jejich vzniku.

Na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého, na Katedře germanistiky a na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně vyšlo v minulých deseti letech několik studentských prací, v nichž byla osobnost Karla Brandhubera zmiňována. Jedná se o následující:

Gabriela Medved'ová je autorkou disertační práce na téma *Německé školství v Olomouci 1918-1938*, obhájené v roce 2013 na Pedagogické fakultě UP.

V ní zmiňuje K. Brandhubera v souvislosti s událostmi z podzimu roku 1918.

Pavla Dubská sepsala *Vývoj šumperského textilnictví na příkladu podnikatelské rodiny Seidlů*, jakožto svou diplomovou práci; obhájila ji na Katedře historie FF UP v roce 2012. Práce je velmi cenná v tom, že se opírá téměř výlučně o archivní prameny.

Jaroslava Krejčí zmiňuje K. Brandhubera na jednom místě ve své práci *Boj o českou Litovel 1881-1914 (Václav Socha a jeho úloha v dějinách města)*. Obhájeno na Katedře historie FF UP v roce 2011.

V téže roce obhájil Martin Hájek na FF Masarykovy univerzity svou diplomovou práci na téma *Odsun Němců z Olomouce*, ze které je k povšimnutí úvodní kapitola.

Kristýna Bařinová sepsala svou bakalářskou práci *Vývoj obecní samosprávy města Olomouce v období let 1848-1914* a obhájila ji na téže fakultě v roce 2011. Karla Brandhubera zmiňuje v souvislosti s volbami do obecního zastupitelstva.

Štěpánka Lichtblauová obhájila v roce 2010 na Katedře germanistiky FF UP magisterskou diplomovou práci, v níž zkoumá proměnu německých názvů ulic Olomouce, *Entwicklung der deutschen Straßennamen in der Innenstadt von Olmütz in den Jahren 1895-1945*. Brandhuberovou osobností se zabývá v souvislosti

s pojmenováním a přejmenováním olomouckých ulic v průběhu sledované doby. Hana Žilková se ve své bakalářské práci obhájené v roce 2007 věnovala tématu *Rozvoj kvartérních služeb v Olomouci v letech 1876 - 1921*. V práci stručně zmiňuje činnost Karla Brandhubera z více hledisek.

V této kapitole považuje autor za vhodné zmínit instituci fungující na Katedře germanistiky FF UP, která se zabývá tak zvanou „německou moravskou literaturou.“ Od roku 1998 vyvíjí svou činnost *Centrum pro výzkum německé moravské literatury / Arbeitsstelle für deutschmährische Literatur*. Centrum pořádá či spolupřátá konference a výstavy v Olomouci i mimo ni a doposud vydalo několik významných sborníků z literárněvědných konferencí, několikadílň *Lexikon deutschmährischer Autoren* a z posledních publikací lze připomenout populárně naučnou knihu autorů Lukáše Motyčky a Veroniky Opletalové *Literární procházky německou Olomoucí / Literarische Wanderungen durch das deutsche Olmütz*, Olomouc 2012.

Zde je dobré uvést, že se zatím nepodařilo vytvořit studii, v níž by se spojilo bádání regionálně historické s literární historií, ačkoliv je zde řada beletristických děl, která by jistě v mnohém obohatila pohled odborné historické veřejnosti na problematiku regionální historie. Historii německé moravské literatury, konkrétní autory, okolnosti vzniku jejich děl a díla samotná by se lépe podařilo zasadit do historického kontextu. V této práci proto bylo využito alespoň díla Julia Kricka pro obohacení historických zdrojů a k poukázání na možný vývoj v budoucnu.

Historiografických studií, jejichž autoři se zabývají komplexně dějinami města Olomouce, vyšlo v průběhu poslední stovky let několik. Jedná se o tyto: *Willibald Müller, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Wien – Olmütz 1882; *Václav Nešpor, Dějiny Olomouce*. 1936 a jejich druhé vydání v roce 1998; *Johann Kux, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*. Reichenberg – Olmütz 1937. *Josef Bartoš, Malé dějiny Olomouce*. Olomouc 1972. *Jindřich Schulz (Ed.): Dějiny Olomouce*. 2002. *Jindřich Schulz (Ed.): Dějiny Olomouce Sv.1-2*. Olomouc 2009.

Těmto bude věnován následující historiografický oddíl této kapitoly. Nutno je ovšem následně po těchto okomentovat jednu zásadní publikaci: V roce 2008 bylo vydána rozsáhlá monografie o obecních samosprávách na Moravě od poloviny 19. století do začátku první světové války. Pavel Kladiwa – Andrea Pokludová – Renata Kafková, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. I-II. díl. Ostrava 2008*. Pro tuto diplomovou práci byl využit II. díl, 1. svazek - nazvaný *Muži z radnice*. Autoři jednotlivých studií, mezi nimiž se nachází rovněž ta o městě Olomouc, vytvořili jedno z nejkompexnějších děl sledujících danou problematiku za využití široké pramenné základny.

Willibald Müller, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Zweite ergänzte Ausgabe. Olmütz 1895.

Willibald Müller byl kustodem olomoucké studijní knihovny, spisovatelem a historikem. Studoval na opavském gymnáziu a poté na teologické fakultě v Olomouci, kterou však po roce opustil. Začal studia na filozofické fakultě vídeňské univerzity a poté přešel na pražskou univerzitu, kde svá studia zakončil. Během svých studií dospěl k odmítavému postoji vůči posilování vlivu katolické církve. Stejně tak odmítal antisemitismus a německý nacionalismus.¹⁰

Willibald Müller je autorem prvních dvou statistických ročenek města Olomouce, biografii několika historických osobností a též autorem dvou historických románů. *Um Sprache und Glauben. Eine Stadtgeschichte aus der Zeit der Hussitenkriege*, vydané poprvé v roce 1905 a podruhé v roce 1911, ve kterém kritizoval husitské hnutí. Druhým románem je *Der Ratsherr von Olmütz. Eine Stadtgeschichte aus der Schwedenzeit*, ve kterém líčí události v době švédské okupace Olomouce v 17. století.¹¹

Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, dějiny města Olomouce byly vydány poprvé v roce 1882. Setkaly se s úspěchem zejména u německých čtenářů. Třináct let poté se vyskytla potřeba reflektovat události posledních třiaadvaceti let. Proto Müller ve své předmluvě k tomuto vydání upozorňuje na to, že pohled na tuto nejnovější historii města přináší v poslední kapitole knihy a jinak zůstal obsah knihy nezměněn.

To, co je nejmarkantnějším znakem Müllerových dějin, je jejich beletrizující styl. V textu se vyskytují literární popisy historických postav a fabulace některých událostí prostřednictvím anonymních postav. Müller tak na příklad využívá postavy jednoho olomouckého studenta při líčení událostí ve Vídni na jaře 1848¹² a podobně pak při prosincové korunovaci Františka Josefa I.¹³

¹⁰ Spáčil, Vladimír: Willibald Müller. In: Jašková, Silvie (Ed.): Lexikon deutschmährischer Autoren. Olomouc 2006. Dále jako „Spáčil, Vladimír: Willibald Müller.“

¹¹Tamtéž.

¹² Müller, Willibald: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Zweite ergänzte Ausgabe. Olmütz 1895*, s. 275. Dále jako „Müller, Willibald: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz*.“

¹³Tamtéž, s. 287-288.

Müller pracoval při vzniku svých dějin s tištěnými historickými pracemi i archivními prameny, a proto lze s tímto pochopením brát jeho dílo jako velmi kvalitně zpracované dějiny, pročež svědčí i to, že z nich čerpali Müllerovi následovníci.

Rok 1848 Müller hodnotí pozitivně pouze s tou výhradou, že už prý tehdy se objevily nacionální spory v olomoucké společnosti.¹⁴ Podle něj se německé město Olomouc postavilo proti straně, která podporovala částečné politické osamostatnění se zemí Koruny české. Jednalo se o tak zvanou slovanskou propagandu a této propagandě se Olomouc stavěla proti. Ve městě zavlála německá černo-červeně-žlutá vlajka jako symbol sjednocení německých států.¹⁵ Podle Müllera vyjadřovali protestující olomoučtí studenti odmítnutí všem republikánským tradicím a naopak podporu císaře. S ohledem na vojenskou funkci města mluví Müller o tíživé přítomnosti městského opevnění již k roku 1848. „*Die Bürgerschaft, durch den steinernen Wallgürtel in Handel und Industrie ohnehin auf ein karges Maß beschränkt, hielt es für eine offenbare Unbilligkeit, dass man ihr mit den Studenten eine ihrer bisherigen Nahrungsquellen entziehen wollte.*“¹⁶

Vyhýbá se hodnocení padesátých let 19. století v českých zemích a pozitivně hodnotí osobnost maršála Radeckého.¹⁷

Müller byl moravský, a především olomouckým patriotem, a proto chtěl ve svých dějinách vyzdvihnout význam města v minulosti. „*Mit der Verlegung des kaiserlichen Hoflagers nach Olmütz, trat unsere Festung in den Vordergrund der Weltgeschichte. Die Augen Europas waren jetzt auf die alte Hauptstadt des Landes gerichtet, welche noch zwei Tage vorher keine Gewissheit über die Ankunft des Hofes hatte.*“¹⁸

Pozitivně hodnotí vydání říjnového diplomu z roku 1860, které podnítilo rozvoj ve státě a stejně tak v Olomouci až do válečného roku 1866. Pro vylíčení událostí tohoto roku nechal W. Müller prostor „válečnému deníku“ Josefa von Engela.

Podle autora deníku – Josefa von Engela – podceňovalo mnoho lidí blížící se konflikt, s tím, že k nějakému většímu ozbrojenému střetnutí nemůže dojít, ale podle něj narůstalo pnutí mezi Pruskem a Rakousem a konflikt byl podle něj nevyhnutelný. Olomouc jako vojenská pevnost nebyla v té době ještě zcela připravena, protože se

¹⁴ Müller, Willibald: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz, s. 272.

¹⁵ Tamtéž, s. 272-273.

¹⁶ Tamtéž, s. 276-277.

¹⁷ Tamtéž, s. 283.

¹⁸ Tamtéž, s. 280.

v předchozích letech nedostávalo investic do systému opevnění a předsunutých pevností.¹⁹

Válečné události roku 1866 znamenaly velkou angažovanost obyvatel města, což dokazuje aktivní činnost řady různých spolků, ať už krátkodobě nebo již dlouhodobě existujících.²⁰

Podle Müllera se o zrušení pevnostního statutu Olomouce zasadili především Josef von Engel, Max Machanek a Dr. Erasmus Schwab. *„Ein günstiges Geschick wollte, dass Josef von Engel schon am 21. Dezember 1872 (sic!)²¹ als Bürgermeister an der Spitze der Gemeinde gestellt wurde und nunmehr in dieser Eigenschaft in die Lage kam, dass große Werk der Befreiung von Wall und Graben glücklich zu Ende zu führen.“²²*

Osobnost Josefa von Engela Willibald Müller velmi pozitivně hodnotí. Zejména pro jeho zásluhy o modernizaci města – proces bourání hradeb, kterému je věnován poslední oddíl Müllerových dějin. Karla Brandhubera ve svých dějinách nezmiňuje, snad proto, že do funkce starosty byl Karl Brandhuber zvolen rok po druhém vydání dějin.

Willibald Müller byl olomouckým patriotem a jako takový zakončuje své dějiny vírou v dobrý rozvoj města v budoucnu:

„Ihm steht²³ unwandelbar der Glaube an eine große, ruhmvolle Zukunft seines lieben Olmütz fest, er ist durchdrungen von der Überzeugung, dass die alte Reichsveste auch im bürgerlichen Arbeitskleide Ehre und Ansehen gewinnen wird und dass es nur von entschlossenem Vorwärtsgen auf der einmal betretenen Bahn abhängt, um diese Ziel in ablesbarer Zeit zu erreichen. In dieser felsenfesten Zuversicht sei aus dem Schaffen der Gegenwart heraus durch meine Hand ein freundlicher Gruß an die unbekannt Zukunft und alle diejenigen, die in aufrichtiger Treue zu Olmütz diese Blätter in die Hand nehmen werden, gerichtet.“²⁴

¹⁹ Müller, Willibald: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz, s. 305-306.

²⁰ Tamtéž, s. 314-315

²¹ Zde došlo k chybě v časovém údaji.

²² Tamtéž, s. 357.

²³ Zde o sobě píše ve třetí osobě.

²⁴ Müller, Willibald: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz, s. 396.

Václav Nešpor, *Dějiny Olomouce 1936.*

Václav Nešpor byl jedním z nejvýznamnějších archivářů města Olomouce. V olomouckém archivu působil od roku 1925 do roku 1947 s výjimkou doby okupace. Značné množství archivního materiálu uspořádal a umožnil studium veřejnosti.²⁵ V předmluvě ke své knize vydané v roce 1936 uvedl Václav Nešpor publikace svých předchůdců a sice *Paměti a znamenitosti města Olomouce* od Vojtěcha Václava Šembery a *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart* Willibalda Müllera.

Knihy byly v době svého prvního vydání rozebrány a podle Nešpora neodpovídaly aktuálnímu stavu poznání. Samozřejmě lze předpokládat, že se též vymezoval vůči Willibaldu Müllerovi, jakožto německému autorovi, neboť se příliš nevěnoval českým Olomoučanům. „*Zejména dějinám české národnosti v městě nevěnoval hlavní dosavadní historik Vilib. Müller téměř žádné pozornosti. Jest pravda, že Olomouc jako město byl vždy německý, to jest jeho vláda a duch, ale jest nespravedlivé zamlčovati český podíl v kulturní spolupráci.*“²⁶

V předmluvě ke svým Dějinám Nešpor zmiňuje i svého předchůdce ve vedení městského archivu Johanna Heinricha Kuxe, ale nevymezuje se ostře vůči němu, narozdíl od Kuxe, který tak činil.

Dějiny města Olomouce začínají v polovině jedenáctého století a Václav Nešpor v nich též vyložil genealogii pojmenování města, od nejstarších známých pramenů, to je Kosmova kronika do jeho současnosti, ve které nebyl dořešen problém gramatického rodu pojmenování Olomouc. K dnešku je však kodifikována femininní forma, ačkoliv v mluvené formě se stále užívá mužský i ženský rod. Dnes je známé a čtené spíše druhé, zde předkládané, vydání Nešporových *Dějin*, reprint vydaný v roce 1998. Stalo se tak ke 115. výročí narození autora a 25. výročí jeho úmrtí.²⁷ V líčení revolučních událostí roku 1848 se značně omezil na téma obecně politických dějin v českých zemích, stejně tak v pasáži o roce 1866, narozdíl od Willibalda Müllera či Johanna Kuxe. Zde se zaměřil naopak na regionální dění s důrazem na český národní život, české Olomoučany soupeřící s olomouckými Němci, převážně velkoněmeckého smýšlení. Z jazykového hlediska je zajímavý ten fakt, že německá

²⁵ Spáčil, Vladimír: Předmluva k druhému vydání. In: Nešpor, Václav: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

vlastní jména psal českou podobou, čímž dal jasně najevo své „češství“ či jinak řečeno český vlastenecký postoj. Nejdůležitějším obdobím pro Nešpora byla epocha počínající první etapou bourání městských hradeb a končící rokem 1918, podobně jako pro Müllera. I když město v čele s Josefem von Engelem a po něm vedené Karlem Brandhuberem se poměrně úspěšně rozvíjelo, dělo se tak zejména ku prospěchu německého obyvatelstva. Hospodaření obce Václav Nešpor kritizoval zejména v souvislosti s výkupem nemovitostí do majetku obce, a to za nevýhodných podmínek. Cílem bylo udržet majetek v německých rukou. Dokázal však pozitivně hodnotit i některé německé spolky, zejména vyzvedl německý ženský dobročinný spolek *Frauen-Wohltätigkeitsverein*

Školství bylo jednou z klíčových oblastí, a proto se Nešpor školství ve svých *Dějínách* intenzivně věnoval.

Politické soupeření olomouckých Čechů s Němci srovnával s českým „politickým bojem“ celkově. Ačkoliv samozřejmě věděl o myšlence velkoněmectví v Olomouci a psal o tom ve svých *Dějínách*, zde nerozlišoval.

*„V poslední čtvrtině století XIX. a začátkem XX. jest národnostní zápas v Olomouci zmenšeným obrazem českého zápasu politického v Rakousku. Tam Vídeň, zde olomoucká radnice, proti oběma stojí český živel, vzímající se sice pomalu, ale deroucí se nezadržitelně vpřed.“*²⁸

Z hlediska českých Olomoučanů přiznával jisté rozpory a diferencovanost české politiky. *„Z malých kořenů, dělnických, a živnostenských, rozrostla se česká společnost v Olomouci za ideového vedení početní inteligence v uvědomělou kulturní obec. Hlavní pilíře, o něž se opírala, byly slovanské gymnasium a Maticní škola. Také dosavadní spolky plnily svůj úkol dobře, třeba někdy i ve vzájemném boji“*²⁹

Své *Dějiny* končí rokem 1918 – převzetím moci na olomoucké radnici *Národním výborem* a vytvořením „velké Olomouce“ v roce 1919 respektive z pohledu Nešpora až 1920 připojením Nové Ulice a Hodolan.

Karla Brandhubera zmiňuje Nešpor na několika místech *Dějin* v souvislosti s jeho členstvím v některých měšťanských spolcích a samozřejmě rovněž jako starostu Olomouce.

²⁸ Nešpor, Václav: *Dějiny Olomouce*. Olomouc 1936, s. 281.

²⁹ Tamtéž.

***Johann Kux, Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum
Umsturz 1918. Reichenberg und Olmütz 1937.***

Johann Kux byl lékařem působícím v Litovli a v Olomouci a olomouckým archivářem, předchůdcem Václava Nešpora. Sepsal historické studie některých moravských měst, mimo jiné Litovle, Uničova a samozřejmě Olomouce – ³⁰ dějiny „staré Olomouce“, města, jehož vývoj přerušila „revoluce roku 1918“. Po tomto roce se město značně rozrostlo, zejména vytvořením tzv. „velké Olomouce“ roku 1919. Po roce 1918 se Johann Kux nacházel v „nové vlasti s novými lidmi, s novými světonázory.“³¹ Kux v knize hodnotí dílo svého předchůdce, Willibalda Müllera a svého současníka Václava Nešpora.

Müller měl podle Kuxe se svou knihou úspěch, jak s prvním vydáním z roku 1882, tak s druhým z roku 1895. Podle něj se ale nedržel přísně pramenů a vědeckých metod, i když Kux chápal důvody, proč tomu tak bylo. „*Quellenforschungen freilich nachzugeben oder den Stoff streng wissenschaftlich zu behandeln, lag ihm nicht; dazu hatte er weder Luft noch Zeit.*“³² Kux oceňoval v Müllerových dějinách, to, že je Müller obohatil o válečný deník roku 1866 z pera Josefa von Engela a kroniku domů Wilhelma Nathera. Kux také upozornil na historiografické dílo Aloise Vojtěcha Šembery, *Paměti a znamenitosti města Olomouce*. Roku 1902 se stal městským archivářem. V tomto úřadě nahradil Franze Xavera Parsche, jenž zemřel v roce 1901.³³ V závěru předmluvy ke svým dějinám upozornil Johann Kux také na *Dějiny města Olomouce* Václava Nešpora. Ten byl Kuxovým následovníkem v úřadu městského archiváře a vydáním svých dějin v roce 1936 jej „předběhl.“ Za to mu ale Kux vyjádřil ironický dík s poukázáním na skutečnost, že se v Nešporově díle prý vyskytují „klišé městského archiváře za přitakání olomouckého starosty Richarda Fischera.“³⁴

Kux vydal své Dějiny brzy po Nešporových, v roce 1937 a vysvětlil obtíže při vydání knihy. Vůči české historiografii Olomouce se takto ostře vymezil:

³⁰ M8-4, Pozůstalost JUDr. Richarda Fischera, i. č. 12, kart.1 2b.

³¹ Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918. Reichenberg und Olmütz 1937*, předmluva, s. V. Dále jako „Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918.*“

³² Tamtéž, s. VII.

³³ Tamtéž, s. X.

³⁴ Tamtéž, s. XI.

„Ihre Herausgabe freilich ist durch die misslichen Zeitverhältnisse so weit hinausgeschoben worden, dass mir mein Amtsnachfolger Stadtarchivar Prof. Nešpor mit dem Druck seiner Geschichte 'Dějiny města Olomouce' 1936 zuvor gekommen ist. Sicherlich zum Vorteil meines Werks, weil darin die vielen schönen Clichés des Stadtarchivars mit Bewilligung des Herrn Bürgermeisters Dr. Richard Fischer, dem hierfür der wärmste Dank gebührt, verwertet werden konnten. Auch der Verwirklichung der Herren Prof. Nešpor und Architekt Karl Fischer sei hier dankbar gedacht.“³⁵

V kapitole *Auflassung der Festung Olmütz 1867-1887* se Johann Kux věnuje vývoji společnosti. Podle něj tehdy došlo v šedesátých letech 19. století ke společenskému přerodu, což dokládá výčtem jak politických rozhodnutí, tak především rozvojem hospodářství a kultury každodennosti v českých zemích.³⁶ Mimo jiné Kux zmiňuje nové zemědělské a řemeslné nástroje, nový způsob oblékání obyvatel měst a vesnic, rozvoj tisku a především vznik a rozvoj nejrůznějších občanských spolků.

Období následující, do roku 1918, vidí jako předchozí autoři jako období významného rozvoje města a jeho modernizace, o což se zasloužili starostové Josef von Engel a Karl Brandhuber, z nichž by si podle něj měla současná generace – to je generace třicátých let 20. století brát příklad, byli to skuteční patrioti a zodpovědní komunální politici. Prostoru ovšem využil též pro výhrady vůči olomouckým Čechům, kteří podle něj útočili proti olomouckým Němcům a stejně tak proti Němcům z ostatních moravských měst, zejména severomoravských. Johann Kux velmi litoval „pádu Litovle“ na konci 90. let 19. století i okolních měst, ve kterých se dostala k moci česká samospráva.³⁷

Dvěma posledním německým starostům Olomouce také věnuje speciální kapitolu a vyzdvihuje především Karla Brandhubera. Kromě výčtu jeho členství v mnoha spolcích, organizacích a výčtu nejdůležitějších stavebních projektů za jeho starostenské éry nastínil též jeho rodokmen s počátkem u Franze Brandhubera narozeného roku 1721 ve Frankenhausenu. Karla Brandhubera vylíčil Johann Kux vedle jeho politické činnosti jako zdatného a nadšeného sportovce, milovníka přírody.³⁸

³⁵ Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*, předmluva, s. XI.

³⁶ Tamtéž, s. 348-350.

³⁷ Tamtéž, s. 397.

³⁸ Tamtéž, s. 383-384.

Události října a listopadu 1918 jsou pro Johanna Kuxe značně tragické.

Císař Karel I. abdikoval, rozpadla se Habsburská monarchie a stejně tak rezignovala německá samospráva a moc převzal *Národní výbor*. Nastal konec sedmisetleté převahy německví ve městě a Johann Kux respektive představitelé města podle něj vyjádřili naději, že s příchodem nových poměrů zůstanou i tak dosavadní kulturní výtoby v Olomouci zakořeněného německví nedotknuty.³⁹

Josef Bartoš a kol., Malé dějiny Olomouce. Olomouce 1972.

Kolektiv autorů z Katedry historie Univerzity Palackého pod vedením Josefa Bartoše sepsal tuto knihu s cílem poskytnout odborný, ale zároveň širší veřejnosti přístupný, „populární“ přehled toho nejdůležitějšího z dějin Olomouce, čemuž odpovídá i uvedený seznam pramenů a literatury zúžený na ty nejdůležitější práce. Tím hlavním důvodem vydání Dějin byla absence souhrnných dějin města po roce 1945. Navazovali na Dějiny Olomouce Václava Nešpora. Autoři dle předmluvy si uvědomují, že kniha svým rozsahem a obsahem nemůže obsáhnout veškeré dění ve městě a jeho okolí v minulosti. V roce 1974 slavila univerzita čtyřsetleté výročí od svého založení a mimo jiné touto knihou se chtěla univerzita prezentovat.

Autoři zde podali přehled dějinných událostí od prvních nalezených stop pravěkého osídlení do roku 1945. Poslední kapitola končí osmým květnem 1945, oficiálním datem osvobození republiky.

Druhá polovina 19. století je vylíčena od revolučních událostí let roku 1848/1849, přičemž se zde objevuje tehdy nutná dobová terminologie ve zvýšené míře, zejména v hodnocení studentských gard a měšťanů. V kapitole Bourání hradeb se lze dočíst o politickém, hospodářském a kulturním vývoji s důrazem na nižší vrstvy obyvatel města a na český venkov. V kulturní oblasti položili autoři důraz na problematiku školství a na rozvoj měšťanských spolků.

Oblast městské samosprávy byla poněkud upozaděna, což je při uvědomění si tehdy nastavených trendů historiografie pochopitelné. Ve výčtu olomouckých starostů od roku 1848 respektive 1851 jsou vyzdvíženi Josef von Engel a Karl Brandhuber.

³⁹ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 480.

„Významní byli poslední dva. Engelovo jméno je spojeno s úsilím o rozšíření města a zrušení hradeb, Brandhuberovo s úspěšnou výstavbou městských zařízení, která ovšem nepočítala s pozdějším připojením okolních českých obcí. Engel i Brandhuber byli důslednými reprezentanty té části německé buržoazie, která razila heslo: Olomouc raději malá, ale německá.“⁴⁰

Jindřich Schulz (Ed.), *Olomouc. Malé dějiny města, Olomouc 2002.*

V roce 2002 se podařilo vydat týmu pod vedením Jindřicha Schulze přepracované a oproti *Dějtinám Olomouce* z roku 1972 značně rozšířené dílo. Dle doslovu v knize se jedná o výstup projektu „Akademické dějiny Olomouce,“ jenž měl být realizován v letech 2000-2007 a před autory stál úkol určit a pokud možno zpracovat bílá místa v dějinách města. Oproti publikaci vydané o třicet let dříve byl větší prostor věnován všem etapám vývoje Olomouce od pravěku až do začátku 21. století. Tím se tedy především podařilo zmapovat události od roku 1945 až do delšího období po roce 1989. Publikace byla obohacena o cenný obrazový materiál, především fotografie černobílé i barevné, které vhodně doplňují text jednotlivých kapitol. Čtenář rovněž uvítal jmenný rejstřík, který se v *Malých dějinách Olomouce* nenacházel a rozšířenou bibliografii. Na práci se podílela starší i mladší generace olomouckých historiků, historiků umění, archeologů, archivářů, což umožnilo širší tematický rozsah jednotlivých oddílů. Zejména o poznatky z archeologie a dějin umění obohatily tyto „akademické dějiny“ dosavadní historické poznání. Vzhledem k době, ve které byla publikace připravována a vydána, se samozřejmě proměnil styl a zejména primárně sledovaná vrstva obyvatelstva. Nižší vrstvy ustoupily před střední vrstvou a elitami tehdejších českých zemí a Rakouska.

Kromě pasáží v rámci pojednání o obecní samosprávě věnovali autoři dvěma posledním německým starostům Olomouce, Josefu von Engelovi a Karlu Brandhuberovi, jeden odstavec kapitoly.

⁴⁰ Bartoš, Josef a kol.: *Malé dějiny Olomouce*. Olomouc 1972, s. 103.

Jindřich Schulz (Ed.), Dějiny Olomouce. Sv. 1-2. Olomouc 2009.

V posledních vydaných dějinách Olomouce byly shromážděny informace a poznatky ze všech předešlých dějin města. Jedná se o zatím nejpodrobněji zpracované dílo, dvousvazkové. To ovšem přineslo určité problémy při zpracování, zejména pro období starších dějin, na které poukázal ve své recenzi Miloslav Pojsl. Další etapy ve vývoji města, 19. století a druhou polovinu 20. století považuje recenzent za kvalitněji zpracované. Určité výhrady pak vznesl pro období pozdější, dějiny Olomouce po roce 1945.⁴¹

Období od 50. let 19. století do roku 1918 bylo podrobně zpracováno v oddílech a kapitolách, přičemž lze říci, že časové členění jednotlivých oddílů bylo motivováno výše jmenovanými dějinami Olomouce před rokem 1945. Za využití bohaté pramenné základny představili autoři nejdůležitější etapy ve vývoji politického, hospodářského, společenského a kulturního života města. Oproti předchozím dějinám města byl věnován mnohem větší prostor kulturní oblast, a to jak literatuře, tak hudbě a výtvarnému umění. Dějiny Václava Nešpora a Johanna Kuxe byly bohatě využity jako informační zdroje, což svědčí o jejich dosavadní platnosti a kvalitě zpracování.

Osobnosti Karla Brandhubera byl věnován prostor jako v předchozích „akademických dějinách.“

⁴¹ Viz Pojsl, Miloslav: recenze Dějiny Olomouce. In: Střední Morava. Vlastivědná revue 31 (2011), s. 131-136.

Pavel Kladiwa – Andrea Pokludová – Renata Kafková, Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II. díl, 1. svazek. Muži z radnice. Ostrava 2008.

Pavel Kladiwa, Andrea Pokludová a Renata Kafková z Filozofické fakulty Ostravské univerzity vytvořili jednu z doposud nejlepších studií o obecní samosprávě v českých zemích před rokem 1918. Téma, kterému v české historiografii do roku 1989 nebylo z ideologických důvodů věnováno příliš mnoho prostoru, začalo být intenzivněji zkoumáno ve druhé polovině devadesátých let.⁴² Jistým inspiračním vzorem byla a je německá historiografie, již na tomto poli výzkumu reprezentují především jména tří historiků: Hans-Ulrich Wehler, Jürgen Kocka a Lothar Gall.

Z dvoudílné publikace o třech svazcích byl využit pro tuto diplomovou práci II. díl 1. svazek nazvaný *Muži z radnice*. Autoři v něm analyzovali společenské poměry v osmi městech Moravy a Slezska a celkový historický vývoj těchto měst, se zaměřením na obecní samosprávu. Výzkumné projekty jednotlivých měst nezůstaly oddělené. Autoři vypracovali shrnující analýzy, ve kterých uvedli nejdůležitější charakteristiky a trendy či zákonitosti vývoje vybrané společenské vrstvy. Nejdůležitějšími oblastmi výzkumu byly obecní volby, měšťanské spolky, školství a vybrané osobnosti – elity komunální politiky.

Vedle využití literatury zkoumali autoři zejména sčítací operáty obyvatelstva, zápisy ze zasedání obecního zastupitelstva, fondy vybraných spolků, matriky, olomoucké adresáře a periodický tisk. V případě olomouckých periodik čerpali autoři především z *Našince*, *Pozoru*, *Mährisches Tagblatt* a *Olmützer Zeitung*. Cenné informace byly získány z dějin Olomouce Johanna Kuxe a Václava Nešpora a též z řady knih někdejšího olomouckého starosty Richarda Fischera.

Karl Brandhuber byl představen jednak jako starosta a jednak jako úspěšný podnikatel, přičemž velmi cenným je prezentace jeho osobních vazeb na elity Olomouce stejně tak jako v případě ostatních významných představitelů Olomouce i dalších vybraných moravských a slezských měst.

Lesk a bída obecních samospráv je velmi přínosnou studií, ve které byly shrnuty výsledky dosavadního historického bádání v oblasti obecních samospráv a je zde

⁴² Viz např. Malíř, Jiří: Nacionalizace obecní samosprávy a limity demokratizace komunální politiky před rokem 1914 na příkladu Moravy. In: *Documenta Pragensia XIV* (1997), s. 73-93.

ponechán prostor pro další výzkum měšťanských spolků i některých osobností
obecní samosprávy.

III. SPOLEČENSKÝ A SPOLKOVÝ ŽIVOT V OLOMOUCI OD 60. LET 19. STOLETÍ DO ROKU 1918

Hanácká metropole prošla během druhé poloviny 19. století značným vývojem, i když po většinu této doby byly snahy o modernizaci města silně bržděny.

Obyvatelé Olomouce podléhali vojenskému režimu a museli se řídit nařízeními pro olomouckou pevnost, jejíž statut získalo město v roce 1655. Nacházeli se *pod záštitou i v okovech pevnosti*.⁴³, jak situaci trefně označil ve svých dějinách Václav Nešpor, přičemž platilo spíše to druhé – okovy. Tento limit byl prolomen až v poslední čtvrtině 19. století. Roku 1886 byl statut pevnosti zrušen. Město jako takové podléhalo nejen městské správě, od roku 1848 samosprávě, ale fakticky především veliteli olomoucké vojenské posádky.

Na začátku 60. let nastalo v českých zemích, a tudíž i na Moravě, společenské uvolnění. Vydáním Říjnového diplomu a Schmerlingovy ústavy skončila éra „bachovského absolutismu“ a obyvatelé monarchie získali nová občanská práva. Zejména pak po vydání Prosincové ústavy v roce 1867. Novému kancléři *Antonu Ritter von Schmerlingovi* udělilo nově zvolené obecní zastupitelstvo jako vyjádření díky za uskutečněné změny v českých zemích čestné občanství.

Uvolněné společenské poměry se projevíly v aktivitě měšťanů. Pozvolna vznikaly různé občanské spolky. Vznik a existenci spolků umožnil spolkový zákon z roku 1867.⁴⁴ Ten vyšel měsíc před vydáním již zmíněné „prosincové ústavy.“⁴⁵

Na Moravě se spolková činnost rozvíjela právě především v Brně a v Olomouci. Vznik a rozvoj občanských spolků byl jedním ze základních kamenů při budování novodobé měšťanské společnosti a zároveň jejím obrazem. Od 60. let 19. století počet spolků postupně narůstal. Stejně tak se rozšiřovala paleta činností rozvíjená ve spolcích. K prvním spolkům, zaměřeným na kulturu a dobročinnost, začaly přibývat

⁴³ Statut vojenské pevnosti byl Olomouci udělen v roce 1655. Ke zrušení tohoto statutu došlo v roce 1886.

⁴⁴ Tento zákon neupravoval podmínky vzniku a existence všech spolků, ale pouze některých. Více k pojmu spolek viz Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. Díl II. Svazek 1. Ostrava 2008, s. 91. Dále jako „Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv.“

⁴⁵ Tamtéž, s. 91.

spolky politické, hospodářské, sportovní i jiné.⁴⁶ K největšímu rozvoji spolků, a to nejen v Olomouci, na Moravě, ale celkově v rakouských zemích, však došlo až v 80. letech.⁴⁷ K nějakým výrazným nacionálním sporům v 60. letech 19. století ještě nedocházelo. O tom svědčí zejména skutečnost, že členy některých německých spolků byli i čeští obyvatelé Olomoucka a naopak, tedy české spolky rovněž umožňovaly členství německému obyvatelstvu.⁴⁸ Počátky nacionálního pnutí jsou patrné až na konci sedmdesátých let. Od té doby je patrný tak zvaný „kulturní nacionalismus“. Spolky s dřívější volnou možností vstupu se začaly vůči sobě národně vymezovat.

Ačkoliv první český spolek novodobého charakteru, *Lípa slovanská*, byl založen již v roce 1848, další spolky jí následovaly až v 70. a 80. letech.

K těm nejvýznamnějším patřil *Sokol*, *Hospodářská jednota olomoucká*, *Katolicko-politická jednota v Olomouci*, *Tělocvičná jednota Horymír*, *Matice školská*, *Slovanský spolek dělnický*, *Vlastenecký spolek musejní* a *Místní odbor Národní jednoty pro východní Moravu*.⁴⁹

Jak již bylo řečeno, dobročinné spolky patřily k těm s dlouhou tradicí. V těchto spolkách se často angažovaly, minimálně finančně, ženy a mimo jiné ženy z významných olomouckých rodin. Dvěma nejvýznamnějšími spolky s dlouholetou tradicí byly *Frauen-Wohltätigkeits-Verein* a *Dobročinný komitét dam*.

Z výročních zpráv německého dobročinného spolku, které se zachovaly z let 1908-1914 lze zjistit členy výboru spolku a přispěvatele. Mezi pravidelné přispěvatele patřili jednotliví členové předních olomouckých rodin, jakými byli Briessové, Hamburgerové, Schrötterové a roční příspěvky všech přispěvatelů se pohybovaly v řádu desítek korun. Kromě jmenovaných darovali každoročně obdobné částky Karl Brandhuber, obecní zastupitelstvo a olomoucké německé peněžní ústavy.⁵⁰

Ve fondu *Dobročinného komitétu dam v Olomouci*, založeného roku 1882, se dochoval bohatá korespondence a též účty za nákupy zboží.⁵¹

⁴⁶ Na konci 19. století se spolky oficiálně dělily do 28 kategorií! Viz Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv*, s. 92-93.

⁴⁷ Tamtéž, s. 93.

⁴⁸ Tamtéž, s. 289.

⁴⁹ Tamtéž, s. 290-291.

⁵⁰ Výroční zprávy spolku za léta 1908-1914. M 6-56, Olmützer Wohltätigkeits-Verein.

⁵¹ M 6-18, Dobročinný komitét dam – korespondence, karton XXXVI.

Členky obou spolků pak usilovaly zejména o podporu chudých dětí ve školách a *Dobročinný komitét dam v Olomouci* organizoval pomoc vojákům na frontě během první světové války.

Odhlédneme-li od vojenského charakteru města, Olomouc si i ve druhé polovině devatenáctého století uchovávala silný charakter katolicismu. Většina Olomoučanů byla katolického vyznání a ve městě sídlily významné konventy i orgány církevní správy v čele s olomouckým arcibiskupem. Katolická církev si svou pozici nejsilnější konfese držela od konce třicetileté války. Ve městě působili kapucíni, dominikáni, voršilky a milosrdné sestry III. řádu sv. Františka.⁵²

O katolické tradici obyvatel Olomouce svědčí i jejich jména. Ve městě byla k roku 1910 pravděpodobně nejčastějšími jména Josef a Marie. Z hlediska původu byla nejčastějšími jména germánského původu.⁵³

Ačkoliv katolická církev patří k institucím se silným konzervativním smýšlením, jistý náznak uvolňování poměrů lze vyčíst z toho, že do dómská kapituly byli v roce 1881 poprvé v jejich zvolení do jejího čela hodnostáři nešlechtického původu.

Úřad olomouckého arcibiskupa zastával až do své smrti v roce 1853 kardinál von Sommerau-Beck. Johann Kux, respektive jeho ústy kronikář Leschinger, zhodnotil úmrtí arcibiskupa jako odchod osvíceného představitele církve, zcela loajálního vůči rakouskému císaři a ušlechtilého vlastence, syna národa.⁵⁴ Arcibiskupa Sommerau-Becka vystřídal v úřadě Fridrich Landgraf von Fürstenberg a po něm následoval arcibiskup Theodor Kohn, jenž zastával svůj úřad poměrně krátce, v letech 1893-1904, ovšem během této doby vyvolal velké kontroverze vůči své osobě. Po něm následovali František Saleský Bauer a Lev Skrbenský z Hřiště.

⁵² Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 37. Dále jako „Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2.“; Viz též Kladiwa, Pavel: Lesk a bída obecních samospráv, s. 227.

⁵³ Na základě dílčí studie sčítacích operátů města Olomouce z roku 1910 viz Puš, Ivan: *Olmützer Volkszählungslisten vom Jahre 1910 als Quelle der Vornamen. Ein Beitrag zur Analyse der Vornamen der deutschen Bürger in der Stadt Olmütz.* Univerzita Palackého v Olomouci. Bakalářská práce. Olomouc 2010.

⁵⁴ Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*, s. 328.

V roce 1876 byly v Olomouci očíslovány ulice a náměstí, přičemž se tak stalo dvojjazyčně – v obou zemských jazycích. Co se týče výběru jmen, jednalo se podle Willibalda Müllera o vyjádření „vlasteneckých citů a stejnou měrou historických vzpomínek.“⁵⁵ Pojmenování olomouckých ulic a náměstí bylo motivováno jmény členů císařské rodiny, významných vojevůdců rakouské armády, ale též rakouskými a německými spisovateli a skladateli.⁵⁶

V letech 1878 až 1879 byl restaurován Sloup nejsvětější Trojice. Obec získala prostředky na opravu od měšťana Ignáce Blasmayera, který právě k tomuto účelu odkázal obci čtyři tisíce zlatých.⁵⁷

V důsledku obklopení obce hradbami, byla infrastruktura silně zanedbána a zcela nedostačovala potřebám moderního evropského města.

Děni ve městě plně podléhalo veliteli olomoucké vojenské posádky. Až poté starostovi, místostarostovi města, radním a obecnímu zastupitelstvu. Kromě přítomné vojenské posádky a kléru, žili ve městě obchodníci a živnostníci, kteří zajišťovali vojsku důležité zázemí, a příslušníci svobodných povolání. Studentský stav byl oslaben zásahem státu, když v roce 1860 byla zrušena univerzita. Zachována zůstala pouze samostatná teologická fakulta a medicínsko-chirurgický institut. Tento ústav byl v roce 1874 přeměněn na školu k přípravě porodních asistentek.⁵⁸ Příčinou této restrikce byly události revolučního roku 1848/1849. V Olomouci propuklo revoluční nadšení, zejména v řadách členů olomoucké akademické obce, studentů i některých profesorů. Organizována byla studentská garda a někteří studenti byli přímo účastni dění v tehdejší Vídni. To způsobilo negativní naklonění císaře vůči olomoucké univerzitě, a tak byla univerzita od padesátých let postupně oslabována a rušena.

Revoluční rok 1848 ovšem znamenal významnou změnu pro židovské obyvatelstvo Moravy. Židé se od tohoto roku opět mohli usazovat v moravských královských městech, a tedy i v Olomouci. Nařízením Ladislava Pohrobka z nich byli vykázáni roku 1454. Z etnického hlediska tak doplnili obyvatelstvo z většiny německého a českého původu. Pro úřady a z pohledu kulturního se většinou hlásili k německým obyvatelům. To jim zůstávalo českou stranou neodpuštěno. Na druhé straně proti nim

⁵⁵ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 373.

⁵⁶ Více viz Tichák, Milan: Ztracené adresy. O tom, co v Olomouci bývalo a co už není. Olomouc 2007, s. 17-21.

⁵⁷ Tamtéž, s. 374.

⁵⁸ Kladiwa, Pavel: Lesk a bída obecních samospráv, s. 228.

stáli někteří konzervativní němečtí Olomoučané. Natrvalo se usazovat ve městě, bylo Židům umožněno de facto až v roce 1860, kdy si na základně císařského reskriptu mohli zakupovat nemovitosti.⁵⁹ Prvním židovským obyvatelem Olomouce se stal Dr. Adolf Haas.⁶⁰ Krátce po tomto uvolnění poměrů vůči Židům vznikl v Olomouci v roce 1865 *Israelitischer Cultusverein*. Olomoučtí Židé si také nechali postavit svou synagogu, jejímž autorem byl Jakob Gartner.⁶¹ Synagoga byla postavena v letech 1895-1897 a plány pro její výstavbu schvaloval mimo jiné Karl Brandhuber.⁶² Synagoga byla ovšem v roce 1939, ihned po začátku okupace Československé republiky, zničena okupační německou armádou a za asistence některých Olomoučanů.

III. 1. Olomoucká pevnost a rozvoj Olomouce

V šedesátých letech 19. století se objevily první snahy ze strany města prolomit pevnostní val, krunýř svírající obec. A to po válce s Pruskem v roce 1866, kdy po útoku pruské armády mimo území Olomouce, bylo jasné, že čas velkých vojenských pevností skončil.⁶³ Z iniciativy starosty Karla Schröttera byla zaslána v roce 1869 petice na ministerstvo války ve snaze zrušit vojenskou pevnost Olomouc. Petice ovšem nebyla úspěšná. V té době armáda promýšlela rozvoj předsunutých pevnůstek za hradbami města. O dva roky později však bylo pevnostní velitelství pověřeno úkolem vyjednat s městem, které mělo eminentní zájem na rozšíření svého teritoria. V roce 1873 přišla z ministerstva války nabídka, aby pozemky dosud v držení armády byly městu odprodány za sumu pěti milionů zlatých. S tím ovšem město nemohlo souhlasit, navržená suma byla příliš vysoká, a tak se prozatím usneslo na požadavcích zahrnujících likvidaci pevnostních bran.⁶⁴

V roce 1885 byl obecním zastupitelstvem schválen generální zastavovací plán s cílem koordinovat budoucí výstavbu. To se stalo jedním z bodů pozdějších nacionálních střetů, neboť z české strany přicházely výtky, a oprávněně, že radnice

⁵⁹ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2., s. 37.

⁶⁰ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 333.

⁶¹ Zajímavá diplomová práce s cílem virtuální rekonstrukce synagogy vznikla na Technické univerzitě ve Vídni, obhájená v roce 2011. Viz Wieczorek, Robert-Kazimierz: Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Olmütz (Olomouc). Technische Universität in Wien. Diplomová práce. Wien 2011.

⁶² Wieczorek, Robert-Kazimierz: Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Olmütz (Olomouc). Technische Universität in Wien. Diplomová práce Wien 2011, s. 11-13.

⁶³ Viktořík, Michael: Táborová pevnost Olomouc. Modernizace olomoucké pevnosti v 19. století. České Budějovice 2011, s. 166. Dále jako „Viktořík, Michael: Táborová pevnost Olomouc.“

⁶⁴ Tamtéž, s. 166-167.

má zájem o rozšiřování města pouze směrem k okolním obcím s německou většinou.⁶⁵ V roce 1887 byl zrušen demoliční reverz,⁶⁶ který do té doby znemožňoval stavební rozvoj za branami města. Ve vzdálenosti několika set metrů směrem ven od hradem totiž zakazoval postavit budovu s pevným základem. U ostatních možných budov nařizoval jejich majiteli tyto v případě vojenské potřeby strhnout do čtyřadvaceti hodin. Po zrušení demoličního reverzu tak novodobá výstavba mohla začít. Docházelo však zde k rozporům mezi obcí a armádou. Armáda chtěla rozšiřovat svou přítomnost uvnitř i vně obce, obec ovšem odmítala ubytování posádky ve městě. Jediným stavebním objektem, na kterém se obě strany shodly, byly vodní kasárny, které měly být odstraněny.⁶⁷

V roce 1889 byl dokončen obecní vodovod, který významně přispěl ke zlepšení hygieny ve městě. Na konci osmdesátých let sužovala Olomouc chřipková epidemie. V té době se rozšířila na veřejnosti zpráva o výzkumech Roberta Kocha v oblasti tuberkulózy, přičemž Olomouc vyslala do Berlína městského fyzika Dr. Cantora, aby získal nové poznatky o nemoci z Kochova institutu. V té době však bylo poznání teprve na začátku.⁶⁸

Největší složku obyvatel města tvořili Němci a Češi, přičemž je ovšem nutno podotknout, že etnická struktura obyvatel města byla mnohem širší. Vedle Němců a Čechů zde žili či krátkou dobu pobývali obyvatelé původem z jiných slovanských zemí, především Poláci a Rusíni. V některých případech nedobrovolně jako vězni z řad povstalců během národnostních nepokojů v monarchii, nebo z řad válečných zajatců, zejména během první světové války.

Olomouc až do roku 1918 užívala oficiální název „K. k. Hauptstadt Olmütz“, tedy C. k. hlavní město Olomouc, čímž se upomínalo na historický význam města, jehož postavení v rámci Moravy bylo významně oslabeno po okupaci Švédy během třicetileté války a po následném přemístění nejvýznamnějších písemností a úřadů do Brna. Město se nadále titulovalo „hlavním městem“, tedy myšleno hlavním městem Moravy. Na začátku roku 1905 doporučili někteří členové moravského sněmu,

⁶⁵ Viktořík, Michael: Táborová pevnost Olomouc, s. 167-168.

⁶⁶ V platnosti byl od roku 1859. Viz Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu staletí. Olomouc 2002, s. 35.

⁶⁷ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 363.

⁶⁸ Tamtéž, s. 365.

v pramenech není zmíněno, kteří konkrétně, aby město nadále neužívalo tento titul, neboť přídomek „královské“ údajně posiluje „protiněmeckou stranu.“ Protiněmecká strana si tak údajně připomíná časy české státnosti symbolizované českou Korunou. Městská rada sepsala tedy krátkou historii udělení a užívání titulu královský v případě Olomouce i některých moravských měst a rada proti návrhu moravského sněmu argumentovala tvrzením, že tento titul není na škodu národních poměrů v Olomouci. Odebrání titulu „královský“ by se podle ní stalo precedentem pro „konání v budoucnu, které by nebylo k dobru.“⁶⁹

V roce 1888 se slavilo čtyřicáté výročí od nástupu Františka Josefa na trůn.

V *Mährisches Tagblatt* k této příležitosti vyšel článek⁷⁰ a v Olomouci byla

2. prosince 1888 slavnostně otevřena nová ulice, nazvaná ulicí Františka Josefa. Zvláštní oddíl věnoval Johann Kux vylíčení působení Josefa von Engela v úřadě starosty Olomouce. Jednou z významných oblastí bylo školství.⁷¹

V sedmdesátých letech vzrostl počet obyvatel, obytných domů ovšem příliš nepřibývalo.⁷²

III. 2. Hospodářství

Město obklopené hradbami z hospodářského hlediska stagnovalo. Průmysl se ve městě rozvíjet téměř nemohl a podobná byla situace i v okolí, zejména v důsledku tak zvaného demoličního reverzu, který zavazoval majitele stavby ve vzdálenosti asi dvou kilometrů od městských hradeb k povinnosti zbořit tuto stavbu v případě vojenského ohrožení, a to do čtyřadvaceti hodin. Reverz byl zrušen až v roce 1887. Jeho zrušení umožňovalo jistý rozvoj podnikatelských aktivit olomouckých živnostníků.

Obyvatelé okolních obcí nebyli vázáni těmito předpisy. Měli dobré možnosti k rozvoji, a tak okolní obce Olomouc ke konci 19. století v některých případech předčily a postupně jejich hospodářský význam stoupal. Jednalo se zejména o Přerov, Prostějov, Šternberk.⁷³ Nová Ulice, obec těsně přilehlá k samotnému městu

⁶⁹ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouce, Registratura 1874-1920 hospodářská. M 1-1, Presidiální spisy, kart. 525.

⁷⁰ Das Jubiläum des Kaisers. In: *Mährisches Tagblatt* 9, 1.12.1888, s. 1.

⁷¹ Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*, s. 350-351.

⁷² Tamtéž, s. 360.

⁷³ Tamtéž, s. 351.

se v roce 1906 dokonce osamostatnila. Stejně tak město Hodolany v roce 1912, které byly českou průmyslovou oblastí. Železniční spojení s okolními městy ovšem díky postupně budované železniční síti dobře fungovalo. Brno – Prostějov – Olomouc byly propojeny v roce 1870 a o tři roky později se mohli cestující dopravit po kolejích i do Šumperka a Krnova.

Proces bourání hradeb a výkupu armádních pozemků městem byl zdlouhavý a finančně náročný. Konečná částka stanovená za vojenský erár se vyšplhala na dva milióny zlatých a město se muselo významně zadlužit. Zatímco starosta von Engel vždy usiloval o vyrovnaný rozpočet, Karl Brandhuber v novém duchu podnikání realizoval investice vedoucí k rozvoji města i za cenu dluhů radnice. Všichni starostové však bez výjimky usilovali o úspěšné podnikání ze strany města. Ať už vhodným pachtem obecních zařízení, anebo vlastní správou. V roce 1851 tak převzalo město správu cihelny v Kyselově / Gießhübeln do vlastní režie, což se ukázalo jako velmi prozíravé, neboť její provoz byl podstatný pro armádu při budování pevnostního opevnění. Město též převzalo správu olejového osvětlení, které bylo později modernizováno, nahrazeno plynovým a to v roce 1862.

Smlouva o dílo byla uzavřena s firmou bratří Zvierzinů z Moravské Ostravy. S firmou také bylo zároveň dojednáno provozování tohoto osvětlení na dobu padesáti let.⁷⁴

Primárním úkolem radních ovšem bylo zlepšit hygienu ve městě, a tak bylo v roce 1852 naplánováno vybudování městské vodárny. Ta se po realizaci díla stala hlavním zdrojem pitné vody. O rok později město zřídilo veřejnou plaveckou školu, která snad též přispěla ke zkvalitnění života obyvatel. Významným počinem v oblasti modernizace infrastruktury města v pozdějších letech byla stavba elektrárny a zavedení městské pouliční dráhy.

15. ledna 1898 schválilo zastupitelstvo smlouvu s firmou Siemens & Halske o dodávání elektrického proudu, o stavbě elektrárny a městské pouliční dráhy a propachtování provozu na elektrické dráze této firmě.⁷⁵ Tramvaje jezdily ve městě od

⁷⁴ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918 s. 325.

⁷⁵ Viz Smlouva o provozu. In: Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz. III. Band. 1896-1899. Olmütz 1901, s. 383-390.

roku 1899 a zavedení elektrické dráhy bylo natolik úspěšné a vynášelo, že se město rozhodlo převzít její provozování v roce 1904 do svých rukou.^{76 77}

Olomoučtí živnostníci ve druhé polovině 19. století a zvláště v jeho poslední čtvrtině modernizovali výrobní postupy a výrobní zařízení. Upadaly a zanikaly však některé tradiční speciální řemeslné obory jako mydlářství, hrnčářství, jehlářství, tkalcovství, jirchářství, cínařství. Ve městě se udržel jen jeden zvonař a jeden ostružník. Vznikaly nové výrobny se širší nabídkou a také ty, které bezprostředně reagovaly na technický pokrok, zejména opravny jízdních kol, motocyklů a automobilů. Své služby stejně tak nabízeli fotografové.⁷⁸ Dávno zaniklé cechy nahradily moderní instituce sjednocující a podporující obchodníky a živnostníky. Vznikala společenství jednotlivých profesí, která mohla vstupovat do Obchodního grémia. Řemeslníky a živnostníky podporoval v Olomouci mimo jiné německý řemeslnický spolek *Gewerbeverein* či *Verein der Kaufleute und Industriellen des Olmützer Handelskammerbezirks zur Erhaltung der Handelsschule in Olmütz*, založený v roce 1878. Hospodářské snahy svých spoluobčanů podporovali také významně představitelé města, ovšem nutno říci, že ve týkaly většinou německých obyvatel. Spolek *Gewerbeverein* tak uspořádal v roce 1892 průmyslovou výstavu za vydatné podpory ze strany města. Čeští obchodníci a živnostníci si vytvořili též své zájmové organizace, v nichž byli aktivně činnými a s nimiž často spolupracovali významní moravští politici. Z těchto spolků je třeba jmenovat *Klub českých obchodníků a živnostníků*, *Řemeslnicko-živnostenskou jednotu v Olomouci (1880)* a *Českou obchodnickou besedu (1902)*.⁷⁹

Obchodní a živnostenská komora (OŽK) byla státní institucí, která zjišťovala hospodářské poměry v českých zemích i ve zbytku Rakouska (-Uherska). Obchodní komory vznikaly od začátku 19. století, i když úplný jejich počátek je možné hledat v 16. století. V roce 1850 byly tyto komory přeměněny na „obchodní a živnostenské komory“. Měly spolupracovat s ministerstvem obchodu na rozvoji této

⁷⁶ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část. Olomouc 1936. S.225; Dále jako „Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část.“; Schulz, Jindřich a kol.: Olomouc. Malé dějiny města, Olomouc 2002, s. 189.

⁷⁷ Bližší informace k převzetí provozování tramvaje od firmy Siemens & Halske viz Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz. IV. Band. 1900-1904. Olmütz 1905, s. 436.

⁷⁸ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 54. Dále jako Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2.

⁷⁹ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2., s. 54.

oblasti jak ve vlastní zemi, tak směrem do zahraničí.⁸⁰ „Široce byla vymezena práva a povinnosti komor. Ministerstvu obchodu měly komory podávat dobrá zdání, návrhy a zprávy o všech záležitostech svého okruhu a plnit příkazy ministerstva jich se týkající, měly též zveřejňovat svá zjištění o potřebách obchodu a živností a pravidelně každoročně během měsíce března podávat o svých zkušenostech v uplynulém roce, měly vést firemní rejstřík a nejpozději do 31. října každý rok předkládat ministerstvu výkazy o všech osobách, které měly volební právo do komory, o všech obchodních a živnostenských podnicích v komorních obvodu, o odvětvích obchodu, o počtu společníků, obchodvedoucích, pomocnících, i o jiných statistických zjištěních. Vůči živnostenským zařízením (úřadům) měly zkoušet a jmenovat znalce zboží a směnek v komorním obvodu, dávat svá dobrá zdání na přisedící obchodních a směnečných soudů, o zřizovaných akciových společnostech, a obchodních soudech a o protokolovaných firmách a společnostech. Obchodníci a živnostníci i gremia, cechy a spolky byly povinovány poskytovat komorám informace, které si vyžádaly, na druhé straně komory mohly vykonávat funkci rozhodčího (smírčího) soudu ve všech záležitostech obchodních a živnostenských i v záležitostech zaměstnaneckých.“⁸¹

Zákonem z roku 1850 vzniklo v rakouských zemích šedesát Obchodních a živnostenských komor. Z toho osm se nacházelo v českých zemích. Pět v Čechách, dvě na Moravě a jedna ve Slezsku. V roce 1851 byla založena Obchodní a živnostenská komora se sídlem v Olomouci. Do jejího vedení se jako první dostali Baltazar Szábel a Carl. A. Primavesi a v pozdějších letech další elity Olomouce a jiných moravských měst.⁸² Karl Brandhuber předsedal této organizaci v letech 1896 až 1904. Obvod olomoucké OŽK byl značně rozsáhlý a do dneška se jeho archivní fond z většiny dochoval.⁸³

I z hlediska hospodářské politiky usilovalo vedení města v čele s Josefem von Engelem a Karlem Brandhuberem o zachování a posilování německého charakteru Olomouce. Od podpory německého školství, kulturních i dalších spolků až po správu

⁸⁰ Obchodní a živnostenská komora v Olomouci (1792) 1851 – 1948 (1949). Inventáře a katalogy Zemského archivu Opava pracoviště Olomouc Číslo listu JAF : 1449 Číslo pomůcky : 75. Olomouc 1993, s. 5.

⁸¹ Tamtéž, s. 5-6.

⁸² Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 319.

⁸³ V olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě je uložen rozsáhlý fond OŽK Olomouc čítající přes dva tisíce kartonů!

obecních i státních úřadů a plánované investice státu v regionu. Město se tak na příklad postavilo proti postátnění Severní dráhy a proti zřízení železničních dílen v roce 1885. Ve stejném roce vyjádřilo zastupitelstvo svůj nesouhlas s plánovaným přemístěním topíren z vídeňského předměstí Floridsdorf do Olomouce.⁸⁴ Důvodem byl oprávněná obava německých zastupitelů z posílení českého živlu ve městě. Dělníci v topírnách by totiž pravděpodobně byli zejména českého původu. Samostatní obchodníci a živnostníci se ovšem snažili prosazovat. Podle Václava Nešpora došlo k pokroku v prosazování českých hospodářských snah v letech 1892-1914. Přibylo značné množství obchodů a živností. Průmysl se rozrůstal v okolních obcích, zejména v Hodolanech, Pavlovicích, Chválkovicích, na Nových Sadech a v Řepčíně (firmy Zora, Svoboda, Mikšovský). Tyto snahy podporoval *Klub českých obchodníků a živnostníků, Československá obchodnická beseda* a kromě toho starostové jednotlivých okolních obcí s českou většinou. Ačkoliv docházelo k některým vnitřním sporům uvnitř těchto sdružení, přesto zůstával cíl stejný, a sice boj proti německým konkurentům podporovaným obecním zastupitelstvem. *Klub českých obchodníků a živnostníků* byl zřízen jako podpůrná organizace českých hospodářských aktivit, na vzdor vůči OŽK Olomouc. V roce 1895 vydal Klub první adresář českých obchodníků a živnostníků v Olomouci.⁸⁵ „Vydán první adresář Klubu, obsahující jména všech českých obchodníků a živnostníků v Olomouci. Zřízena národní stráž. Konány další schůze po okolí olomouckém a propagována na nich národohospodářská svépomoc. Podávány na příslušná místa petice pro universitu v Olomouci, proti zřizování konsumních spolků. Zřízen Úvěrní odbor, a dán podnět k založení továrny na cukrovinky, nynější 'Zory', akc. továrny na čokoládu a cukrovinky v Olomouci, která 1923 slavila 25leté jubileum. Bojováno proti protičeským usnesením a činům obchodní a živnostenské komory v Olomouci. Resonováno proti jazykovým nařízením vlády vídeňské. Sledovány volby do berních komisí atd.“

⁸⁴ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 288. Viz též Jiránek, Tomáš: Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850-1918. Pardubice 2004, s. 161. Dále jako: „Jiránek, Tomáš: Projevy hospodářského nacionalismu.“

⁸⁵ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937. S. 7-8. Dále jako „Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část.“

III. 3. Správa a obecní samospráva

Olomouc představovala významné administrativní centrum Moravy. Sídliila zde řada úřadů státní správy, justice a samozřejmě též úřady církevní správy. Sídlo zde měly úřady jak na okresní, tak na krajské úrovni. Krajský úřad v čele s krajským hejtmanem, finanční, poštovní úřad, olomoucká Obchodní a živnostenská komora, krajský soud, státní zastupitelství, arcibiskupská konzistoř a další úřady. Od 90. let fungovalo v Olomouci ředitelství státních drah.⁸⁶ Obecní samosprávou v Olomouci se zabývá především Pavel Kladiwa a kol. ve své knize *Lesk a bída obecních samospráv*, proto zde budou uvedeny jen základní informace.

Obecní samospráva se začíná rozvíjet od roku 1848. „15. března vyhlásil František Josef I. konstituci a svobodnou správu obecního jmění a o měsíc později se konaly první obecní volby.“⁸⁷ Obecní zastupitelstvo bylo v Olomouci sestaveno na základě provizorního obecního řádu z roku 1849 a 1850. V prvním případě se jednalo o tzv. *Stadionovo prozatímní obecní zřízení*. Obce se staly nejnižšími samosprávnými orgány.⁸⁸ Ke kompetencím obecní samosprávy náležela svobodná volba zástupců, samospráva vlastních záležitostí a obecního majetku. Zvolení zástupci mohli jednat veřejně a svobodně rozhodovali o přijímání dalších členů obce.⁸⁹ Do obecního zastupitelstva bylo voleno 30 členů a z nich pak 8 členů do obecní rady. Volilo se ve třech volebních kuriích a to na čtyřleté funkční období. Na základě obecního řádu z roku 1850 se Olomouc stala statutárním městem, což znamenalo, že pro město jako takové již neplatí prozatímní obecní zřízení, nýbrž zvláštní statut. V roce 1850 se staly statutárními městy vedle Olomouce rovněž Praha, Liberec, Brno a Opava.⁹⁰ V roce 1866 byl vyhlášen nový obecní statut pro Olomouc.

Územně však Olomouc ztratila na svém obvodu, neboť Nová Ulice, Nové Sady a Nový Svět byly vyjmuty z území města a staly se samostatnými obcemi.⁹¹

⁸⁶ Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv*, s. 226.

⁸⁷ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu staletí. Olomouc 2002, s. 15-16. Dále jako „Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce.“

⁸⁸ Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha 2005, s. 298. Dále jako: „Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích*“

⁸⁹ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 16.

⁹⁰ Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích*, s. 298.

⁹¹ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 16.

Velký obecní výbor či jinak obecní zastupitelstvo bylo voleno na čtyři roky, přičemž ale po dvou letech musela polovina ze zvolených členů odstoupit a byla nahrazena nově zvolenými zástupci. Směrem ven měl obecní výbor zřizovat obecní úřady a ústavy, jmenovat úředníky a zaměstnance obce, rozhodovat o penzionování a propouštění, o penzích vdov a sirotků úředníků a zaměstnanců města. Obecní výbor také spravoval veškerý movitý a nemovitý majetek patřící obci.⁹² Směrem dovnitř měl zvolený výbor ve své moci volbu starosty, místostarosty a šesti radních. Starosta úřadoval během čtyřletého volebního období, místostarosta a radní byli voleni na dvouleté funkční období. Zvolený starosta Olomouce musel být ve funkci potvrzen císařem. Tato povinnost potvrzení ze strany císaře se týkala pouze statutárních měst. Představitelé ostatních obcí jinak potvrzovaly ve funkci krajské úřady.⁹³ Z hlediska hierarchie se obecní zastupitelstvo, a tedy i členové toho olomouckého, zodpovídali zemskému výboru a obecní rada pak místodržitelství v Brně. První obecní volby se konaly v roce 1850 a 1851. Prvním starostou se stal Franz Mandelblüh, jenž v úřadu vydržel pouze rok. Po něm nastoupili Franz Kreiml, Franz Hein, Karl Schrötter. V roce 1872 nastoupil svůj dlouhý starostenský úřad Josef von Engel a po čtyřiaadvacetileté službě pro obec jej vystřídal ve funkci Karl Brandhuber.

Prvním olomouckým starostou v éře po roce 1848 se stal **Franz Kreiml**. Johann Kux charakterizuje jeho činnost v úřadě takto: „*Unter Bürgermeister Franz Kreiml, einem für die städtische Beamtschaft sehr gestrengen Herrn mt einem scharfen Blick für die dienstlichen und bürgerlichen Eigenschaften jedes Angestellten, kam in die Gemeindegewirtschaft ein frischer Schwung.*“⁹⁴ Do obecního výboru byl zvolen v roce 1848 a o tři roky později usedl do starostenského křesla. Dění v Olomouci řídil téměř čtrnáct let. Za jeho úřadování bylo schváleno zřízení městského vodovodu a plynárny a bylo zřízeno plynové osvětlení. To byly významné kroky ke zlepšování infrastruktury a zejména špatné hygieny ve městě. Franz Kreiml dbal též o rozvoj školství a dalších úřadů. V roce 1852 tak byla zřízena státní vyšší reálka a v roce 1855 vznikla městská spořitelna a reorganizován byl městský požární sbor. V letech 1852 až 1859 se volby do obecního zastupitelstva nekonaly – v důsledku nové politické situace v monarchii, již významným způsobem ovlivňoval

⁹² Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 16.

⁹³ Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích, s. 299.

⁹⁴ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 325.

ministr vnitra Bach. Až rokem 1860 počínaje byly opět vypisovány nové volby. V úřadě pak byl na základě voleb potvrzen Franz Kreiml. Tento komunální politik řídil město velmi dobře, ovšem v roce 1865 náhle zemřel, podlehl tyfu. To bylo způsobeno jistě špatnými hygienickými podmínkami ve městě.⁹⁵ Obecní zastupitelstvo nepočítalo s tímto náhlým uprázdněním starostenského úřadu, a proto volba Kreimlova nástupce byla poměrně komplikovaná. Nový starosta **Franz Hein** byl zvolen až po několikerém opakování volby.⁹⁶ V úřadě vydržel ovšem pouze rok. V roce 1866 byl vyhlášen nový obecní statut pro Olomouc a konaly se další volby. Vedení města z tohoto důvodu muselo abdikovat a konaly se nové volby.⁹⁷ Franz Hein zřejmě nebyl obecně respektovaným zastupitelem, o čemž svědčí už komplikovanost volby, a tak se do úřadu starosty prosadil jiný kandidát.

Karl Schrötter byl občanským povoláním lékárník. Vlastnil lékárnu na Horním náměstí, a byl to podnik s dlouholetou tradicí. Jeho předci ji provozovali od poslední čtvrtiny 18. století a na stejném místě ji najdeme i dnes. Kromě vedení lékárny působil Karl Schrötter jako externí učitel na německé reálce, vykonával funkci ředitele několika cukrovarů na střední Moravě, byl ředitelem Hodolanské továrny na lín a potaš, ředitelem tkalcovny lnu a společnosti pro těžbu břidlice. Vedle toho mu též plynuly příjmy z velkostatků v Jesenci a jako poslanec zasedal v zemském sněmu. V roce 1861 byl tedy jako vysoce vážený měšťan zvolen do městského zastupitelstva. Během svého úřadu pak cílevědomě dbal o zlepšení infrastruktury města, inicioval práce na zlepšení městského vodovodu a nechal založit městský park. Rovněž se snažil do Olomouce navrátit univerzitu, neboť by se tak zvýšilo renomé města. V roce 1870 byl Karl Schrötter z pochopitelných důvodů opětně zvolen do funkce starosty, ovšem po dvou letech v úřadě vážně onemocněl a zemřel na zápal plic a zánět osrdečníku.⁹⁸

Jestliže se čeští měšťané Olomouce do konce úřadu Karla Schröttera přímo nepodíleli na veřejném životě ve smyslu politické činnosti, pak byl rok 1874 tím prvním, ve kterém se pokusili získat alespoň nějaké místo v obecním zastupitelstvu. Jim samotným by se to za daných volebních podmínek nepodařilo, a tak se spojili s německými konzervativními politiky. Němečtí liberální politici tvořili koalici na radnici, konzervativní jejich opozici. Německá konzervativní strana označovala své

⁹⁵ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 36-27.

⁹⁶ Tamtéž, s. 38.

⁹⁷ Tamtéž, s. 40-41.

⁹⁸ Tamtéž.

liberální soupeře jako „židovskou stranu“. Liberálové nazývali představitele konzervativních stran „česko-klerikální opozicí“.⁹⁹ Německou liberální politiku zastávali olomoučtí Židé. Výraznou osobností byl na příklad advokát a žurnalista Jakob Eben, poradce starosty von Engela. Proti vládnímu listu *Neue Zeit* založil deník *Deutsches Volksblatt*, v roce 1880 přejmenovaný na *Mährisches Tagblatt*. Na počátku 20. století, kdy němečtí radikálové vytlačili Židy ze spolku *Bund der deutschen Nordmährens*, vzalo spolenectví mezi Židy a jejich kolegy z liberálního tábora zasvé. Vliv olomouckých židů na německou politiku poklesl.¹⁰⁰ Společenské postavení olomouckých Židů se před rokem 1918 se začalo na začátku 20. století zhoršovat v důsledku výbojů moderního antisemitismu některých Olomoučanů. Jednalo se zejména o aktivity Rudolfa Sommera ve spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*. „Protičeský a liberální směr se v zastupitelstvu udržel, ale původní německo-židovské přátelství bylo porušeno na začátku století XX., kdy radikální německé živly vytlačily židy ze spolku *Bund der Deutschen Nordmährens*. Nacionálové němečtí, profesori obchodní akademie Dr. Oppelt a Th. Ried, ředitel měšťanské školy Theodor Knaute a primáři zem. nemocnice vystoupili i veřejně proti dosavadnímu režimu r. 1898, ale jejich odpor byl zdánlivě absorbován, když Dr. Rudolf Sommer (1872-1919), prof. obch. akademie, ze všech nejvýbornější, se stal roku 1904 členem zastupitelstva; on přispěl nejvíce k zradikalisování obecní politiky, maje vliv i jako říšský poslanec za Opavu.“¹⁰¹

Na druhé straně spolupráce mezi českými a německými opozičními silami skončila v roce 1884. Němečtí politici odmítli přiznat českým kolegům zastoupení na radnici podle výsledků voleb, a tak došlo k rozepři. Češi odmítli s konzervativními Němci jednat a ti se dohodli s Němci liberálními. Skrze politickou moc, které jasně dominovali zástupci německých Olomoučanů, řídili dění ve městě. Lze říci, že v poslední dekádě 19. století a ve dvou následujících dekádách století dvacátého se udržela dlouho přetrvávající německá hegemonie na střední Moravě jen v Olomouci. V ostatních větších městech tohoto regionu získali s postupem času navrch Češi. Jednalo se o Přerov, Litovel, Hranice a Prostějov. Postupné nabývání vlivu českých obyvatel ve městech pod německou správou bylo komplikované a přineslo častá slovní i fyzická střetnutí rivalů. Týkalo se to jak měst s českou menšinou, ale i těch

⁹⁹ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2., s. 51-52.

¹⁰⁰ Jiránek, Tomáš: Projevy hospodářského nacionalismu, s. 157-158.

¹⁰¹ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 268.

s českou většinou, ve kterých ovšem v důsledku volebního systému vládli jejich němečtí spoluobčané. Tyto střety byly emotivně reflektovány tiskem a v některých případech rezonovaly s půdou zemského či říšského sněmu, jako tomu bylo i v roce 1899. Tehdy došlo k ozbrojeným potyčkám mezi skupinami obyvatel v Přerově, Holešově a Vsetíně.¹⁰² „Pánové! Referuju to, co sdělili se mnou mužové klidní a objektivní. A jestliže tomu skutečně tak jest, tu musím říci, nenalezl bych slov, abych to odsoudil dosti ostře. Je-li tomu skutečně tak, že z vojska, jež komandováno a rozestaveno jest k udržení pořádku, vyzývavá, provokátorská slova do lidu byla metána, jichž následky přirozeně nikdo nemůže změřiti, pak tážu se, kdo může za následky tyto činěn zodpovědným? [...] Jest zjištěno, že kavallerie kvapem vjela do lidu, úzkými ulicemi, že pak se obrátila a skrze lidi nazpět jela, čímž občané účastně (sic!) byli prostě přejeti. Ale pánové, kdyby ti lidé byli prostě přejeti, ale jest zjištěno, že na povel taseny byly ostré šavle, a do lidu sekáno... (Slyšte! Slyšte!)“

¹⁰³ Po tomto opatření a rozeznání průvodu někteří z účastníků rozbili kameny několik oken obecních domů, načež situaci uklidnilo četnictvo a poté zástupci obecního zastupitelstva.

Česká strana v takovýchto případech vždy kritizovala postup ozbrojených složek, ať už obecní policie, četnictva, nebo armády. Podle ní postupovaly tyto jednotky nepřiměřeně, a tak došlo často ke vážným zraněním obyvatel. Obecní či státní orgány a německý tisk se proti tomuto většinou důrazně ohrazovaly s argumentací, že ke zraněním nedošlo vůbec nebo došlo jen k zraněním lehkým a že civilní obyvatelstvo samo střety vyprovokovalo hlasitými národnostními provoláními a často též přímými útoky na obyvatelstvo protistrany či dokonce na ozbrojené složky. U těchto emotivně vypjatých událostí je samozřejmě velmi těžké či nemožné soudit, jak se události přesně odehrály. Podstatné ovšem je, že k těmto potyčkám docházelo a zásadní roli v nich hrály přesně definované strany.

V samotné Olomouci došlo stejně jako v jiných městech na Moravě k několika vážným střetům mezi Čechy a Němci a rovněž ke střetům obou táborů s obecní policií či armádou. Z faktu, že obecní policie byla placena z obecního rozpočtu a členy obecního zastupitelstva tvořili němečtí měšťané, lze odvozovat, že při střetech Češi samozřejmě usilovali o postátnění olomoucké policie, ovšem bez úspěchu.

¹⁰² Viz Žáček, Jan: Pravda o krvavých událostech moravských. Řeč posl. dr. Jana Žáčka pronesená dne 8. listopadu 1899 na radě říšské. Brno 1899.

, s. 5. Dále jako „Žáček, Jan: Pravda o krvavých událostech moravských.“

¹⁰³ Tamtéž, s. 9-10.

Olomoucké obecní zastupitelstvo a především obecní rada a starosta se snažili zakazovat větší průvody městem. Argumentovali tím, že je zde nebezpečí násilných střetů. Toto jejich tvrzení bylo jistě zcela oprávněné, ovšem na druhé straně se ani nesnažili vlastní iniciativou dopředu utlumit vášně svých spoluobčanů.

V první dekádě dvacátého století mírně klesal počet obyvatel města. Okolní obce naopak narůstaly, a to zejména ty, ve kterých převládalo české obyvatelstvo. To vzbuzovalo ve vedení města oprávněné obavy, že dříve nebo později dojde také v Olomouci k postupnému navyšování počtu českých obyvatel Olomouce na úkor německých a hlavně, že toto příchozí obyvatelstvo ohrozí jejich moc. Příchod nových českých obyvatel z olomouckého okolí nazývali němečtí Olomoučané *Tshechisierung*.¹⁰⁴

III. 4. Spolky a spolkový život

Spolkový život dosáhl svého vrcholu v první dekádě 20. Století, kdy ve městě fungovalo kolem dvou set spolků. V této době též docházelo k postupné reformě členské základny, neboť do spolků začali být přijímáni i obyvatelé města bez volebního práva. „*Počátek 20. století lze označit za zlatou éru olomouckého spolkového života, kdy ve městě působilo přibližně 200 spolků sdružujících občansky angažované obyvatele města napříč národnostní, genderovou i sociální skladbou. Kolem roku 1900 je v lokálním spolčování patrný postupující proces demokratizace občanských sdružení. Ačkoliv se spolky ve znění příslušných paragrafů statut hlásily k principu rovnosti členů, mimo členskou základnu zpravidla stáli pracující, tj. osoby bez volebního práva v obci. Konec 19. století se i ve správním městě bez výrazného podílu tovární výroby na místní ekonomice stal dobou zakládání spolků zaměstnanců. S jistým zpožděním se i pro ně spolky stávaly školou kolektivního jednání a prosazování společných zájmů.*“¹⁰⁵ O dění ve spolkách a jejich aktivitách ovšem rozhodovali jejich představitelé, a to většinou elity obce. Tito špičkoví představitelé společnosti se angažovali v nejrůznějších sdruženích. Výjimkou nebyl ani Karl Brandhuber, který zasedal v předsednictvu nejrůznějších spolků. Z těch

¹⁰⁴ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2., s. 49.

¹⁰⁵ Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 288-289.

hospodářských lze jmenovat *Spolek moravských cukrovarů, Vrbenská přádelna a továrna na zpracování juty, Spojené továrny na zpracování lnu ve Světlé, Mezině a Vrbně pod Pradědem*. Kromě předsednictví ve spolcích zmíněných textilních továren byl Karl Brandhuber především jejich majitelem.

Pro podporu německého vlastenectví byla významná účast Brandhubera ve *Svazu Němců na Severní Moravě (Bund der Deutschen in Nordmähren)*. Kromě těchto byl Brandhuber též členem *Bruslařského spolku a Plovárny*.¹⁰⁶ V pozdějších letech se ujal funkcí rovněž v *Německém kasinu (Deutsches Kasino)*. Jednalo se původně o spolek *Kasinoverein*, jenž byl založen roku 1864 a vznikl za účelem společenské hry, čtení, hudby, tance. Jeho prvním předsedou se stal obchodník Franz Mandelblüh a dále se vystřídali ve vedení průmyslník Moritz Primavesi a obchodník Mathias Wödl. V roce 1896 došlo ke změně stanov a přejmenování na *Deutsches Casino*. V předsednictvu spolku zasedali Robert Primavesi a Karl Brandhuber. Stejně tak ve *Spolku na založení Německého domu v Olomouci (Verein zur Stiftung eines deutschen Vereinshauses in Olmütz)* Tento spolek byl založen v roce 1883 a měl sloužit k podpoře německého národního života, jehož symbolem a podpůrnou institucí měl být právě „národní dům“ jako pendant k českému Národnímu domu. Proti českému Národnímu domu se ve svých Dějinách postavil Johann Kux. Podle něj si v něm „nadšením opojení advokáti a koncipienti¹⁰⁷ brali za úkol útok proti jazykově smíšeným oblastem a obzvláště proti německým jazykovým ostrovům na severní Moravě.“¹⁰⁸ Zvelebení jednoho ze symbolů města, orloje, měl sloužit *Spolek pro opravu orloje*. Založen byl v roce 1885 opět za předsednictví Josefa von Engela a po něm Karl Brandhubera.

Ve městě sídlily i některé spolky, které si kladly za cíl podporu chudších obyvatel. *Katholischer Gesellenverein* založený v roce 1851 podporoval studenty katolického vyznání, zejména ty méně majetné. *Volksküchenverein* existoval v letech 1875-1887. Předsedou byl Josef von Engel. Členové spolku dbali o stravování chudších vrstev obyvatel a studentů. Spolek sídlil v Pukkrabské ulici, kam byla později umístěna Česká obecná škola.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Viz Hudeczek, Richard-Johann: Hudeczek's Adress-Buch der königlichen Hauptstadt Olmütz für das Jahr 1887. Olomouc 1887, s. 125-163.

¹⁰⁷ Zde tedy jednoznačně mluví o Richardu Fischerovi a jeho o jeho kolezích z Národní jednoty.

¹⁰⁸ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 377.

¹⁰⁹ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část, s. 28.

Německé úředníky a učitele sdružoval *Beamtenverein*¹¹⁰

Z prvních českých spolků vzniknuvších před osmdesátými léty 19. století je třeba zmínit *Slovanský čtenářský spolek* založený roku 1862 a od roku 1873 fungující pod názvem *Občanská beseda*¹¹¹

Malice školská založená v roce 1872 podporovala české školství v Olomouci, zejména to základní. První česká mateřská škola – obecná – vznikla roku 1873.

Ke studiu činnosti spolků je možné využít jak fondy jednotlivých spolků, tak prameny původem ze samosprávy. Statistické údaje v městských adresářích, zápisy z jednání obecního zastupitelstva, obecní rady a výroční zprávy starostů města. Zachovala se i úřední a osobní korespondence představitelů spolků. Vedle toho je možné využít řady cenných informací z periodického tisku. Významné osobnosti národnostního života jak českého, tak německého, též vydávaly memoárovou literaturu. Dílem před rokem 1918, dílem po roce 1918.

Nejvýznamnější činnosti vedoucí k prosazování té či oné národní svébytnosti vyvíjely především spolky, které lze zařadit do kategorie „kulturních spolků“. Ty spolu s dobročinnými a zábavními působily v Olomouci nejdéle. Z českých spolků budiž jmenována *Lípa slovanská* založená roku 1848¹¹² a z německých *Leichenverein*, založený 1801 a od roku 1881 pojmenovaný jako *Begräbnisverein*, dále *Casinoverein* (1849), později fungující pod názvem *Deutsches Casino* či *Musikverein* (1851).¹¹³ V pěveckém spolku *Männergesangverein*, založeném v roce 1860, se po dlouhou dobu zachovávaly korektní národnostní vztahy. Spolek byl přístupný jak německým, tak českým pěvcům.

Spolky, jak již bylo řečeno, představovaly základní elementy rozvíjející se novodobé občanské společnosti. Stejně tak byly základními institucemi, které podporovaly národní život větších skupin obyvatel. Jejich činnost usměrňoval vedle již zmíněných zákonných norem – především rakouské ústavy – též spolkový zákon z roku 1852 a

¹¹⁰ Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 251.

¹¹¹ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část, s. 15.

¹¹² Tentýž: Zaniklé české spolky v Olomouci. Olomouc 1933, s. 3.; Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 288.

¹¹³ Hudeczek, Richard-Johann: Hudeczek's Adress-Buch der königlichen Hauptstadt Olmütz für das Jahr 1882. Olomouc 1882, s. 146. Dále jako „Hudeczek, Richard-Johann: Hudeczek's Adress-Buch der königlichen Hauptstadt Olmütz für das Jahr 1882.“

pozdější z roku 1867.¹¹⁴ Ke vzniku spolku bylo zapotřebí podat písemné oznámení se stanovami spolku a ty pak posoudily zemské úřady. Pokud těmito institucemi byly stanovy schváleny, pak byl spolek oficiálně řádně založen. K odmítnutí stanov docházelo tehdy, když se úředníkům zdálo, že zamýšlená činnost je protizákonná nebo státu nebezpečná.¹¹⁵ Při sledování historického vývoje spolků se setkáváme s jedním výrazným milníkem a to 80. léty 19. století. V té době postupně upadají tradiční, „honorační“, spolky, jež se omezovaly na užší okruh členů a nastupují novodobé spolky. Příkladem těch tradičních honoračních jsou měšťanské besedy, čtenářské spolky, německá kasina. Od 80. let se prosazovaly moderní spolky jako *Sokol*, *Matice školská*, *Národní jednota* a jejich německé protějšky *Turnverein*, *Schulverein* a *Bund der Deutschen*.¹¹⁶

Samotné rozdělení na jazykově „české“ a „německé“ spolky a případně další je ovšem komplikované, protože by bylo třeba sledovat vývoj daného spolku v průběhu doby, a to především proměnu členské základny, stanovy, obsah schůzí a valných shromáždění. Většina spolků totiž neměla v názvu „německý“, „slovanský“, či „český“, a tak byly zdánlivě přístupné širší skupině obyvatel. Ať už se jedná o náboženské hospodářské, sportovní, dobročinné nebo profesní spolky.

Z hlediska života v obci, se občanské spolky stávaly místem neoficiálních setkání elit obce, debatním kroužkem a poradním místem k dosažení určitého cíle a ovlivňovaly politické dění, mimo jiné prostřednictvím lokálních periodik.¹¹⁷

Od zvýšeného vzájemného soupeření mezi německými a českými obyvateli Olomouce od začátku poslední čtvrtiny 19. století získaly spolky ještě více na významu. Stávaly se místem národní diferenciaci. Přestalo být běžné, aby čeští Olomoučané byli členy německých spolků a naopak.

*Německá národní práce opírala se v první řadě o státní úřady a radnici a spolková činnost soustřeďovala se ve spolku Bund der Deutschen Nordmährens (zal. r. 1886), v němž zasedali K. Brandhuber, Josef Föhner, ředitel měšťanské školy, Jindř. Sachs, optik, a Theodor Knaute, učitel. Předsedou Schulvereinu byl Robert Primavesi. Širší význam měl i Verein der Deutschen in Mähren, užší obor měl Turnverein, v němž ovládly živly radikální (J. Sachs, učitel H. Oppitz, Dr. R. Sommer a j.)“*Nesporné

¹¹⁴ Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 288.

¹¹⁵ O politických spolcích viz tamtéž, s. 94.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 99.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 97.

zásluhy o německví olomoucké měli židé, kteří se vždy a bez výjimky hlásili k Němcům a podpírali je nejen politicky, nýbrž i kulturně a finančně, neboť mezi židy byl značný počet lidí vynikajících a bohatých továrníků. V jich čele stál advokát Dr. Jakob Eben (1842-1919), typ židovsko-německého liberála let osmdesátých, obratný žurnalista a rádce starosty Josefa Engla. Eben dal podnět k prvnímu sjezdu Deutscher Parteitag (1871), byl činný ve spolku Verein der Deutschen in Mähren i v Schulvereinu a proti vládnímu listu Neue Zeit založil Deutsches Volksblatt, který r. 1880 změnil na deník Mährisches Tagblatt. Teprve na začátku století XX. poklesl vliv židů na německou politiku.¹¹⁸

Podle Johanna Kuxe se na území města vždy vyskytovalo jak německé tak české obyvatelstvo. „Od prvních nám známých zpráv o městě ze 13. století do 'převratu' 28. října 1918 bylo město řízeno německými měšťany.“¹¹⁹ Svou tezi podporoval vybranými pasážemi z různých úředních záznamů, a to od středověku. Mimo jiné pasážemi z právní knihy městského písaře Václava, ve kterých se píše o německy hovořící městské radě a o německých ceších, což interpretuje jako jasnou dominanci německého jazyka. S tímto tvrzením však nelze zcela souhlasit, neboť na příklad v e 13. a 14. století a ve čtyřicátých letech 18. století zasedali v městské radě někteří čeští Olomoučané, soudě podle jmen.¹²⁰ Stejně tak činí při citování z dalších děl pozdějších městských písařů a z jiných novějších pramenů.¹²¹ Kromě úředních pramenů interpretuje též obsah odborných publikací. Mimo jiné zmiňuje Palackého Dějiny národa. Johann Kux charakterizuje české nacionální hnutí pojmem „Svůj k svému“.¹²² Jedná se tedy o analogii, výpůjčku z autorovy současnosti.

¹¹⁸ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 287.

¹¹⁹ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 370-371.

¹²⁰ Viz Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 1. Olomouc 2009, s. 146, 492.

¹²¹ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 371-372.

¹²² Tamtéž, s. 373.

III. 5. Důsledky nacionalismu pro vývoj města

Sílilo postavení českého obyvatelstva v moravských městech s německou většinou a německou samosprávou či s českou většinou, ale v důsledku volebního systému rovněž s německou samosprávou. Vrcholilo „dobytím německých radnic“, v některých případech ještě před rokem 1918. (Jako vzorový příklad poslouží Prostějov.)

Sílící české národní hnutí mělo zásadní vliv na vzájemné soužití českého obyvatelstva s německým. Vývoj činnosti českých vlasteneckých aktivistů nejen v Olomouci je možné velmi dobře sledovat v několika oblastech: Na poli měšťanských spolků, obecního zastupitelstva a rovněž na stránkách každodenního tisku. „V Olomouci poznal jsem velmi záhy na vlastní oči, čeho jest snášeti Čechům od panujících, bezohledné německé většiny, kterou representovaly správa obecní, němečtí úředníci, německé spolky, německé časopisy, řada německých občanů, ať byli to obchodníci neb živnostníci neb 'měšťané' a učitelé. Všichni byli přesvědčeni, že je v zájmu německého národa a v zájmu němectví olomouckého, aby nás utiskovali, ponižovali, provokovali a poškozovali.“¹²³

Německý, stejně tak jako český národní život podporovala řada spolků, které ve svých stanovách deklarovaly především rozvoj různých kulturních oblastí. Z německých je možné jmenovat *Deutscher Verein* v čele s Augustem Weeberem¹²⁴ a *Bund der Deutschen Nordmährens*.

August Weeber byl mocným politikem nejen na lokální úrovni, ale též na úrovni zemské – na Moravě. Dosáhl zvolení do Říšského parlamentu. V roce 1885 se postavil proti (již zmíněnému) zestátnění Severní dráhy Ferdinandovy.¹²⁵

„Počet českých volitelů v Olomouci vzrostl v období 1884-1901 jen o 185 (ze 187 na 372), zato v Prostějově padla německá nadvláda a r. 1897 zvítězil v olomoucké skupině po prvé český kandidát Eduard Skála, prostějovský továrník, proti Th. Dussikovi, radovi krajského soudu v Olomouci.“¹²⁶

Českou protistranu reprezentovala *Národní jednota pro východní Moravu*. Založena byla roku 1885 „na ochranu českých zájmů a lidí v místech zněmčených a

¹²³ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937. S. 81.

¹²⁴ Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 249.

¹²⁵ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 286.

¹²⁶ Tamtéž, s. 286.

národně ohrožených.“¹²⁷ Nejvýznamnějšími osobnostmi byli Richard Fischer a Adolf Kubis.¹²⁸

Dobová žurnalistika informovala čtenáře jednak o událostech, které lze objektivně hodnotit jako znevýhodňování postavení dané skupiny obyvatel z národního principu, tak o sporech, které měly spíše politický podtext. O „národnostním boji“ stejně tak referovali tehdejší aktéři zpětně s odstupem několika let či desítek let, aby dokumentovali své „záslužné činy pro národ“ a obhájili své konání. Je třeba se zamyslet, zda tyto nacionální spory se dotýkaly všech vrstev obyvatelstva Olomouce, nebo jen elit. Příslušníci nižších vrstev nebyli v drtivé většině členy měšťanských spolků a už vůbec nestáli v jejich představenstvu. Řadoví řemeslníci a obchodníci, příručí v obchodech, služebné, dělníci v továrnách na Olomoucku a zemědělci jistě nevěnovali velkou pozornost otázkám vedení OŽK, olomouckého arcibiskupství či vedení jednotlivých oddělení v zemské nemocnici, o kterém se na strankách českého i německého tisku psalo v téměř každém vydání. Rozhodující pro neangažované Olomoučany byl jejich vlastní finanční výdělek, cena a kvalita zboží, které si kupovali pro denní potřebu, a infrastruktura ve městě, která byla na dobré úrovni zejména v prvních dvou dekádách dvacátého století – v době plně rozjetého procesu bourání hradeb a po vybudování nejdůležitějších technických zařízení zajišťující pitnou vodu, elektřinu a plyn.

Problematika soužití obyvatel Olomouce je pojednána v následujících kapitolách.

¹²⁷ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část, s. 19.

¹²⁸ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 283.

IV. Soužití Čechů a Němců v Olomouci od konce 70. let 19. století

„Krick vidí zážitky z doby svého mládí a jejich prostředí ovšem očima německého obyvatele Olomouce. Jádro města bylo po staletí převážně německé, a německá byla i jeho kultura, například divadlo nebo olomoucká básnická škola, existující při univerzitě v první polovině devatenáctého století. V oněch dobách nebylo výrazného napětí mezi německými a českými obyvateli – vše překrývaly teritoriální vlastenectví Moravanů a realita společného rakouského občanství.“¹²⁹

Soužití německých a českých obyvatel ve městě bylo pokojné téměř až do poslední čtvrtiny 19. století. Pak se začaly objevovat nejvážnější spory v každodenním životě a silné třenice nejen slovní, ale i fyzické. Soupeřilo se v oblasti kultury, školství, hospodářství a vše zastřešující politické správy. Tyto spory jsou patrné na úrovni měšťanských spolků, kulturních institucí, na olomoucké radnici a také v tisku, který vše emotivně reflektoval.

Z politického hlediska vládli v Olomouci němečtí liberálové čili *ústaváci*, jak tehdy byli nazýváni.¹³⁰ Německá liberální strana měnila od 70. let 19. století svůj název – od *Verfassungspartei* v 70. letech přes *Vereinigte deutsche Linke* v letech 80. po *Deutsche Fortschrittspartei*, přičemž v průběhu doby se němenil pouze název, ale též se proměňovala politika strany.¹³¹ V první polovině sedmdesátých let se začala organizovat německá opozice složená z křesťansko-sociální strany a strany velkoněmecké. Čeští politici nebyli voleni do obecního zastupitelstva až na jedinou výjimku. V 70. a 80. letech zasedal v olomouckém zastupitelstvu František Stejskal. Německá opozice za podpory českých voličů ovšem příliš neprosadila. Až do roku 1918 převážili němečtí liberálové.¹³²

To, že někteří němečtí Olomoučané byli velkoněmeckého smýšlení reflektuje ve svých *Gymnasiálních povídkách* Julius Krick. Jedná se především o povídku *Die gefährliche Schleife /Nebezpečná stuha/*, odehrávající se v osmdesátých letech 19. století, tedy za úřadu Karla Schröttera, nebo dost možná Josefa von Engela.

¹²⁹ Václavek, L.-E.: Předmluva. In: Krick, Julius: Město na řece Moravě. Olomouc 2010, s. 6.

¹³⁰ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 286.

¹³¹ Marek, Pavel a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998. Olomouc 2000, s. 254-255.

¹³² Jiránek, Tomáš: Projevy hospodářského nacionalismu, s. 156.

V této povídce je ústředním motivem vyšetřování německých gymnaziálních studentů, kteří byli přistiženi při oslavných projevech císařského Německa a kancléře Otto von Bismarcka. Ředitel německého gymnázia Moser, jedna z hlavních postav v povídce, o záležitosti informoval členy profesorského sboru:

„Policie se doslechla, že skupina studentů, nikoliv vysokoškoláků, se chystá v jakési pokoutní hospodě uspořádat nikoliv pitku, nýbrž, prosím o vaši pozornost, oslavu Bismarcka.“ „To je síla, ozval se kdosi.“ „Neslýchané! Po roce 1866 zaznělo odjinud.“ „Ředitel Moser pokračoval. ‘Policie se dopustila neodpustitelné chyby tím, že včas neinformovala ani mě, ani mého kolegu na reálce; ta je totiž do případu zatažena také. Bylo by hračkou celé věci zamezit, postačily by nevýznamné disciplinární tresty. Doložitelný by byl pouze úmysl, nikoliv jeho provedení. Místo toho ale policie zasáhla, až když byla oslava v plném proudu.“¹³³

[...] „Lokál byl vyzdoben černo-červeně-zlatě. Místo portrétu císaře visel na zdi obraz Bismarcka, ovinutého vavřínovým věncem. Věncem byl pozlacený a jeho stuha byla pomalována černo-bílo-červeně.“¹³⁴ Zmíněné barvy se nacházely na vlajce Severoněmeckého spolku a poté německého císařství. Tehdy takové projevy velkoněmeckých sympatií mohly být chápány podle Julia Kricka jako vlastizrada. Záležitost měla být ututlána, ředitel gymnázia Moser se obával, že se záležitost dostane do tisku, českého tisku. „Bojím se ale, že české listy chytanou vítr a vypukne cirkus. ‘Professor Kalenda, jehož bratr se nechal přeložit na české gymnázium, se kousl do rtů. ‘A z českých novin je to do parlamentu jen krůček,‘ pokračoval ředitel. Čekají nás debaty, ve kterých budeme obviňováni ze zamořování okolí prušáctvím a podobně.“¹³⁵

Radní Marinelli,¹³⁶ strýc jednoho z účastníků slavnosti probíral se svým synovcem Otou Binderem, nastalé události. Při rozpravě – z pera Krickova – kritizovali jak český tisk, tak především teorii českého státního práva.

„Nemáte ponětí, co jste způsobili. Bude z toho pěkné pozdvižení. Škoda, že neumím česky. Jejich noviny dnes spustí nekřesťanský povyk.“ „Ale jdi!“ Zcela jasně. Přišlo jim to jako na zavalanou. Ani tu celou záležitost nemusejí nějak nafukovat a mohou vytáhnout do boje proti německému městskému zastupitelstvu s pokřikem

¹³³ Krick, Julius: Nebezpečná stuha. In: Tentýž: Město na řece Moravě., Olomouc 2010, s. 73. Dále jako: „Krick, Julius: Nebezpečná stuha.“

¹³⁴ Tamtéž, s. 74.

¹³⁵ Tamtéž, s. 75.

¹³⁶ Jméno radního je fiktivní.

velezrada.“ „Když Češi žádají své státní právo, je to snad něco jiného? zeptal se Ota pochmurně. 'Svou českou univerzitu už mají.' 'Do českého státního práva ti prozatím nic není. Ani tobě, ani ostatním. Raději mi řekni, co chceš dál podniknout.. 'Odpoledne půjdu do školy.' 'To je to nejrozumnější, co můžeš udělat,' mínil Marinelli.“¹³⁷

Jedním z důvodů, proč někteří němečtí Olomoučané inklinovali k velkoněmecké myšlence byl jejich pocit, že je vídeňská vláda dostatečně nepodporuje a že naopak v mnohém straní českým Olomoučanům, jak je patrné z rozhovoru jednoho z profesorů gymnázia s Marinellim.

„Před vámi se, pane Marinelli, mohu vyjádřit otevřeně. Zcela chápu, že se těm mladým nahrne krev do hlavy, když denně vidí, jak jsou Češi vládou hýčkáni, zatímco Němcům se brutálně ubližuje. Jako soukromá osoba chápu, že mládež začíná vidět v Bismarckovi německého hrdinu, ale ředitel Moser to nahlas říct nesmí, jinak... poletí.“¹³⁸

Student Ota Binder, kterému hrozil trest vyloučení a případného dalšího postihu, se nakonec rozhodl vyřešit situaci útekem ke svým příbuzným do Vratislavi, kde byl rakouskou policií těžko dosažitelný, protože tehdy patřila k území Pruska.

„Když se bude tento případ přetřásat v českých novinách, je víc než pravděpodobné, že bude muset zasáhnout státní zastupitelství. A tomu bych syna svého švagra všanc dát nechtěl. 'Myslíš tedy, že mám...?' 'Zmizet, jak pára nad hrncem. Tvůj otec nebude mít zrovna radost. Napřed ta historie v Opavě, a teď zase tohle.' 'Ách co , řekl Ota pohrdavě, 'to jsme tenkrát zmlátili jen pár Čechů.' 'Ale pokud vím, tak pořádně.' 'To jo.' 'Tahle vzpomínka dělala Otovi očividně potěšení. Sděлил strýci svůj plán. 'Dobře vymyšlené. Když vyjedeš o půlnoci, můžeš být v sedm ráno za hranicemi.'“¹³⁹

Nakolik by takové jednání studentů bývalo bylo postihováno, není snadné říci. Jisté je, že určitou míru dramatičnosti dodává sám autor povídky. *Nebezpečná stuha* i další Krickovy povídky z cyklu *Město na řece Moravě* jsou cennými pro olomoucké reálie, které jsou v nich obsaženy.

¹³⁷ Krick, Julius: *Nebezpečná stuha*, s. 79.

¹³⁸ Tamtéž, s. 80.

¹³⁹ Tamtéž, s. 86.

V devadesátých letech 19. století došlo k ještě většímu rozvoji kulturní činnosti než v předchozích letech. Z tohoto hlediska hodnotí Richard Fischer dobu devadesátých let veskrze pozitivně „*Společenské poměry byly v druhé polovici 90. let velmi pěkné, jak se čtenář dočte v dalších řádcích. Nemohu uvést veškeré podniky společenské z těch let: divadla, koncerty, přednášky, plesy a zábavy – vždyť to byl ohromný počet – a tak jen cituji některé tak prostě vedle sebe a kronikářsky.*“¹⁴⁰ Přesto se národní tábory vůči sobě vymezovaly v maximální možné míře, ve všech oblastech života. Český národní život se soustředil v budově *Národního domu*, jenž byl otevřen roku 1888. Bylo to středisko schůzí, koncertů, divadla, nacházel se zde též hostinec, kavárna a hotel.¹⁴¹ Někteří němečtí patrioti si přáli rovněž svůj národní dům. Přes četné snahy, včetně založení spolku určeného k vybudování tohoto kulturního stánku, se nepodařilo dům postavit. „*Aby čelili Národnímu domu, umínili si Němci 'Deutsches Haus', leč ani do převratu – po 30 letech – se naň nezmohli, až teprve v roce 1932!*“¹⁴² Tehdejším německým Olomoučanům se zřejmě zdálo nadbytečným jej budovat.

Prostoru pro rozvíjení německé kultury ve městě bylo dostatek. A protistrana se snažila udržet krok. Spolků, které měly tvořit a podporovat český národní život, bylo proto také hodně. Ve městě najdeme téměř vždy dvojici navzájem si konkurujících spolků - politických, hospodářských i profesních: *Olmützer Männer Gesang-Verein* a *Žerotín*, *Verein der Deutschen in Mähren* a *Národní jednotu*, *Turnverein* a *Sokol* a další.

Zastřešujícím orgánem všech českých národních aktivit byla *Národní jednotu*. Nejdůležitějšími činovníky v ní byli Richard Fischer, František Smrčka a Jan Ošťádal. Richard Fischer neustále apeloval na rozvoj národních aktivit zejména mimo Olomouc, tedy v okolních městech a na venkově. Zástupci českých spolků se na sjezdech radili na jednotném postupu. Jedním z takových byl sjezd příslušníků českých spolků i mimospolkových vlastenců ze severní Moravy 20. září 1896 v *České besedě*. Témata jednání formuloval Richard Fischer. Mimo jiné bylo diskutováno o tom, že se Češi na severní Moravě mezi sebou málo znají a že je třeba podporovat český kulturní život, zejména vydáváním knih, časopisů a konáním přednášek. V této činnosti byl aktivní zejména Richard Fischer. Svědčí o tom mimo

¹⁴⁰ Fischer, Richard: *Cesta mého života*. III. díl. I část, s. 29.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 36.

¹⁴² Tamtéž, s. 36.

jiné seznam přednášek, které sám Richard Fischer pořádal, třeba jen v letech 1903-1913 i několikrát měsíčně. (Ve válečném roce 1914 se zato pochopitelně konaly jen tři.)¹⁴³ Fischer byl rovněž iniciátorem zřízení veřejné knihovny a čítárny v Zábřehu (na Moravě).

Jak z dokumentů Národní jednoty vyplývá, spolky měly být ze své podstaty vůdčí silou při šíření českého kulturního života. K poznání složení obyvatelstva jednotlivých oblastí Moravy měly sloužit dotazníky a na jejich základě vypracované národnostní mapy.¹⁴⁴ Na tomto příkladu lze vidět, že Češi používali podobných metod, jako Němci, německá samospráva při organizování školských poměrů při zjišťování plánů českých rodičů, kam chtějí umístit své děti.¹⁴⁵ a poli hospodářství pak měla být prosazována politika „**svůj k svému**“.¹⁴⁶ V rámci této politiky byla deklarováno, že *Národní jednota* přispěje ke zvýšení počtu českých obchodníků a živnostníků na Moravě.

V prosinci 1896 byl Richard Fischer jmenován důvěrníkem České národohospodářské společnosti v Brně. Od 18. února 1897 se konala valná hromada Národní jednoty a na této valné hromadě se 23. února vyslovil Richard Fischer takto:

„Hospodářským poměrům vůbec – praví jednatel ve své zprávě – věnovati chceme celou svou pozornost. Vždyť vlastně pouze ve zlepšení našich hospodářských poměrů v krajích ohrožených máme záruku i pro zlepšení poměrů národnostních. Kdyby podařilo se nám za pomoci všech dobrých vlastenců soustřediti roztržštěný český kapitál k založení závodů průmyslových, zajistili bychom tak výživu lidem, kteří dnes jsou odvislí od nepřátelského a fanatického chlebodárcce, zapíratí musí svoje přesvědčení, a boj náš by byl téměř vyhrán.“¹⁴⁷

Pozoruhodné ovšem je, že stejně plamenným stylem a podobnými slovy útočil v té době *Pozor* na české Olomoučany, kteří nakupovali v německých obchodech.

V dubnu 1897 bylo vydáno provolání *Českým živnostníkům na severní Moravě*.¹⁴⁸ Na základě memoárů Richarda Fischera se lze domnívat, že navzdory proklamacím

¹⁴³ Viz SOkA Olomouc. Pozůstalost Richarda Fischera. M8-4, kart.1 2b i.č. 37.

¹⁴⁴ Fischer, Richard: 50 let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. II. díl: 1896-1906. Olomouc 1935, s. 13. Dále jako „Fischer, Richard: 50 let Národní jednoty v Olomouci.“

¹⁴⁵ Viz kapitola Karl Brandhuber a školství, kultura.

¹⁴⁶ Fischer, Richard: 50 let Národní jednoty v Olomouci, s. 13-14.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 22-23.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 25.

„přímý národnostní boj“ neprožívali stejně silně všichni obyvatelé Olomouce, tím méně obyvatelé okolních obcí.

O činnost *Národní jednoty* na konci 19. století nejevila tedy široká „mimospolková“ veřejnost příliš velký zájem. Richard Fischer si stěžoval na upadající činnost místních odborů *Národní jednoty*. Obyvatelé moravských obcí, kteří nebyli členy některého z národně orientovaných spolků, nevyjadřovali – podle jeho slov – příliš velkou podporu *Národní jednotě*.¹⁴⁹

31. října 1897 se konala v Zábřehu důvěrná schůze k projednávání národohospodářských otázek. Richard Fischer mluvil na téma „*Co počítí, aby vlastenecké naše snahy nabyly řádného podkladu hospodářského*“ neboli „*Jaké podniky hospodářské nutno zavést na severní Moravě*“. Zdůraznil také heslo „*svůj k svému*“ na straně prodejců i kupujících, a rovněž mluvil na téma „*Mobilisovat české peníze pro průmyslové podniky*“.¹⁵⁰

9. března 1898 na schůzi *Národní jednoty* sdělil Dr. Žáček, že zřízení české reálky v Olomouci bude prvořadým úkolem v oblasti školství na Moravě.

V roce 1898 opět nabádal Richard Fischer jednotlivé odbory *Národní jednoty* na Moravě, aby jejich členové byli mnohem aktivnější.¹⁵¹

Hospodářské heslo „*Svůj k svému*“ razil Richard Fischer i na Úsovsku.¹⁵²

České školy se podařilo založit v Olomouci, a sice na Úřední čtvrti – Nové Ulici na začátku školního roku 1903/1904. V Nových Sadech a v Pavlovičkách pak na začátku roku 1907/1908.

Podle statistických sociologických údajů podporovala *Národní jednota* též sčítání obyvatelstva, „*pro něž vypracován byl celý postup, pokyny pro odbory i důvěrníky*.“¹⁵³

O vznik české reálky v Olomouci se zasazovala *Národní jednota* v roce 1900, tehdy zaslala ministerstvu vyučování petici se 410 podpisy. Ministerstvo následně konzultovalo záležitost s obecní radou a ta podle R. Fischera předala podpisy německému tisku, který je zveřejnil, samozřejmě s cílem zdiskreditovat

¹⁴⁹ Viz např. Fischer, Richard: 50 let *Národní jednoty* v Olomouci, s. 24, 26.

¹⁵⁰ Fischer, Richard: 50 let *Národní jednoty* v Olomouci., s. 28. O tom též v *Pozoru* 6. a 11. listopadu 1897.

¹⁵¹ Fischer, Richard: 50 let *Národní jednoty* v Olomouci, s. 30.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

petenty.¹⁵⁴ Ve výroční zprávě *Národní jednoty*. za rok 1900 opět R. Fischer mluvil o údajném velkém nezájmu ze strany veřejnosti ve věcech *Národní jednoty*¹⁵⁵

Potýkání se německých obyvatel s českými a naopak se ovšem nerealizovalo jen přednáškami v hostincích, budovách spolků či během venkovních setkání, například českých „táborů lidu“, které navazovaly na česká shromáždění ze 70. let 19. století. Poměrně často docházelo k přímé, osobní konfrontaci, třeba i „na ulici“. Jednou z široce diskutovaných událostí byl sokolský slet ve dnech 8 – 9. září 1900, zakončovaný v pivovaru v Holici. Na konci slavnosti došlo k velkému konfliktu mezi Čechy a Němci, když se čeští Sokolové vraceli z Holic do Olomouce.¹⁵⁶ Karl Brandhuber se jako starosta k této potyčce postavil neutrálně. Podle něj nenesli bezprostřední vinu čeští Sokolové, nicméně pro zachování bezpečnosti navrhl ve Vídni, aby se další český průvod nekonal.

Dlouhý článek o sletu otiskl mj. *Deutsches Nordmährerblatt* 8. září 1900.¹⁵⁷

České divadlo nebylo ve městě příliš podporováno. V budově městského divadla se hrály především německé hry a jen občas byly prostory zapůjčovány českému ochotnickému spolku. Účinkování českých ochotníků v městském divadle ovšem skončilo v roce 1898, neboť po úspěšném provedení hry Dalibor a přítomnosti trikolór v divadle byly české hry ve městě zakázány. Podle Richarda Fischera to znamenalo jednu z největších roztržek mezi Čechy a Němci.¹⁵⁸ O zákazu divadelních představení píše též *Pozor* 11. dubna 1914.

Soužití českých a německých Olomoučanů s olomouckými Židy, kteří se převážně hlásili k německému jazyku a kultuře, bylo problematické. V éře *fin de siècle* se i v Olomouci začaly objevovat znaky moderního antisemitismu a zejména hospodářského antisemitismu, a to jak z české, tak z německé strany. To se projevilo i v dobové historiografii. Od negativního hodnocení Židů se neoprostil ani Richard Fischer, u něhož (patrně) přetrvávalo silné protiněmecké smýšlení i po roce 1918. Židé se podle Fischera stavěli silně protičesky, a to svými slovními projevy, při obchodování i finanční podporou německých spolků. Ve své *Cestě* píše:

¹⁵⁴ Fischer, Richard: 50 let Národní jednoty v Olomouci, s. 37.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 38.

¹⁵⁶ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část, s. 84-85.

¹⁵⁷ O podobném konfliktu z roku 1898 píše Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 320-321.

¹⁵⁸ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I. část, s. 63-64.

„A tak můžeme říci, že všechny hříchy, které byly páčány po desetiletí proti Čechům, padají na hlavy a zodpovědnost židů. Nejen v Olomouci, ale všude, kde panovali Němci: v Mor(avské) Ostravě, Lipníku, Hodoníně, Břeclavi, v Brně atd. Můžeme proto říci, že jsme vinou židů zůstali na Moravě v poddanství německém. Tisíckrát bylo jim to řečeno a napsáno, nemělo to na ně účinku, nezměnili se. A proto bude v dějinách moravského židovstva nesmazatelnou skvrnou jejich vývoje a života. Historik, který se bude touto otázkou zabývat, dá nám za pravdu. Pro mě odpadá povinnost zabývat se zvláště olomouckými židy, jelikož jejich chování se a smýšlení je totožné ve všem s německou politikou.“¹⁵⁹

Proti tezím Richarda Fischera lze namítat mnohé. Vedle toho, že pojímá židovské obyvatelstvo jako celek bez rozlišování jednotlivých skupin podle vzdělání, společenského postavení etc., je třeba odmítnout zejména tvrzení absolutizující společenský vliv olomouckých Židů. Jistě zde žily zámožné a vlivné židovské osobnosti, jako Jakob Eben, rodina Briessů, Hamburgerů a další četné podnikatelské rodiny.¹⁶⁰ Byly zde však i osobnosti nežidovského původu, které rozhodovaly o dění v obci i na Moravě, a tedy „všechny hříchy, které byly páčány po desetiletí proti Čechům,“ nemohou „padat na hlavy a zodpovědnost“ Židů.

V důsledku početního posilování české složky olomouckého obyvatelstva a jejího posilování ekonomického sílila i střední třída v Olomouci, představovaná zejména úřednictvem. „V úřadech a v úřednících je klíč k české Moravě, a poslanci, kteří se budou starati o české úřednictvo na Moravě, získají si vděku. Činil jsem proto jako poslanec také já tuto práci a povinnost“ – píše Richard Fischer.¹⁶¹

¹⁵⁹ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část, s. 158.

¹⁶⁰ Více k tématu viz Viktořík, Michael: Osudy olomouckých sladoven a sladovnických firem v kontextu vývoje sladovnického průmyslu. Od 60. let 19. století do roku 1948. Olomouc 2007.

¹⁶¹ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. I část, s. 72.

V. JOSEF VON ENGEL A KARL BRANDHUBER

MEDAILONY DVOU STAROSTŮ

V. 1. Josef von Engel

Josef von Engel nastoupil do úřadu olomouckého starosty po náhlém úmrtí svého úspěšného předchůdce Karla Schröttera.

S Josefem von Engelem jsou spjaty počátky modernizace Olomouce. Za jeho úřadu došlo k postupnému bourání hradeb.

Povoláním byl von Engel obchodník, kupec. Byl to muž se značným kulturním přehledem, kterého nabyl nejen školním vzděláním. Nevšední zážitky a praktické zkušenosti mu přinesly jeho cesty po Evropě.¹⁶² Johann Kux ve svých dějinách charakterizoval Josefa von Engela jako velmi zcestovalého muže, znajícího více cizích jazyků.

Josef Štěpán Engel, jak jej i s druhým jménem uvádí Richard Fischer, se narodil v Bratislavě 19.1.1830. Z Bratislavy se do Olomouce přistěhoval se svými rodiči, Vilémem (von) Engelem, úředníkem, a Žofií, rozenou Kašpárkovou.¹⁶³

„Svou přirozenou inteligencí, sebevzděláním a řečnickým nadáním záhy vynikl ve sboru obecních starších a jako starosta byl neobyčejně horlivý a pilný. Smýšlení byl daleko svobodomyšlnějšího než jeho tchán, který jako poslanec zemského sněmu mluvil za posměchu Giskrova proti přistěhovalcům do Olomouce, židům, sám jsa z rodu původně židovského, a proti volebnímu právu úředníků a akademicky vzdělaných lidí.“¹⁶⁴

Josef von Engel studoval nejprve dva roky na gymnáziu a poté na obchodní škole ve Vídni, studia však nedokončil. Místo toho navštěvoval hojně divadla a muzea, procestoval Itálii a Porýní. Ve Vídni se učil dva roky na obchodního příručího a poté převzal obchod po svém otci - *U Bílé růže* - na Dolním náměstí.

¹⁶² Skoupý, Arnošt: Josef von Engel. In: Osobnosti Olomouckého kraje 1850-2008. Olomouc 2008, s. 26-27.

¹⁶³ M8-4, Pozůstalost JUDr. Richarda Fischera, i. č. 12, kart.1 2b.

¹⁶⁴ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 267.

Roku 1859 se jako devětadvacetiletý oženil s dcerou Franze Mandelblüha.

Když se Josef von Engel po svých studiích ve Vídni vrátil do Olomouce a ujal se obchodní činnosti, posílil své již tak dobré postavení ve společnosti zmíněným sňatkem s dcerou význačného olomouckého advokáta Franze Mandelblüha. V souladu s tehdejšími chápáním společenské role měšťana se samozřejmě zapojil do aktivního politického života. V roce 1861 byl poprvé zvolen do obecního zastupitelstva. O jedenáct let později byl zvolen do funkce starosty, přestože neměl za sebou žádnou faktickou zkušenost s vedením města v rámci obecní rady. To svědčí o jeho značné oblíbenosti, vlivu, o velmi slušném postavení nejen na radnici, ale i v celé Olomouci.¹⁶⁵ Kulturní zážitky získané při cestách ve von Engelovi pravděpodobně podpořily jeho smysl pro umělecké hodnoty. A proto v Olomouci dbal o zachování historicky cenných staveb. Inicioval založení některých muzeí, vznik *Kunstuhr-Vereinu* v roce 1885, a také nechal vydat u knihtiskaře Adolfa Hölzela *Geschichte von Olmütz* W. Müllera, Statistické ročenky 1888 a 1895 a *Kirchliche Kunstdenkmale* od profesora Adolfa Nowaka.¹⁶⁶ Vše ale činil s pocitem příslušnosti k německému národu, respektive k olomouckým Němcům, kteří podle něj vždy jasně ve městě dominovali.

Josef von Engel byl ve svém úřadě podporován periodickým tiskem *Die Neue Zeit* a *Volksblatt*. Jednalo se o liberální tisk. Josef von Engel však nebyl vyhraněným liberálem. Podporoval jej jak liberální, tak konzervativní tábor.¹⁶⁷ Z toho lze usuzovat, že mezi olomouckými voliteli byl obecně uznáván a oblíben pro své aktivity směřující k rozvoji města.

Ve svém starostenském úřadě pak jednal von Engel především ve prospěch svých německých spoluobčanů. Ku prospěchu všech obyvatel nechal zřídit poštovní a telegrafní úřad.

Během svých cest po Evropě a při studijním pobytu ve Vídni si Engel jistě uvědomil značnou zaostalost Olomouce oproti jiným městům v českých zemích a okolní Evropě a nutnost urbanizačních změn. Pro Olomouc se mu podařilo získat věhlasného architekta Camilla Sitteho. Sittemu pak byl svěřen úkol vypracovat velký plán moderní výstavby Olomouce. Úkol byl splněn a řada důležitých projektů byla realizována. Autor knihy *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen* se

¹⁶⁵ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 42.

¹⁶⁶ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 369.

¹⁶⁷ Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 250.

snažil nalézt vyváženost mezi moderní racionální architekturou a tradicí. Vymezoval se ale proti historismu, který viděl ve své rodné Vídni. Kromě výstavby se Sitte v Olomouci významně podílel na záchraně některých stavebních památek, zejména Terezké brány, neboť oceňoval její nepochybnou uměleckou hodnotu.¹⁶⁸ V Olomouci byl za von Engelovy éry vybudován obecní vodovod a dále byla řešena otázka stísněnosti prostor pro výstavbu.

*Vůči židům zachovával smýšlení příznivé, ale vždycky se příkře stavěl proti požadavkům českým,*¹⁶⁹ píše Václav Nešpor ve svých dějinách. To odpovídalo postojům liberálních politiků jeho generace a Karl Brandhuber, jeho nástupce, mu byl v tomto základním politickém smýšlení roven.

Český či širěji slovanský národní život se v Olomouci v posledních dvou dekadách 19. století naplno rozvíjel. Johann Kux mluví o „probuzení slovanského národního pocitu či duchu“ - *„Das Erwachen des slawischen Nationalgeföhls zu Ende der Festungszeit.“* Tomuto rozvoji českého kulturního života ovšem starosta Josef von Engel nepřál. Jednou z oblastí, ve kterých vrcholní představitelé národních kultur, zejména činovníci politických stran, téměř každodenně sváděli lýtý boj, bylo školství. Ve své politické činnosti se Josef von Engel věnoval zejména školství základnímu. V roce 1884 byla otevřena česká obecná škola v Olomouci, přičemž během jedenácti let se zvýšil počet žáků z 11 na 277(!)... Do roku 1900 se počet žáků dále zvýšil až na 309, což svědčí o zvyšování počtu českého obyvatelstva ve městě. Josef von Engel se v souvislosti s otevřením české obecné školy vyjádřil takto:

*„Meine Herrn! Sie sind bei Ihrem Werk erfüllt von nationalem Bewusstsein, diesem weltbewegendem Agens der Gegenwart, und setzen einen Funken davon gewiss auch in meiner Brust voraus. Ich darf demnach wohl offen sprechen. Ich bin da das verantwortliche Oberhaupt der Gemeindevertretung sowohl nach oben wie nach unten, bin aber an deren Beschlüsse gebunden. Die Gemeindevertretung nimmt hierin einen ablehnenden Standpunkt ein und ich muss ihn darum vertreten.“*¹⁷⁰

Podle této výpovědi se starosta von Engel nestaví přísně proti otázce české školy, ale podléhá rozhodnutí obecního výboru. Ve své řeči dále uvedl, že kdyby například němečtí úředníci a dělníci v Čáslavi požádali o zřízení obecní školy, čeští

¹⁶⁸ Zatloukal, Pavel: Camillo Sitte. In: Osobnosti Olomouckého kraje 1850-2008. Olomouc 2008, s. 115.

¹⁶⁹ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 267.

¹⁷⁰ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, , s. 37.

představitelé obce by toto odmítli. Kdyby přitom ovšem ještě mluvili o počátku germanizace Čáslavi, pak by s nimi tamní představitelé „zametli“. To se ale v případě Olomouce neděje.

„Aber wir wollen unser Gemeinwesen, in dessen Vertretung sich mit Ausnahme des am 24. April 1884 resignierten Stadtverordneten Franz Stejskal noch kein einziger Ihrer Parteigenossen befunden hat, auch in Hinkunft deutsch erhalten und erachten dies für unsere oberste Pflicht. Als nationale Männer wissen Sie diesen Standpunkt gewiss zu würdigen.“¹⁷¹

Snahou představitelů obce je podle starosty von Engela pouze udržení německého charakteru města a jedinou skvrnkou byl Franz Stejskal, majitel domu, jenž prodal dům českému kupci, i když by jej olomoucká radnice bývala přeplatila. To se velmi znelíbilo jeho kolegům a nakonec byl přinucen rezignovat. - Josef von Engel byl podle Johanna Kuxe plně přesvědčen, že Olomouc je vskutku německým městem.

Alles in unserer Stadt ist ein Werk deutscher Kultur. Wir sind hier zu Hause und wollen uns den innerern Frieden durch äußere Elemente nicht stören lassen. Unsere Söhne ziehen zumeist hinaus in staatliche Dienste, unsere Töchter sind mit Ober- und Unteroffizieren oder Staatsbeamten verheiratet, so dass wir mit dem gesamten österreichischen Kaiserstaat förmlich verschwistert und verschwägert sind und so fühlen wir uns als Mitglieder des ganzen deutschen Staatsvolks in Österreich von Bodenbach bis Baziaz. Wir sind überzeugt, dass der große Kampf zwischen den beiden Nationen nicht auf dem lokalen Boden ausgekämpft werden kann und dass die berufenen Vertreter der großen Völker allein ein friedliches Nebeneinanderleben herzustellen berufen erscheinen. Solange aber dieser Burgfriede nicht erreicht ist, müssen wir uns gegen die Eroberungspolitik wehren. Druck erzeugt Gegendruck, Angriff Notwehr. Und damit Gott befohlen!“¹⁷²

Německé školy se ovšem v Olomouci rozrůstaly ještě šířeji..

V roce 1880 obdržel Josef von Engel řád železné koruny třetí třídy při při příležitosti návštěvy císaře Františka Josefa.¹⁷³

¹⁷¹ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918, s. 37.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Müller, Willibald: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz, s. 376.

Co se týče přístupu k hospodaření s majetkem města, dbal Josef von Engel o vyrovnaný rozpočet. Oproti svému následovníkovi, Karlu Brandhuberovi, zaujímal totiž konzervativní strategii, která nepřipouštěla myšlenku půjček většího rozsahu. To přinášelo jistotu dobré budoucnosti i v případě možných živelných katastrof nebo válečných konfliktů, ale zároveň zabraňovalo rychlejšímu rozvoji města. Ten nastal až za úřadování starosty Brandhubera

V roce 1896 (v 67 letech) Josef von Engel odstoupil ze zdravotních důvodů z úřadu. Po čtyřiašedesáti letech služby pro město. O čtyři roky později, v dubnu 1900, Josef von Engel zemřel. *Mährisches Tagblatt* informoval o této smutné události Olomoučany.¹⁷⁴

Na jeho místo nastoupil druhý velmi významný muž v dějinách obce konce 19. století a začátku století 20., Karl Brandhuber.

Johann Kux píše o plynulém přechodu úřadu z rukou Josefa von Engela do rukou Karla Brandhubera takto: „*Der Übergang des Stadtregiments von Engel auf Brandhuber vollzog sich so ohne gewaltsame Störung förmlich automatisch.*“¹⁷⁵

V. 2. Karl Brandhuber

Karl Brandhuber je vzpomínán jako poslední německý starosta Olomouce. Významný moravský podnikatel, člen představenstva Obchodní a živnostenské komory v Olomouci, liberální politik, poslanec moravského zemského parlamentu a člen mnoha měšťanských spolků. Továrník a zeť Moritze Primavesiho.

Narodil se roku 1846 v Šumperku jako syn Josefa Brandhubera, obchodníka a pozdějšího starosty Šumperka.¹⁷⁶

Podle Tomáše Jiráka sehrál v kariéře obou starostů – Josefa von Engela i Karla Brandhubera – jasně deklarovaný protičeský postoj svou důležitou roli „*Protičeský postoj byl jedním z kvalifikačních předpokladů pro zastávání nejvyššího úřadu ve městě*“¹⁷⁷ S tímto názorem se lze zcela ztotožnit, neboť klíčoví voliči, to jest voliči první voličské skupiny, kteří patřili k obecním elitám, zastávali plně proněmeckou politiku.

¹⁷⁴ Viz *Mährisches Tagblatt* 21, 28.4.1900, s. 3, 6, 8. a zvláštní vydání *Mährisches Tagblatt*.

¹⁷⁵ Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*, s. 367-368.

¹⁷⁶ <http://www.muzeum-sumperk.cz/cinnost/publikacni-cinnost/sumperske-portrety/a-e/>; dostupné online (9.6.2013).

¹⁷⁷ Jiránek, Tomáš: *Projevy hospodářského nacionalismu*, s. 157.

„Engel byl orátor katedrového slohu, Brandhuber pohotový debatér a člověk venkoncem praktický [...] Jinak byl (Brandhuber) smýšlení německo-pokrokového, ale stejně nepřátelsky zaujatého vůči Čechům jako jeho předchůdce. Brandhuber byl společníkem firmy Primavesiovy, která vládla velkým kapitálem, majíc svou banku, několik cukrovarů a textilních továren i jiných podniků. A v těchto zase byli dalšími společníky v různých kombinacích Schröttrové a Machankové.“¹⁷⁸

Ze Šumperka přišel Karl Brandhuber do Olomouce jako student olomoucké reálky, sídlící na Mořickém náměstí. Poté vystudoval techniku ve Vídni a po absolvování univerzity se ujal práce v přádelně ve Vrbně pod Pradědem. Po čtyřleté praxi se v roce 1870 usídlil v Olomouci. Své postavení významně posílil sňatkem s dcerou Moritze Primavesiho, moravského velkopřemyslníka, a stal se spoluvlastníkem továrny na jutu a zmíněné přádelny ve Vrbně pod Pradědem. Sňatkem se též stal švagrem dalšího významného člena rodu Primavesiů, Roberta, mimo jiné významného činovníka v Obchodní a živnostenské komoře v Olomouci.

Karl Brandhuber získal členství ve Spolku moravských cukrovarů, v roce 1886 byl zvolen místopředsedou OŽK v Olomouci a za tuto instituci byl zvolen zemským poslancem. Tím své postavení v olomoucké společnosti a vůbec na Moravě ještě více posílil. Při svém již tak špičkovém postavení se nutně musel a pravděpodobně chtěl zapojit do politického života. A tak roce 1882 byl zvolen do obecního zastupitelstva, dva roky nato byl již zvolen do městské rady a po odstoupení Josefa von Engela z úřadu v roce 1896 se stal starostou města.¹⁷⁹

Mährisches Tagblatt hodnotil zvolení Karla Brandhubera jako dobrou zprávu pro Olomouc a zároveň psal o této volbě jako o projevu důvěry občanovi, který prokazuje službu obci již od svého prvního zvolení do obecního zastupitelstva. Sympatii si získal – podle *Mährisches Tagblatt* – mimo jiné svým „německým pokrokovým smýšlením.“¹⁸⁰ *Mährisches Tagblatt* charakterizoval Brandhubera jako smířlivého a mírotvorného člověka a varoval slovanské (tedy především české) spoluobčany, kteří by snad chtěli vyvolávat rozbroje: „Zur Eintracht und zum Frieden, wie er bisher in unserer Stadt herrschte, mahnte er mit diesen Worten, und ein Gelöbniß bildeten sie, welches der Hochhaltung und Förderung unseres Volksthum und der Pflege des Fortschrittes galt. In der gesamten Bevölkerung wird

¹⁷⁸ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce. Olomouce, s. 267.

¹⁷⁹ Viz *Mährisches Tagblatt* 17, 2. a 3.11.1896.

¹⁸⁰ *Mährisches Tagblatt* 17, 3.11. 1896, s. 1.

*dieses Gelöbnis ein lautes Echo wecken; denn wer sollte den Frieden stören, die Eintracht hindern. Unsere slavischen Mitbürger werden es fühlen, dass es ein herostratisches Unternehmen wäre auf dem Boden unserer deutschen Stadt*¹⁸¹
*Zwiespalt und Haver zu säen Auch sie werden den Worten unseres Bürgermeisters volles Verständnis nicht versagen können.*¹⁸² Těmito řádky byl jasně naznačen nesmiřitelný postoj vůči české menšině ve městě, respektive přesvědčení o plném právu německé samosprávy na rozhodování o dění ve městě. Ve stejném vydání novin byla otištěna slavnostní řeč Karla Brandhubera po jeho zvolení.

Roku 1899 si Brandhuber zřejmě z důvodu sebe prezentace koupil dům U Zlatého jelena, stojící na rohu Horního a Dolního náměstí.¹⁸³

Hromadění funkcí a s tím nutně spojený střet zájmů se ovšem stal Brandhuberovi přítěží. Nebyt změny jednacního řádu obecního zastupitelstva, zde lze uvažovat o účelovosti změny, byl by musel Brandhuber v roce 1891 abdikovat – vzdát se funkce starosty města. Problémem tehdy bylo, že spolek *Verein mährischer Zuckerfabriken*, v němž Brandhuber aktivně fungoval, byl nájemcem městských statků,¹⁸⁴ a městská samospráva rozhodovala

o tom, co, komu a za jakých podmínek bude pronajato. Taková kolize nebyla únosná ani v tehdejší obecní samosprávě.

Zmnožení funkcí přinášelo Karlu Brandhuberovi v obci i na Moravě moc, kterou mohl účinně využívat k rozvoji města. Během jeho úřadování tak byl vytvořen nový plán rozvoje města, byla zbudována nová kanalizace, městská elektrárna, byla zřízena jatka, masná tržnice, byla postavena pouliční dráha a ústřední hřbitov, rozšířeny byly městské, dnešní Čechovy a Bezručovy sady, vybudován byl chudobinec a měšťanský zaopatřovací ústav, rovněž zřízena obchodní akademie, dívčí a obecná měšťanská škola, chlapecká a měšťanská škola, ale i prázdninová osada v Domašově a troje kasárny.

Obecní zastupitelstvo zasedalo z nutnosti až do roku 1904 v Edelmannově paláci na Horním náměstí. Aktivitou Karla Brandhubera se podařilo dokončit rekonstrukci budovy staré radnice a ve zmíněném roce tak vedení města přesídlilo tam, do tradičních a reprezentativních prostor.¹⁸⁵

¹⁸¹ Zde už tedy autor článku mluví o „německém městě“

¹⁸² Mährisches Tagblatt Nr. 17, 3.11.1896, s. 1.

¹⁸³ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 44-45.

¹⁸⁴ Nešpor, Václav: Dějiny města Olomouce, s. 268.

¹⁸⁵ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 44.

Roku 1901 byl Karl Brandhuber jmenován čestným občanem města Olomouce a v roce 1907 se usneslo městské zastupitelstvo na paměť jeho pětadvacetileté činnosti nechat vytvořit medaili s jeho bustou a pojmenovat po něm Ostružnickou ulici.¹⁸⁶

K přejmenování Ostružnické ulice na Brandhuberovu došlo v roce 1909. Toto pojmenování však vydrželo pouze do roku 1943, kdy byl název zpátky změněn na Ostružnickou.¹⁸⁷

Karl Brandhuber byl aktivní i v oblasti správních činností. V roce 1886 byla reorganizována obecní samospráva. Ve finančním sektoru bylo vytvořeno samostatné účetní oddělení. Došlo k vzájemné kontrole městské pokladny a účtárny /*Kasse- und Rechnungswesen*/. Tuto změnu přičítá Johann Kux působení mladé obecní rady, zejména Karla Brandhubera.¹⁸⁸

Karl Brandhuber, jenž se inspiroval Gustavem Freytagem a myšlenkou „Soll und Haben“, pojímal obecní hospodaření velmi zodpovědně, jako správu velkého podniku.¹⁸⁹ Hlavním účetním dohlížejícím na účetní odbor se stal Wolfgang Scheu.

Karl Brandhuber byl velmi úspěšným komunálním politikem. Do úřadu starosty byl zvolen celkem pětkrát. Opětovné zvolení bývalo spojeno s děkovným projevem starosty a též se slavnostní večeří, které se účastnili členové městské rady. Tak tomu bylo například v roce 1908.

Na zasedání obecního zastupitelstva 2.listopadu 1908 byl volen starosta města, vicestarosta a členové městské rady. Odevzdáno bylo 30 hlasovacích lístků, z nichž 29 bylo pro K. Brandhubera a jediný pro Ferdinanda Mžika. Zvolen byl tedy téměř jednohlasně Karl Brandhuber. Po hlasování měl Karl Brandhuber proslov, v němž poděkoval přítomným za své zvolení do funkce, a to již po čtvrté. Následovala vize do budoucna, přičemž první tezí k politice řízení města bylo zachování německého charakteru města: „*Sehr geehrte Herren! Durch die eben vollzogene Wahl, die der Allerhöchsten Bestätigung bedarf, haben Sie mich zum viertenmal an die Spitze der Gemeindevertretung gestellt, wofür ich Ihnen jetzt schon meinen besten Dank ausspreche und erkläre die Wahl anzunehmen. Zugleich nehmen Sie die Versicherung entgegen, dass ich meines Grundsatzes getreu, stets dafür eintreten*

¹⁸⁶ Medailí bylo vytvořeno několik verzí podle materiálu. Ukázka bronzové medaile viz příloha.

¹⁸⁷ Lichtblauová, Štěpánka: *Entwicklung der deutschen Straßennamen in der Innenstadt von Olmütz in den Jahren 1895-1945*. Univerzita Palackého v Olomouci. Diplomová práce. Olomouc 2010, s. 48-49.

¹⁸⁸ Kux, Johann: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918*, s. 362-363.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 363.

werde, dass das Deutschtum unsere Stadt erhalten und die wirtschaftlichen Interessen derselben zum Wohle der Bevölkerung in jeder Beziehung gefördert werden, und dass ich bei meiner Amtsführung wie bisher die größte Unparteilichkeit und Gerechtigkeit walten lassen werde. Um mir diese Aufgabe möglich zu machen bitte ich um Ihre Unterstützung.“¹⁹⁰

Poté byl zvolen vicestarosta. Ferdinand Mžik obdržel 28 hlasů, Raimund Nietzsche 2 hlasy.

Ferdinand Mžik poděkoval za znovuzvolení a prohlásil, že bude pracovat v intencích zvoleného starosty Karla Brandhubera. Následně byla volena městská rada, přičemž prvním radním se stal Raimund Nietzsche, jemuž připadlo 29 hlasů, a 1 hlas získal Josef Föhner. Druhým radním byl zvolen 29 hlasy Josef Föhner, jeden hlas získal Eduard Mayer. Obdobným způsobem byli zvoleni třetí a další radní, a to v pořadí: Karl Weiß, Theodor Hora a Josef Loew

Na základě této volby se lze domnívat, že vítězové voleb do jednotlivých funkcí bývali dopředu domluveni. Kromě toho pak lze velmi dobře odvodit, jak silné postavení na radnici měly v té době jednotlivé osobnosti.

Zemský místodržící hrabě Zierotin potvrdil znovuzvolení Karla Brandhubera za starostu města v dopise adresovaném městské radě z 11. prosince 1908.

Znovuzvolení K. Brandhubera do funkce starosty pak obligátně potvrdil císař František Josef I., a to 3. února 1909. 25. února pozval starosta Karl Brandhuber členy obecního zastupitelstva na své slavnostní uvedení do úřadu, spojené s přísahou starosty / „Angelobung“/ za přítomnosti hraběte Josefa Pöttinga-Persinga. Na stejný den pak byli starostou pozváni členové městské rady na slavnostní oběd, rovněž za přítomnosti hraběte.¹⁹¹

Zmíněná deklarace zachování německého charakteru města byla potvrzením pevného přesvědčení starosty o nutnosti neústupného postoje vůči Čechům, jejichž vliv sílil.

Snažil se bránit příchodu nových českých obyvatel do Olomouce a byl též proti rozšiřování území města směrem k českým obcím. Vždy zastával politiku vyjádřenou heslem „Olomouc raději malá, ale německá“.

„Německý starosta Olomouce K. Brandhuber už v dřívějších letech neskryval své obavy, že expanzi českého okolí do města, kterou označoval jako ‘Tschechisierung’,

¹⁹⁰ Protokol o zasedání obecního zastupitelstva z 2. listopadu 1908. SOkA Olomouc AMO, Registratura 1874-1920 hospodářská, Prezidiální spisy kart. 19.

¹⁹¹Tamtéž..

nepůjde zastavit. Dokázal sice město v německých rukou udržet i tehdy, když se Češi ještě před válkou prosadili od městské správy v blízkém Prostějově či Litovli. Nemohl ale předvídat, že v Olomouci německá nadvláda skončí – jakoby symbolicky – s pádem monarchie, nemohl také tušit, že se tak v dějinách uzavře ona dlouhá doba, kdy se město zvalo městem královským.“¹⁹²

Nejvyšší pozici ve vedení města si Karl Brandhuber udržel až do radikální změny politických poměrů v českých zemích – do vzniku Československé republiky v roce 1918.

Vznik suverénního československého státu přinesl významnou změnu do postavení německého obyvatelstva. Kulturněpolitická koncepce čechoslovakismu, která se stala státní doktrínou (ústava z r. 1920), odsunula německé obyvatelstvo v Olomouci i jinde na vedlejší kolej. Karl Brandhuber byl jako starosta nucen rezignovat (v listopadu 1918) a stáhl se zcela z veřejného života.¹⁹³ Zemřel 14.8. 1934 ve Vrbně pod Pradědem.¹⁹⁴

V době, kdy Karl Brandhuber zemřel, Olomouc již nebyla „německým městem“. Na schůzi obecní rady vzpomněl tehdejší starosta města a někdejší Brandhuberův silný odpůrce Richard Fischer Brandhuberových zásluh. Uznal jeho nesporné značné zásluhy o rozvoj Olomouce, podotkl ovšem, že se tak dělo především ve prospěch jeho německých spoluobčanů. A tehdy stále vycházející *Mährisches Tagblatt* uveřejnil 16. 8. velký článek k úmrtí starosty Brandhubera.

„Mit dem im hohen Alter Verschiedenen ist ein Mann dahingegangen, der durch Jahrzehnte die Geschichte der Stadt Olmütz mit fester Hand leitete und sich um ihre Entwicklung auf allen Gebieten hervorragend verdient gemacht hat. In der Geschichte der Stadt Olmütz wird soferne sie unbeeinflusst und gerecht geschrieben wird, dem Namen Karl Brandhuber ein Ehrenplatz eingeräumt werden.“¹⁹⁵

V článku byla připomenuta Brandhuberova studentská léta a především doba po roce 1870, kdy se natrvalo usadil v Olomouci. Vyjmenovány byly všechny úřady, které zastával, přičemž důraz kladl autor článku na činnost na olomoucké radnici. Svou

¹⁹² Bartoš, Josef a kol.: Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 216.

¹⁹³ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce, s. 44-45.

¹⁹⁴ <http://www.muzeum-sumperk.cz/cinnost/publikacni-cinnost/sumperske-portrety/a-e/>; dostupné online (9.6.2013)

¹⁹⁵ Mährisches Tagblatt 55, 16.8.1934, s. 4.

dvaadvacetiletou službu pro město ukončil Brandhuber dne 11. listopadu 1918, kdy rezignoval na svůj úřad.

Mährisches Tagblatt: „Im Jahre 1896 berief ihn das Vertrauen seiner Mitbürger und des Gemeinderates zum Bürgermeister der Hauptstadt Olmütz und dieses hohe Amt hat Karl Brandhuber durch volle 22 Jahre ausgeübt, bis zu seinem denkwürdigen 11. November 1918, an welchem die Männer des Narodni vybor im Rathause erschienen und ihr Vorsitzender Dr. Richard Fischer als Regierungskommissar die Geschäfte aus der Hand Brandhubers übernahm.“¹⁹⁶

Po „převratu“, jak události roku 1918 nazývá Johann Kux i Richard Fischer, se Karl Brandhuber stáhl do ústraní, přestěhoval se do Vrbna pod Pradědem. Zemřel pro Olomouc i Moravu velmi významný muž. Jeho ostatky byly 19. srpna 1934 byly uloženy na olomouckém městském hřbitově bez většího zájmu veřejnosti. Jestliže by se tak stalo o dvě desetiletí dříve, nepochybně by se neslo rozloučení s Karlem Brandhuberem ve zcela jiném duchu.

V tom, jaký byl Karl Brandhuber, jako člověk, běžný občan, se německá strana shodovala s českou. Byl to čestný a poctivý muž, kterému ležel na srdci rozkvět Olomouce.¹⁹⁷

Otázkou je, v čem se Karl Brandhuber názorově shodoval s Josefem von Engelem a v čem se rozcházeli. Jednalo se o muže rozdílných generací, kteří proto odlišně pojímali řízení obecních poměrů, zejména v otázkách obecního rozpočtu. Lišili se také svými povahovými vlastnostmi a osobnostními rysy, jedno je však spojovalo: Zodpovědná a usilovná práce ve veřejné funkci pro rozvoj Olomouce, byť zejména ve prospěch jeho německých obyvatel.

¹⁹⁶ Mährisches Tagblatt 55, 16.8.1934, s. 4.

¹⁹⁷ Tamtéž; Též Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. 1. část, s. 88-89. Podle Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv, s. 329-330.

VI. KARL BRANDHUBER A ŠKOLSTVÍ, KULTURA

VI. 1. Školství

Jestliže mělo německé obyvatelstvo v Olomouci převahu nad českým, pak byla znát tato převaha i v možnostech jeho vzdělávání v daném jazyce. Z českých škol ve existovala ve městě do roku 1918 pouze česká obecná škola – *Städtische slavische Volksschule*.¹⁹⁸ Němečtí představitelé obce si nepřáli, aby vliv českých Olomoučanů ve městě posiloval. Základní školství se z jejich strany dočkalo nejmenší podpory a v otázce středního školství docházelo též k častým restrikcím či úhybným manévřům ze strany vedení města a následným sporům.¹⁹⁹ Nejčastěji se jednalo o problematiku fungování české obecné školy a snahy o zřízení české reálky v Olomouci. V těchto záležitostech se přímo angažoval Karl Brandhuber, a to jak z pozice starosty města, tak z pozice člena okresní školní komise a zvoleného zástupce za OŽK Olomouc v zemském sněmu.

Vedle oficiálních obecních, okresních či zemských orgánů se otázkou školství zabývaly měšťanské spolky, nejvýznamněji *Deutscher Schulverein* a *Ústřední matice školská*, které se velmi často vzájemně napadaly v tisku. Tyto spolky bojovaly za svou národní stranu, v „ohrožených regionech“ ochraňovaly zájmy českých či německých žáků. Proto lze tyto spolky nazvat „ochrannými.“²⁰⁰ K těmto též patřily postupně vznikající sdružení, soustředěná do více oblastí národního života. Roku 1885 tak byla založena *Národní jednota pro východní Moravu* s hlavním sídlem v Olomouci. Proti ní byl pak založen *Bund der Deutschen Nordmährens*.²⁰¹

Ve městě se nacházely dvě německé chlapecké obecné školy a jedna měšťanská a stejný počet dívčích škol. Všechny s německým vyučovacím jazykem. Česky se vyučovalo jen v české obecné škole, oficiálně *Städtische slavische Volksschule*.²⁰²

¹⁹⁸ O problematice této školy viz níže.

¹⁹⁹ K otázce nacionálních sporů v oblasti školství viz též Kladiwa, Pavel, Pokludová, Andrea, Kafková, Renata: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 1. svazek. Muži z radnice. Ostrava 2008, s. 313-317.

²⁰⁰ Viz Hořejš, Miloš: *Die nationalen „Schutzvereine“ in Böhmen, Mähren und Schlesien (1900-1938)*. Mitgliedschaft, finanzielle Einnahmen und Wirkung, s. 198-199. In: Kubů, Eduard – Schultz, Helga: *Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten*. Die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei in vergleichender Perspektive. Praha-Berlin 2004. Dále jako „Hořejš, Miloš: *Die nationalen „Schutzvereine“ in Böhmen, Mähren und Schlesien*.“

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tichák, Milan: *Vzpomínky na starou Olomouc*. Olomouc 1997, s. 67.

Kromě toho zde existovala soukromá dívčí obecná a měšťanská škola v klášteře Voršilek.²⁰³ O rozšíření české obecné školy a o její větší finanční podporu ze strany obce usilovala česká strana velmi dlouho, jak bude uvedeno dále.

Středních škol s německým vyučovacím jazykem se nacházelo v Olomouci rovněž o poznání více než českých. Fungovala zde německá reálka zřízená v roce 1854, německá obchodní akademie, německé gymnázium a učitelský ústav. Na německém gymnáziu se od roku 1848 povinně vyučovala čeština – jen dvě hodiny týdně – a českých žáků byla na škole většina, proto se později rozdělilo gymnázium na německé a 'slovanské oddělení', „přičemž od roku 1861 jen v nižších třídách, v nichž se vyučovalo česky i některým předmětům.“²⁰⁴ V roce 1867 ovšem bylo založeno *Slovanské gymnázium*. To vzniklo nikoliv jako počín města, nýbrž státu. O vznik gymnázia se zasloužil páter Ignát Wurm a finančně akci podporovaly od doby svého vzniku *Matice školská* (1875) a *Občanská beseda* (1873). Gymnázium sídlilo v Pukrabské ulici, stejně jako později česká obecná škola, ovšem prostory nedostačovaly, a tak v průběhu let se hledaly další prostory v okolních ulicích. Situace se vyřešila až v roce 1884, kdy Slovanské gymnázium získalo novou budovu.²⁰⁵ Druhou vzdělávací institucí s českým vyučovacím jazykem byl učitelský ústav zřízený za podpory hraběte Pöttinga-Persinga. Hrabě Emanuel Pötting-Persing byl významnou osobností podporující český národní život v Olomouci, olomoucký kanovník, původem německý šlechtic, a tak tvořil „výjimku svého druhu.“ Zasadil se zejména o rozvoj českého školství v Olomouci. Především mu šlo o podporu vzdělávání dívek. Tehdejší společnost vzdělání dívek ještě nepřikládala velkou důležitost. Přípravy na otevření nové soukromé školy zahájil hrabě Pötting-Persing v roce 1893 a nově vystavěná škola byla – ke značné nelibosti olomouckých zastupitelů – slavnostně otevřena v roce 1895.²⁰⁶; ²⁰⁷ Česká strana se také pokoušela ve městě otevřít svou reálku. Toto úsilí trvalo třicet let! Od roku 1871 na základě petice voličů do zemského sněmu až do roku 1902, kdy ministerstvo kultu a vyučování konečně založení školy povolilo. Ještě v roce 1900 vystoupil Karl

²⁰³ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 65.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 35.

²⁰⁵ Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 80-82.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 91-92. Viz též Kladiwa, Pavel, Pokludová, Andrea, Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II. díl, 1. svazek. Muži z radnice. Ostrava 2008, s. 315-316.

²⁰⁷ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 66; Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 75-77.

Brandhuber na zemském sněmu proti zřízení české reálky v Olomouci.²⁰⁸ I po jejím založení se ovšem vyskytly problémy se školní budovou, ty se vyřešily až po první světové válce, kdy tedy byla pro školu postavena samostatná budova.²⁰⁹ Obec se na příklad snažila zamezit prodeji pozemku české straně, brzdit její rozvoj a naopak maximálně podporovat německou reálku.

24. ledna 1909 se konal v hotelu Lauer slavnostní oběd, jehož nejdůležitějšími účastníky byl ministr krajan Gustav Schreiner a Karl Brandhuber. Olomoucký starosta měl den předem připraveny důležité body jednání s ministrem, které se týkaly obsazení významných postů na zemských institucích. Především pak měli hovořit o rozvoji olomouckých škol a školských institucí, o otázce přítomnosti vojenské posádky ve městě a postátnění obecní policie. Konkrétně šlo o tyto body:²¹⁰:

- 1. Besetzung der erledigten Stellen eines Kreisgerichts-Präsidenten und eines Finanz-Bezirks-Direktors durch die deutschen Bewerber Herren Oberlandesgerichtsrat Kamillo Kunze bzw. Oberfinanzrat Dr. Arnold Fried.*
- 2. Unterstützung des an das k. u. k. Reichskriegsministerium gerichteten Protestes der Stadtgemeinde Olmütz gegen die widerrechtliche Erwerbung eines Baugrundes /G.P.95/2 an der Franz Josef Strasse/ für die hiesige tschechische Realschule durch die k. k. Unterrichtsverwaltung*
- 3. Unterstützung des Ansuchens der Stadtgemeinde Olmütz um die Ermässigung der bisherigen Beträge zur Erhaltung der hiesigen k. k. deutschen Staatsoberrealschule*
- 4. Unterstützung der Bestrebungen der Stadtgemeinde Olmütz Hintanhaltung jeder weiteren Verringerung der Garnison*
- 5. Unterstützung betreffend die aufrechte Erledigung des beim k. k. Landesschulrate eingebrachten Rekurses der Stadtgemeinde in Angelegenheit des Präliminaries des k. böhmischen Bezirksschulrates.*
- 6. Unterstützung des beim k. k. Ministerium des Innern eingebrachten Protestes der Stadtgemeinde Olmütz gegen die von den Tschechen verlangte Verstaatlichung der Polizei*

²⁰⁸ Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu staletí. Olomouc 2002, s. 44.

²⁰⁹ Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 86-88.

²¹⁰ SOKA Olomouc Archiv města Olomouce, Registratura 1874-1920 hospodářská. M 1-1. Prezidiální spisy, kart. 21.

7. *Unterstützung des Ansuchens der Stadtgemeinde betreffend die Erwerbung des dem k. k. Finanzärar gehörigen alten Zollamtsgebäudes auf der Pilten*

Ve druhém a třetím bodě bylo tedy řečeno, že se obec postavila proti přidělení stavebního pozemku české reálce na prestižní ulici Franze Josefa a naopak se snažila obec získat větší podporu ze strany státu pro rozvoj německé vyšší reálky. V dalších letech obec opětně intervenovala až na nejvyšších místech – na ministerstvu kultu a vyučování – proti umístění české reálky na prestižní Nádražní třídě, což přineslo úspěch. Své vlastní budovy se žáci reálky ovšem dočkali až dva roky po vzniku republiky, v roce 1920.²¹¹

V rámci základního školství zajišťovala výuku v českém jazyce již zmíněná česká obecná škola. Původně se jednalo o matiční školu, založenou v roce 1873.²¹² I po jejím postátnění v roce 1884 se škola potýkala s finančními i kapacitními obtížemi, a proto musela být podporována zejména členy českých spolků, ať už z Olomouce nebo z okolních obcí. Jedním ze spolků, který školu podporoval byl *Dobročinný komitét dam v Olomouci*.

S narůstajícím počtem českých obyvatel ve městě rostl i počet českých žáků. Olomoucká radnice se tak snažila přimět rodiče školáků žijící ve městě, aby zapisovali své potomky do německých škol a Čechům žijícím mimo město zakázal, aby jejich děti docházely do české obecní školy v Olomouci. Tak se snažila radnice bránit dalšímu příchodu obyvatel z okolních českých obcí. Významným orgánem, se kterým představitelé obce projednávali tyto záležitosti, byla okresní školní rada a jí nadřízená zemská školní rada. Jí nadřízeným orgánem bylo Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni. Až k němu se v průběhu let vždy dostávaly spory mezi zástupci Čechů v Olomouci a olomouckou radnicí, nebo okresní školní komisí či mezi zemskou školní komisí a olomouckou radnicí. Významným objektem střetávání se čelních představitelů německého a českého života se tak stala právě česká obecná škola či jinak *Städtische slawische Volksschule*, což bylo oficiální její úřední

²¹¹ K problematice české reálky též viz Kladiwa, Pavel, Pokludová, Andrea, Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II. díl, 1. svazek. Muži z radnice. Ostrava 2008, s. 314-315.

²¹² Ve stejném roce byla založena první česká obecní škola v Brně.

označení.²¹³ Budova, ve které škola, původně matiční, sídlila, se nacházela v dnešní Sokolské ulici. Zde byla předtím umístěna městská (německá) vývařovna.²¹⁴

Již v roce 1884 rozhodovalo ministerstvo v záležitosti postátnění české obecné školy ve prospěch jmenované. I proti tomu se představitelé Olomouce postavili a odvolali se k Nejvyššímu správnímu soudu ve Vídni. Soud rozhodl o definitivním postátnění školy. Ještě několik let poté fungovalo několik tříd matiční školy jako dobíhající ročníky. Sídlo školy pak bylo změněno, jinak by obec musela Matici školské, které budova patřila, platit nájemné. A tak byla výuka přesunuta do Purkrabské ulice. Ačkoliv budova neodpovídala potřebám výuky a vůbec fungování jakýchkoli veřejných institucí, byla zde česká škola umístěna. Přes četné požadavky Čechů podpořené i nadřízenými úřady se poměry nepodařilo změnit. Až do roku 1918.²¹⁵

Proti posilujícímu vlivu českého obyvatelstva ve městě se radnice pokusila postavit zákazem docházení dětí do české obecné školy z okolních obcí Olomouce.²¹⁶ Otázka české obecné školy spadala do agendy obecního zastupitelstva a okresní školní rady. V obou orgánech zasedal Karl Brandhuber.²¹⁷ Spor o českou obecnou školu se objevoval na stránkách olomouckého tisku, jak českého, tak německého.²¹⁸

Do sporu se vložil i *Spolek majitelů domů v Olomouci / Verein der Hausbesitzer in Olmütz*. Ve druhém čísle spolkových novin *Hausherren-Zeitung* – duben 1903 – byl otištěn článek o problému přeplňování obecných a měšťanských škol v Olomouci.²¹⁹ V Olomouci měla být zřízena nová chlapecká obecná a měšťanská škola. „*Centrum města se ovšem*“ – podle názoru *Spolku* – „*vylidnilo z důvodu rozšíření města a stavební činnosti.*“²²⁰ K tomu došlo v důsledku stržení městských hradeb a pozdější ztráty funkce města jako vojenské pevnosti.²²¹ Z toho důvodu by mělo být v olomouckých školách dost míst, ale do Olomouce docházely také děti z okolních obcí, čímž se situace na školách měnila. *Spolek* se obával

²¹³ Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 67.

²¹⁴ Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918. Reichenberg und Olmütz 1937, s. 362.

²¹⁵ Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 69-70.

²¹⁶ *Hausherrenzeitung*. Organ zur Wahrung und Förderung der Interessen der Hausbesitzer in Olmütz, r. 1. č. 2., p.2^v. vych. v Olomouci v l. 1903 – 1905.

²¹⁷ Česká obecná chlapecká a dívčí škola. SOkA Olomouc. M 1-1, reg. 1874-1920, i. č. 347, kart. 743

²¹⁸ Viz Puš, Ivan: Spolek majitelů domů v Olomouci 1903-1905. In: Studentské historické sešity 2.

Berla historikova. Olomouc 2010, s. 141-152.

²¹⁹ Kubicki, Adolf – Jurenka, Clemens – Weiß, Carl: Zur Überfüllung der städtischen Volks- und Bürgerschulen, *Hausherren-Zeitung* 1, 1903, č. 2, [s. 1–2].

²²⁰ tamtéž, [s. 1–2].

²²¹ Roku 1886 byl císařským dekretem zrušen statut Olomouce jako státní pevnosti. Srov. Skoupý, Arnošt: Bourání hradeb. In: Schulz, Jindřich (Ed.): Olomouc. Malé dějiny města, Olomouc 2002, s. 183.

zhoršení finanční situace města, což by se podle něj projevilo i ve větším finančním zatížení *Spolku*.

A proto mělo zastupitelstvo města zakázat docházení dětí z okolních obcí od příštího školního roku (tj. od září 1903) do olomouckých škol.²²² Tímto zákazem tak němečtí měšťané usilovali především o vytlačení příchozích českých obyvatel, aby nebyly ještě více oslabeny jejich pozice ve městě.²²³ Prosadit toto opatření nebylo příliš těžké, jak vyplývá z již prezentovaných vazeb elit města.

Školní záležitosti spravovaly vedle obcí tzv. školní rady, a to c. k. *Okresní školní rada* a c. k. *Zemská školní rada*. Do okresní školní rady se volilo na šestileté funkční období. V roce 1900 se předsedou okresní školní rady stal Karl Brandhuber, místopředsedou Heinrich Sachs a po jeho smrti v srpnu 1903 Ferdinand Mžik., do té doby řadový člen rady. Z dalších to byli Johann Dědic, Willibald Dörrich, Josef Föhner, Eduard Hamburger, dr. Emilian Mik, dr. Karl Schrötter, dr. Johann Wache a Karl Wlaka. Kromě nich byli členy dva okresní školní inspektoři – Franz Polívka pro české školy a dr. Jakob Eben jako zástupce židovské komunity. Ten nahradil v roce 1901 Eduarda Hamburgera.²²⁴ Z toho je patrné, že dr. Eben a Karl Wlaka mohli přednést návrh *Spolku* na jednání okresní školní rady ke schválení. Okresní školní rada pak zaslala kladné rozhodnutí žádosti městskému zastupitelstvu,²²⁵ v létě 1903. Olomoucké obecné a měšťanské školy tedy směly navštěvovat pouze děti olomouckých měšťanů. Vlastnictví bytu v Olomouci mělo být dokládáno přihlašovacím listinou či jinak *ohlašovacím lístkem*.²²⁶ Tímto opatřením, které bylo obtížné nějak obejít, se strhla vlna protestů českého obyvatelstva v Olomouci a české elity ve městě proti tomu podaly oficiální protest zemské školní radě a současně moravskému místodržitelství. Výuku v českém jazyce zajišťovala ve městě pouze zmíněná *Městská slovanská obecná škola / Städtische slavische Volksschule*.²²⁷ První třída byla udržována městem a další tři z prostředků *Matice školské*

²²² Kubicki, Adolf – Jurenka, Clemens – Weiß, Carl: Zur Überfüllung..., [s. 1–2].

²²³ Podrobnější informace viz Skoupý, Arnošt: Bourání hradeb, s. 191.

²²⁴ Der statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz. IV. Band 1900-1904. Olmütz 1905, s. 717-718.

²²⁵ Der statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz. IV. Band 1900-1904. Olmütz 1905, s. 102.

²²⁶ Vereins-Chronik. Protokoll über die am 27. August 1903 im Klublokale des Hotel Lauer stattgefundene Ausschussbesitzung des Vereines der Hausbesitzer in Olmütz, Hausherren-Zeitung 1, 1903, č. 9, [s. 1–2].

²²⁷ Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 67.

v *Olomouci*.²²⁸ Olomoucká radnice odmítala vydávat finanční prostředky na rozšiřování anebo budování nových českých škol.

Existující české školy se tak z pochopitelných důvodů přeplňovaly, i podle tehdejších předpisů, kdy bylo stanoveno, že do jedné třídy smí být zapsáno nejvýše 80 dětí.

S nedostatečnou kapacitou se ale muselo potýkat i *Slovanské gymnázium*. Také proto bylo snahou z německé strany přesvědčovat české rodiče, aby posílali své děti do škol německých. Kromě toho byla vydána vyhláška okresní školní rady, týkající se soupisu školou povinných dětí. K ní byla připojena německy psaná rubrika, do níž měli rodiče uvést, do které školy chtějí své dítě dát.²²⁹ Proti tomu brojil český dobový tisk a apeloval na české rodiče, aby své dítě nechali zapsat do české školy.

Záležitosti kolem přijímání dětí bydlících mimo Olomouc projednávala obecní rada. Podle jejího usnesení prý čeští agitátoři prováděli nátlak na rodiče školou povinných dětí, aby dávali své děti do slovanské školy, a podle jejich názoru toto chování překračovalo právní normy. Aby děti mohly chodit do olomoucké slovanské školy, bývaly údajně dávány na byt a stravu ke známým jejich rodičů do Olomouce. Olomoučtí radní tomu chtěli zabránit, ale počítali s odvoláním Čechů k zemské školní radě. Okresní školní rada se proto shodla s obecní radou na tom, že budou vyžadovány ohlašovací lístky.

Do funkce ředitele České obecné školy byl roku 1903 navržen Franz Běhal. Nebyl však jmenován – snad se jednalo o německého učitele, a proto nebyl českými učiteli přijat. Franz Běhal jako ředitel měl organizovat zápis dětí do škol, ale protože nebyl jmenován, bylo od tohoto postupu upuštěno. Zápisem pak byl pověřen zcela neexponovaný podučitel Jiřík. Radní tak kalkulovali s možnostmi jednání, které by podle nich mohlo nastat.²³⁰

1) „Rodiče z obcí Hodolany, Bělidla, Pavlovičky, Úřední čtvrť, Nová ulice, Nové sady by mohli nechat zapsat děti do školy a zadat do ohlašovacího lístku takové zkrácené údaje jako kdyby bydleli v Olomouci.

2) Rodiče by mohli přivést k zápisu děti mladší, než bylo dáno zákonem (tj. šest let), aniž by dodali speciální povolení od okresní školní rady

²²⁸ Tichák, Milan: *Vzpomínky na starou Olomouc*. Olomouc 1997, s. 44-45.

²²⁹ *Boj proti české škole*. In: *Pozor* X, 28.8.1903, s. 4. Také Fischer, Richard: *České školství a Matice školská v Olomouci od r. 1872-1918*. I. díl. Olomouc 1937, s. 111. Dále jako „Fischer, Richard: *České školství*.“

²³⁰ *Česká obecná chlapecká a dívčí škola*. M 1-1, reg. 1874-1920, i. č. 347, kart. 743.

3) U zápisu by mohl být stejně jako předchozí rok inspektor okresní školní rady pro slovanskou školu, profesor Slovanského gymnázia a v současné době provizorním ředitelem české reálky v Olomouci, Franz Polívka. Tento muž přijal některé děti (které by na to neměly nárok) s tvrzením, že je to jen na jeho vlastní zodpovědnost, a okresní školní radě nahlásil, že toto přijetí proběhlo jen provizorně. Přijato bylo tehdy celkem 379 dětí oproti 316 předchozího roku.

Podle usnesení okresní školní rady měl být od září 1903 ředitel školy osobně zodpovědný za to, že se již takový provizorní zápis nebude opakovat, a na to také měli osobně dohlížet dva členové okresní školní rady.²³¹

V září 1903 byly zahájeny zápisy do obecných a měšťanských škol. Aby vše proběhlo v pořádku – zejména v duchu vyhlášky o *ohlašovacích lístcích* – dohlíželi na zápis do české obecné školy dr. Jakob Eben a Karl Wlaka, členové okresní školní rady a oba činitelé *Spolku majitelů domů v Olomouci*.

Tehdy se objevily očekávané konflikty. Děti, jejichž rodiče nevykázali ohlašovacím lístkem bydliště ve městě, nebyly do školy přijaty. Kolik jich ovšem nebylo přijato, zůstává otázkou, protože údaje v českém tisku se výrazně liší od údajů v tisku německém. *Pozor* napsal: „Dne 12. září započal zápis do české školy a k zápisu tomu dostavil se vůdce židů olomouckých a vydavatel *Tagblattu* dr. Eben, jakožto zástupce c. k. Okr(esní) školní rady v průvodu stavitele Wlaky, a oba jali se šmahem odmítati české děti, kteréž rodiči svými ku zápisu dovedeny byly. [...] Neslýchané toto násilnictví židovského agitátora působí ohromné rozjitření v celém městě, a dochází kvůli tomu při zápisu k bouřlivým výstupům.“²³² Z této pasáže je jasně znát jak celkový postoj *Pozoru* k záležitosti, tak dobový antisemitismus. Radniční politiky nazývala opozice „německo-židovskou stranou“.²³³ „Zapsáno bylo 371 dětí a téměř 100 bylo dr. Ebenem a Wlakou odehnáno od zápisu a nahnáno do škol jiných“.²³⁴

Názor deníku *Mährisches Tagblatt* na situaci byl samozřejmě diametrálně odlišný: „Dreihundertweiundsiebzig Schüler wurden in die hiesige slavische Volksschule eingeschrieben, darunter sechs Schüler, die noch nicht das sechste Lebensjahr erreicht haben, deren Aufnahme somit vom Bezirksschuljahre abhängt und mit

²³¹ SOkA Olomouc. Česká obecná chlapecká a dívčí škola. M 1-1, reg. 1874-1920, i. č. 347, kart. 743.

²³² Viz *Pozor* X, No. 138 (13. září 1903) podle Fischer, Richard: České školství, s. 114.

²³³ Např. Fischer, Richard: České školství, s. 115.

²³⁴ Fischer, Richard: České školství, s. 113.

*Rücksicht auf den mangelnden Raum kaum zu gewärtigen ist [...] Im Ganzen wurden (sic!) etwa fünf bis sechs auswärtigen Kindern die Aufnahme verweigert [...] Wer unsere tschechischen Blätter las, der hätte freilich glauben müssen, man habe bei der Einschreibung nichts Geringeres als einen Massenmord tschechischer Kinder inscenieren wollen.*²³⁵ A stejně ostře reagovala německá strana v dalším článku *Mährisches Tagblatt* s názvem „Die Zwangsjacke her!“ „Man braucht sie für den ‚Pozor‘, andere Tollhäuser leiden an der Wasserscheu, er leidet an hochgradiger Wahrheitsscheu, die sich gestern zu Wuthausbrüchen steigerte.“²³⁶ V článku se dále jeho autor / autoři ohrazují proti tvrzení, že by dr. Eben a Wlaka jakkoliv zasahovali do zápisu, a tvrdí, že děti od zápisu „nevyháněli“ oni, ale ředitel školy na základě nařízení okresní školní rady o předložení ohlašovacího lístku. Kromě toho se opět tvrdilo, jako v článku předchozím, že nepřijetí se netýkalo stovky dětí, ale pouze šesti. V tomto školním roce bylo podle *Mährisches Tagblatt* zapsáno pouze o šest dětí méně a vyjádřili se značně pejorativně se autoři vyjádřili k číslu uváděnému českým tiskem, prý sto dětí za jeden rok navíc by bylo „králičím přírůstkem.“ „*Ein derartiger Zuwachs in einem einzigen Jahre wäre etwas kanninchenhaft.*“²³⁷ Obě strany – jak česká, tak německá – užívaly drsný, agresivní styl. Ještě v den zápisu byla českými Olomoučany, v popředí s dr. Mořicem Hrubanem, významným představitelem politického katolicismu na Moravě, v té době poslancem moravského zemského sněmu, odeslána stížnost zemské školní radě a místodržiteli hraběti Zierotinovi. Dne 15. září odpověděla zemská školní rada dopisem podepsaným hrabětem Zierotinem na stížnost české strany kladně, potvrdila její oprávněnost a nařídila přijmout děti, jejichž rodiče nepřinesli k zápisu *ohlašovací lístek*.²³⁸ Nadále docházelo k přeplňování tříd, protože olomoucké obecní zastupitelstvo se velmi silně bránilo proti zřízení paralelních tříd, o vybudování druhé obecné školy pro české děti ani nemluvě.

²³⁵ Die Einschreibungen in die slavische Volksschule. In: *Mährisches Tagblatt* 24, No. 210, s. 3. „*Třista sedmdesát dva žáků [drobná odchylka o jednoho žáka oproti údajům v Pozoru] bylo zapsáno do zdejší slovanské školy, mezi nimi šest žáků, kteří ještě nedovršili věk šesti let, jejichž přijetí tak závisí na okresní školní radě a s ohledem na nedostatečný prostor je lze těžko zaručiti [...]. Celkově bylo pěti až šesti žákům odepřeno přijetí [...]. Kdo četl naše české listy /plátky/, ten by si byl samozřejmě musel myslet, že při zápisu nemělo být nic menšího inscenováno než hromadná vražda českých dětí.*“

²³⁶ „*Svěrací kazajku sem! Je zapotřebí pro Pozor, ostatní blázni se bojí vody, on se bojí dalekosáhlé pravdy, která včera eskalovala k záchvatům zuřivosti.*“

²³⁷ Die Zwangsjacke her! In: *Mährisches Tagblatt* 24, No. 210, s. 4.

²³⁸ Fischer, Richard: *České školství*, s. 112-113.

V záležitosti české obecné školy v Olomouci pronesl olomoucký advokát a představitel Katolicko-národní strany na Moravě Mořic Hruban.²³⁹ také projev v moravském zemském sněmu 8. října 1903, mimo jiné za přítomnosti Karla Brandhubera.²⁴⁰ Tisk nás informuje o tom, že kromě zmíněných významných mužů byl jednání rovněž přítomen velmi dobře známý politik dr. Václav Perek.

Mořic Hruban barvitě vylíčil, jak vedl svou dceru Věru k zápisu do školy. Stejně jako jiní nedisponoval *ohlašovacím lístkem*. Jak uvedl, bydlí v Olomouci teprve 16 let, ale každý jej zná. Jakob Eben měl říci, že jej zná a že na jeho (tj. Ebenovu) vlastní zodpovědnost může být jeho dcera zapsána. To ovšem Hruban odmítl s ohledem na ostatní rodiče, jejichž děti nebyly zapsány, ačkoliv někteří z nich jsou také známí svým domovským právem v Olomouci.²⁴¹ V závěru článku bylo uvedeno: „*Rodičové mají právo na české školy, pro své děti. Dle přirozeného práva mají plný nárok na to, aby dětem jejich dostalo se vychování a vzdělání na základě který položen byl doma v rodinách a tento základ, který kladou otcové a matky do srdce dítek našich doma, jest náš, jest český, jest křesťanský a ne, jak si ti páni myslí, německo-liberální nebo dokonce židovský. Kdo bere českému dítěti národnost, podobá se člověku, který by se chtěl snad pokoušeti donutiti slavíka, aby kokrhal jak kohout anebo aby páv tloul jako slavík. O tom člověku by se řeklo, že je blázen. Ale ten, kdo bere dítěti národnost, jest zločinec [...] Takový člověk jest nepřitelem rodičů, poněvadž bere matce dítě a dítěti matku.*“²⁴²

Spor o *ohlašovací lístky* a zejména s tím související snaha o rozšiřování tříd v jednotlivých ročnících české obecné školy byl veden ve druhé polovině roku 1903, v roce 1904 a v letech dalších - mezi českými olomouckými měšťany – členy *Matice školské v Olomouci*, regionálními politiky, členy moravského zemského sněmu – a c. k. *Okresní školní radou* a s obecním zastupitelstvem Olomouce. Opakovaně se Češi odvolávali k c. k. *Zemské školní radě*, odkud přicházela nařízení okresní školní radě či olomouckému zastupitelstvu, aby zavedlo paralelní třídy. Jestliže už došlo ke konsensu v okresní školní radě, pak nařízení zavrhl obecní zastupitelstvo a odvolalo se proti němu. Jisté zlepšení situace nastalo v roce 1905, kdy došlo k tzv. *moravskému vyrovnání* v moravském zemském sněmu, jehož součástí byl i tzv. *lex*

²³⁹ Marek, Pavel a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998. Olomouc 2000, s. 151.

²⁴⁰ Našinec 39, 14.10.1903, s. 1.

²⁴¹ Tamtéž, s. 1.

²⁴² Tamtéž, s. 1.

Perek, zemský zákon, který měl zaručit naplnění práva každého dítěte navštěvovat tu školu, jehož vyučovacímu jazyku rozumí. Na základě této právní úpravy byla v roce 1907 zřízena česká okresní školní rada v Olomouci, jehož předsedou byl ovšem jmenován Karl Brandhuber.²⁴³

V předválečných letech podali angažovaní Češi stížnost k ministerstvu školství v záležitosti rozšíření kapacity české obecné školy. Ministerstvo rozhodlo v jejich prospěch, proti čemuž se zase olomoučtí radní odvolali k *Nejvyššímu správnímu soudu* ve Vídni. Jejich odvolání nebylo úspěšné, ale ani rozhodnutí soudu z roku 1913 o povinnosti olomoucké radnice postavit novou budovu pro českou obecnou školu nepřinutilo radní k činu. Tento stav panoval až do roku 1918, kdy nejen v Olomouci došlo k zásadním změnám...²⁴⁴

Olomoučané se rovněž snažili obnovit olomouckou univerzitu. Do Vídně byly v průběhu desetiletí zasílány petice jak ze strany obecního zastupitelstva, tak ze strany české opozice, ovšem bez úspěchu. Jednou z hlavních příčin byly pravděpodobně národnostní spory, které znemožňovaly sepsání společné petice.

VI. 2. Kultura

Přes vojenský charakter města a omezené možnosti stavebního rozvoje se v Olomouci úspěšně rozvíjely kulturní instituce, zejména studijní knihovna, již svědomitě spravoval Willibald Müller, olomoucké divadlo, muzeum a řada kulturních spolků jak českých, tak německých. To, že „německý charakter města“ v první řadě udržovaly jmenované instituce, si představitelé města, činovníci v řadě kulturních spolků, plně uvědomovali. A proto podporovali zejména je. Kulturu každodenního života představoval jazyk ve školách, na úřadech a obecně ve službách pro veřejnost včetně mší, denní tisk a důležitým bylo též oficiální označení ulic a veřejných institucí. To, že se na většině místech snažili vrcholní představitelé německého kulturního života prosadit němčinu, je jasné. Dr. Rudolf Sommer v roce 1905 navrhl v obecním zastupitelstvu, aby dvojjazyčné značení ulic ve městě bylo nahrazeno jednojazyčnými německými a stejně tak měly být označeny veškeré

²⁴³ Fischer, Richard: České školství, s. 128.

²⁴⁴ Srov. Fischer, Richard: České školství, s. 115-129; Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997, s. 69-70.

městské budovy. Pro odpor českých Olomoučanů tento návrh nebyl uskutečněn.²⁴⁵

Čeština byla pro některé německé Olomoučany nerovnocenným komunikačním prostředkem, o řeči umění už vůbec nemluvě. Autoři článků v tisku tento názor jítřili některými svými vyjádřeními:

Hanáci nejsou k ničemu jinému, než aby židé a Němci brali si z nich služby, podomky a kurvy. „²⁴⁶

Mnozí němečtí Olomoučané neuznávali přínos českých umělců, jak se čtenář dočetl též v *Neue Zeit*, 17. března 1901: „*Nach Massgabe der Bildung, Bedeutung und Cultur, deren sich die Olmützer Tschechen befleißigen, könnte man ihnen wohl einige Winkel im Gemeindestalle zur Ablagerung ihres Cultur-Mistes einräumen – ob sich das der Gemeinde gehörige Vieh dabei wohl fühlen wird, ist fraglich.*“²⁴⁷

Jedním z významných témat se stalo divadlo. Zatímco do poloviny osmdesátých let 19. století se na jevišti městského divadla střídaly německé ochotnické soubory s českými, od roku 1885 měl tehdejší divák možnost shlédnout představení jen německých souborů. To bylo jedním z podnětů k vybudování spolkového domů, který by umožnil rozvoj českého kulturního života. Národní dům.²⁴⁸

²⁴⁵ Fischer, Richard: Olomoucký vývoj. Olomouc 1933, s. 16.

²⁴⁶ Mährisches Tagblatt, duben 1901 podle Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937. S. 88-89.

²⁴⁷ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937. S. 88-89.

²⁴⁸ Kladiwa, Pavel, Pokludová, Andrea, Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914. II. díl, 1. svazek. Muži z radnice. Ostrava 2008, s. 317. Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 288.

VII. POLITIKA „SVŮJ K SVÉMU“ A „DEUTSCHE ZU DEUTSCHEN“

Čeští a němečtí obyvatelé Olomouce a přilehlých obcí se střetávali zejména v oblasti hospodářství a kultury, úžeji školství. Nejprve k otázce hospodářství.

Čeští obchodníci a živnostníci se cítili být silně poškozováni jednak činností některých odborných organizací – OŽK Olomouc – a jednak zásahy komunální samosprávy, která vydávala adresáře, ve kterých se českým Olomoučanům nedostalo příliš mnoho místa. Nakonec přistoupila jak česká tak německá strana k bojkotu protistrany a elity komunální politiky vyzývaly zejména prostřednictvím tisku k bojkotu všechny Olomoučany a stejně tak obyvatele okolních moravských obcí.

Tato politika se rychle rozšířila a z následující výpovědi je patrné, proč tomu tak bylo.

„Bojkot hospodářský spadal tehdy pod ustanovení §302 tr. z. (popuzování proti druhým národnostem) a řízení trestní v tom směru patřilo před porotní soudy. To ovšem bylo obtížné, zdlouhavé a výsledkem velmi nejisté. Státní zastupitelství proto nestíhalo bojkot ani v novinách ani na schůzích, a omezovalo se nanejvýš na konfiskaci časopisů a tiskovin. To umožňovalo kulturní i hospodářský bojkot, urážení a tupení národností – s německé strany zejména – a navzájem.“²⁴⁹

²⁴⁹ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937. S. 82.

Jestliže se Češi cítili být z německé strany silně znevýhodňováni ve svém podnikání, pak musel přijít velký apel na české obyvatelstvo, aby nakupováním podporovali v maximální míře české obchodníky. Taková strategie nebyla žádoucí pouze v Olomouci, ale i v některých jiných městech. Stejně tak si ale počínali němečtí obchodníci a živnostníci, kteří nabádali své německé spoluobčany, aby zásadně navštěvovali pouze německé obchody a živnosti. Tato strategie získala na české straně pojmenování *Svůj k svému* a na německé *Deutsche zu Deutschen*. O politice *Svůj k svému* se oficiálně začalo mluvit v roce 1892, a to z úst Richarda Fischera, který ve své *Cestě* popsal, co jej přivedlo k tomuto pojmenování: „Roku 1892, když se jednalo o dobytí Prostějova, četl jsem, tehdy 20letý akademik na prázdninách v Lošticích, že se na Prostějovsku zahájil urputný bojkot německých a židovských obchodníků a živnostníků, jelikož postavili se příkře proti českému lidu ve městě i na venkově. Zvěděl jsem, že veškeré telegrafní tyče a stromy cest, vedoucích do Prostějova, polepeny byly plakáty 'Nekupujte od Židů!' To se mi líbilo a objednal jsem si jich větší počet a tajně za pomoci kamarádů nalepil na cestách do Loštic ústícih. Nikdo neměl tušení, kdo byl pachatelem, Židé zuřili. A když téhož roku konaly se obecní volby v Lošticích, začal jsem propagovati heslo 'Svůj k svému' v 'Pozoru' a v 'Litovelských Novinách'. Co tu bylo zlosti a výhružek trestní žalobou od potrefených. Ale dělalo to české věci dobře, a tak jsem poznal, jakou dobrou zbraň má český lid v rukách proti svým nepřátelům!

*Proto umínil jsem si působiti v lidu, aby význam hospodářské svépomoci si uvědomil a jí řídil.*²⁵⁰

Jedním z významných sdružení, které podporovalo české podnikatelské snahy a stavělo se de facto proti činnosti *OŽK Olomouc*, se stal *Klub českých obchodníků a živnostníků*. Prvním významným počinem *Klubu* bylo vydání prvního adresáře českých obchodníků a živnostníků v Olomouci v roce 1895.²⁵¹ Kromě toho vydával leták *Svépomoc*, jenž vyšel poprvé v roce 1905 a poté vycházel pravidelně čtyřikrát ročně.²⁵² Během první světové války došlo k útlumu činnosti mnohých spolků, mezi nimi hospodářských a to se týkalo též *Klubu*. Pro zachování alespoň minimální

²⁵⁰ Fischer, Richard: *Cesta mého života*. III. díl. II. část. Olomouc 1937, s. 10.

²⁵¹ Tamtéž, s. 7-8.

²⁵² Tamtéž, s. 8-9.

aktivity se vytvořil sdružující výbor českých hospodářských spolků jehož členem byl kromě jiných Richard Fischer. Němečtí obchodníci a živnostníci byli podporováni především zmíněnou Obchodní a živnostenskou komorou v Olomouci, oficiální státní institucí, ale kromě toho též řadou dalších menších sdružení.

Spolky organizovaly přednášky, vydávaly adresáře, letáky a pořádaly výstavy. Jednou z takových byla ta konaná v Olomouci v září 1903, uspořádaná v německém duchu. „Vyvěšeny byly jen velkoněmecké prapory a všeci (i dobytek) ozdoben byl velkoněmeckými trikolorami.“²⁵³ Protitahem českých obchodníků a živnostníků byla pobočka *Brněnské stálé tržnice*, jejíž pobočku se jim podařilo otevřít v tehdejší paláci *Maja* na Horním náměstí.²⁵⁴ Takové hospodářské výstavy měly okamžitý efekt, a proto se staly jednou z významných prostředků prezentace jednotlivých skupin obyvatel. Jak je patrné, němečtí podnikatelé byli silně upřednostňováni i v této oblasti olomouckou radnicí. Čeští obchodníci a živnostníci se museli spolehnout na vlastní aktivitu. Český *Politický spolek v Olomouci* vydal adresář českých obchodníků a živnostníků v roce 1901. „Vydán první adresář Klubu, obsahující jména všech českých obchodníků a živnostníků v Olomouci. Zřízena národní stráž. Konány další schůze po okolí olomouckém a propagována na nich národohospodářská svépomoc. Podávány na příslušná místa petice pro universitu v Olomouci, proti zřizování konsumních spolků. Zřízen Úvěrní odbor, a dán podnět k založení továrny na cukrovinky, nynější 'Zory', akc. továrny na čokoládu a cukrovinky v Olomouci, která 1923 slavila 25leté jubileum. Bojováno proti protičeským usnesením a činům obchodní a živnostenské komory v Olomouci. Resonováno proti jazykovým nařízením vlády vídeňské. Sledovány volby do berních komisí atd. II. období (1900-1914) byla nejkrásnější doba Klubu. V tomto období možno říci bez lichocení – vykonal Klub vše, co bylo v jeho moci a síle. Klub byl, jest a bude nepolitickou hospodářskou organizací, jejíž ráz byl do války a do převratu obranný – proti německví na všech polích činnosti lidské nás utlačujícímu s výbojným postupem na poli hospodářském.“²⁵⁵

Klub v této oblasti spolupracoval zejména s *Ústřední záložnou rolnickou, Občanskou záložnou v Olomouci* a redakcí místních časopisů.

²⁵³ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937, s. 23.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 8.

Klub žádal olomoucké obecní představitelstvo a v některých případech osobně starostu Brandhubera o finanční podporu. Žádost byla zdůvodňována tím, že spolek vyvíjí dobročinnou činnost směřující ke vzdělání obchodníků a živnostníků na Moravě, a tak nedisponuje dostatečnými prostředky. Jednalo se o žádosti z let 1909, 1910, 1912 a v letech 1916-1918, přičemž podporu získal *Klub* až v červnu 1918, a to štědrou ve výši 550 korun. K významným akcím, které *Klub* v Olomouci v roce 1909 uspořádal, byla manifestace obchodnictva na severní Moravě a výstava domácího a lidového průmyslu na Moravě. Ve fondu tohoto spolku se zachovala též výroční zpráva z tohoto roku a jeho stanovy.²⁵⁶

V roce 1913 vydaly sdružené české spolky, pod vedením *Národní jednoty pro východní Moravu a Klubu samostatných obchodníků a živnostníků První český adresář města Olomouce a okresu*. Strukturou a obsahem se jednalo o obdobu adresáře vydávaného olomouckou radnicí ovšem s tím rozdílem, že v tomto adresáři byli samozřejmě zcela upřednostněni čeští obchodníci a živnostníci. V adresáři agitovali jeho tvůrci za vstup Čechů do *Klubu* a podpory akcí *Národní jednoty*.²⁵⁷

Početní převaha německého obyvatelstva na přelomu 19. a 20. století, a tak se mnozí němečtí patrioti cítili být ohrožení českými obyvateli, kteří by je snad měli vytlačovat z „jejich německého města“. Jedním z nich byl i Richard Hudeczek, člen olomouckého obecního zastupitelstva.

V roce 1908 vydal Richard Hudeczek agitační spisek pojmenovaný *Deushtum in Olmütz ermanne dich! oder stirb!* V podtitule *Melancholisches Donnerwetter zur Erweckung geistig impotenter deutscher Denker in Olmütz, ritterliches Eintreten für wahrhaft deutsches Gemeindegewesen und Rezept zur Gesundung fauler Zustände der alten berühmten Marchstadt*. Zde jasně poukazuje na špatný stav národního kulturního života německých Olomoučanů, alespoň tedy podle jeho mínění. Podle Richarda Hudeczka pojem němectví silně degradoval a často je využíván pro osobní prospěch některých lidí. Němectví v Rakousku té doby podle

²⁵⁶ Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků 1895-1922. ZA Opava, pobočka Olomouc. Fond OŽK Olomouc. i. č. 5731, sign. III Olomouc, kart. 648.

²⁵⁷ Kubis, Adolf (Ed.): První český adresář města Olomouce a okresu. Olomouc 1913.

něj existovalo trojí: Obchodnické němectví /*Geschäftsdeutschtum*./ Cílem příznivců tohoto směru bylo „vytřískat z toho, co jde“. Druhým je zdánlivé němectví *Scheindeutschtum*, či jinak podvodné němectví, *na prknech, co znamenají svět*. Takoví Němci jenom mluví o němectví a boji za něj. Díky těmto deklamacím a slibům získávají vysoké posty ve službě lidu a stejně tak dobře zajistí členy své rodiny.²⁵⁸ Pravé němectví podle něj spočívá v klidné a pilné práci pro lid tak jako na příklad vykonává *Bund der Deutschen für Nordmähren*. Posiluje němectví nejen pro aktuální časy, ale též pro budoucnost. Dále takové opravdové němectví spočívá v německé žurnalistice, v takové, která zavrhne primitivní útočnou taktiku vůči ostatním etnikům a bude bojovat ušlechtilými duchovními zbraněmi v kontrastu s protistranou, která si vybrala za své motto barbarský styl psaní a nadávky. Německá žurnalistika a německé písemnictví by měly využívat těch nejušlechtlejších zdrojů své kultury a podávat je věděníchtivému čtenáři: „*In jener deutschen Journalistik und jenem deutschen Schriftentum, die aus dem unerschöpflichen Bronnen des Geistes deutscher Klassiker, den Wissensdurst ihrer Leser stillen und mit den herrlichen unsterblichen Schönheiten der Gedanken dieser Edlen, das Denkungs- und Gefühlswesen ihrer Nächsten zu veredeln suchen.*“²⁵⁹

S duchovními hodnotami by ovšem německý národní život nevystačil, a tak Hudeczek nabádá čtenáře k materiální podpoře německého snažení. Neboť podle něj situace vypadá tak, že ti nejchudší dávají ze svého majetku, co mohou, a ti nejbohatší jen málo.

Ve svém spisku věnoval Richard Hudeczek jednu kapitolu olomoucké obecní samosprávě, o které se vyjádřil velmi pochvalně. Ve výčtu důležitých osob se v souvislosti se spisovou službou zmiňuje i o Karlu Brandhuberovi, jenž jako pilný úředník zvládne pročíst a opatřit svým podpisem velké množství písemností. O Brandhuberovi píše: „*Wer bedenkt: dass der derzeitige Bürgermeister der königl. Hauptstadt Olmütz, Herr Karl Brandhuber, die Post selbst eröffnet, alsdann die Eingaben den Referenten zuweist und vom Referenten erledigt, das Geschäftsstück mit all' seinen Beilagen abermals zur Unterschrift zu Handen bekommt, sohin jedes Geschäftsstück dreimal druch dessen Hände läuft und derselbe jede Erledigung mit eigener Handschrift versieht, ohne sich trotz der manchlam täglich zu Hunderten*

²⁵⁸ Hudeczek, Richard-Johann: *Deutschtum in Olmütz ermanne dich! oder stirb! Olmütz 1908*, [nečíslovaná s. I]

²⁵⁹ Tamtéž.

mehrenden Akten einer Namensstampiglie zu bedienen, kann sich einen Begriff der Tätigkeit und Arbeitsmühe vom Oberhaupte der Stadt machen.“²⁶⁰

Richard Hudeczek byl tvůrcem olomouckých adresářů, a tak jeho záliba či rutina ve statistických výčtech, se projevila i v tomto spisku. Čtenář zjistí, kolik písemností bylo zpracováno v přechozích letech, kolik schůzí toho kterého odboru se konalo a podobně. Zásahu na prosperitě obce měla též olomoucká spořitelna, kterou Hudeczek vyzdvihl. Celá městská samospráva si ovšem zasloužila poděkování s nadějí v udržení dobré správy: „*Möge aber auch die ehrenwerte Olmützer Stadtverwaltung immer in ritterlicher Haltung verbleiben, damit Kinder und Kindeskinde des Olmüter deutschen Volksstammes vor ihr und bei ihrer Nennung ehrerbietigst den Hut ziehen.*“²⁶¹ Ctíhodní muži z radnice ovšem nemohli utáhnout těžký vůz odpovědnosti za německý lid v Olomouci sami, a tak autor spisku apeluje na všechny malověrné Němce, aby nepropadali myšlenkám sílícího slovanství ve městě, ale aby zmobilizovali své síly. *Deutsch-Olmütz werde geistig aktiv! oder: Richard Johann Hudeczek's Arbeitsplan zur unüberwindlichen Erstarkung des deutschen Wesens, in dem 650 Jahre alten deutschen Landesheim Olmütz. 'Olmütz muss in kurzem dem Slaventum verfallen!' So lautet das moderne geflügelte Wort ,das von dem kühnen Vorgehen und Erfolgen der Slaven verblüfft, kruzsichtige Deutsche in Olmütz als politisches Urteil sprechen – Sie brechen den Stab über das Deuschtum in Olmütz, ohne die geringste zur Rettung von Olmütz vor seinem ihm drohenden Schicksal, getan zu haben. Sie sehen nur diie blendenden Erfolge der in Olmütz wohnenden Slaven, die bienenfleißig Tag und Nacht an der nationalen Arbeit sind, um sich vorwärts zu bringen und bei denen der ärmste Häusler mehr für das nationale Wohl hingibt als bei uns Deutschen nicht selten ein so und soviel verstockter Hausherr. Unstreitig sind die nationalen Erfolge der Slaven in Olmütz bedeutende und ihre Durchführungs-Energie bewundersnwert und nachahmungswürdig, doch den Macht- und Hilfsmittel des Olmützer Deuschtums gegenüber, sind sie für den Kenner noch immer erst solche, die noch langer langer Jahre bedürfen, um überwältigend zu werden, wenn das Olmützer Deuschtum seine Pflicht erfüllt, seine Stagnation verlässt*²⁶² und Geist und Mut genug besitzt, um

²⁶⁰ Hudeczek, Richard-Johann: Deuschtum in Olmütz ermanne dich! oder stirb! Olmütz 1908, [nečíslovaná s. III].

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Zvýrazněno v originálním vydání textu.

aktiv zu werden. ²⁶³ V textu se projevil též Hudeczkův olomoucký patriotismus, neboť praví, že je zapotřebí pečovat o dobrou pověst Olomouce a dále zvyšovat její prestiž, aby se Olomouc mohla řadit k významným evropským městům. Prestiž města, ve kterém musí po jednom století opět ožít duchovní život, zajistí literatura. Literatura, která zajistí povědomí obyvatel evropských zemí o městě a do Olomouce budou přijíždět cizinci, zejména obchodníci a nejlépe ti s vyšším vzděláním, kteří se budou zajímat o kulturní památky ve městě. Reprezentace směrem ven byla ovšem nedostatečná, což Richard Hudeczek kritizuje. V městském archivu byl a je uložen nesmírně bohatý fond k dějinám města. Informace z něj ovšem nikdo nečerpal. A toto padá na hlavu Johanna Kuxe, který v době vydání tohoto spisku v roce 1908 jako městský archivář měl pečovat i v tomto směru o fond. *„Im Archive der Stadt Olmütz liegen 600 Jahre alte Schätze des Deutschtums der Markgrafschaft. Dieselben zu heben und sie dem heute lebenden Deutschtum zum Zwecke nationaler Erstarkung kundzutun, wäre nicht nur hoch an der Zeit, sondern gestaltet sich in Ansehung der derzeitigen nationalen Kämpfe zur gebietenden Pflicht, denn das unsterblich wertvolle Deutschtum der Vergangenheit als beselligende Kraft und historisches Geistesfundament für die Gegenwart soll und darf nicht in alten Gewölben vermodern, sondern durch die Publizistik zur Auferstehung lebendig gemacht werden und das deutsche würdevolle Selbstbewusstsein dokumentieren. – – Es besteht nicht nur die Pflicht für das große historische Renommee von Olmütz nach außen zu sorgen, sondern auch im innern der Markgrafschaft dasselbe wachzurufen und vereint mit anderen deutschen Städten das historische Deutschtum zu pflegen und zu erheben.* ²⁶⁴

²⁶³ Hudeczek, Richard-Johann: Deutschtum in Olmütz ermanne dich! oder stirb! Olmütz 1908, [nečíslovaná s. III].

²⁶⁴ Tamtéž, [nečíslovaná s. VII].

VIII. Válečná léta a rok 1918 na Moravě a v Olomouci

„... Ale tato poslední a nejmocnější bašta olomoucká ještě odolávala a ve své obraně dopouštěla se i zřejmých přehmatů, což na české straně budilo roztrpčení a hněv, ale stupňovalo se i úsilí. A tento boj českoněmecký byl by snad trval ještě celá desetiletí, kdyby jej nebyla zkrátila válka a převrat.“²⁶⁵

Olomouc ve druhé dekádě dvacátého století si stále udržovala svůj vojenský charakter – i přesto, že jí už nenáležel statut vojenské pevnosti a proces bourání hradeb kolem jádra města se dokončoval.

Vyhlášení války (28.7.1914) a mobilizaci (31.7.1914) přijali němečtí obyvatelé Olomouce pozitivně, někteří s nadšením, obzvláště ti, kteří byli velkoněmeckého smýšlení a tudíž jasně podporovali císařské Německo. Němečtí i čeští Olomoučané zorganizovali v prvních válečných měsících několik demonstrací. Už koncem června došlo ve městě ke čtyřem demonstracím na podporu války proti Srbsku. Konkrétně ve dnech 24., 28., 29. a 30. června. 30. července pak byla uspořádána i česká demonstrace, přičemž účastníci zpívali údajně píseň *Hej Slované*. Konání všech demonstrací nato bylo zakázáno.²⁶⁶ Oficiální představitelé obce – obecní zastupitelstvo a obecní rada – podle Václava Nešpora „vyjadřovali loyaltitu císaři Vilémovi a německé říši a nepřátelství vůči všemu českému a slovanskému.“²⁶⁷

31. července byl v Olomouci oznámen mobilizační rozkaz a 1. až 3. srpna bylo město zcela zaplněno formujícím se vojskem.

6. srpna sloužil kardinál František S. Bauer mši za vojenské jednotky odcházející na frontu. Církev se jednoznačně postavila na stranu rakouského státu, když olomoucký arcibiskup Bauer ve svém pastýřském listu nařídil modlitby za vítězství rakouských zbraní.

Město a jeho obyvatelé nebylo ušetřeno, stejně jako v předchozích válečných konfliktech v českých zemích nebo v okolních rakouských zemích, vln uprchlíků, válečných zajatců a raněných vojáků. Již měsíc po vyhlášení mobilizace dorazili do Olomouce první zranění vojáci a ruští zajatci. Obecní rada se podílela na organizaci

²⁶⁵ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 297.

²⁶⁶ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 74.

²⁶⁷ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 298-299.

kurzů pro ošetřovatelky vedené olomouckými lékaři. Zajatci byli internováni v pevnůstce na Tabulovém vrchu a Šibeničním vrchu a v pevnůstce u Křelova.²⁶⁸

Život ve městě ztěžoval i příliv rusínských a polských uprchlíků z Haliče. Pro děti z řad uprchlíků byly zřízeny školy. Byla to nejen obecná škola, ale také gymnázium, což se zdá být poměrně zajímavým krokem ze strany olomoucké radnice v ohledu na postoj vůči českým obyvatelům v předchozích letech. Školy, německé i české, byly využívány rovněž k ošetřování raněných vojáků poté, co kapacita nemocnice na Klášterním Hradisku byla naplněna. Špatný zdravotní stav uprchlíků a zhoršení hygieny v dočasně přelindněném městě způsobily výskyt několika epidemií. Již v roce 1914 se v Olomouci vyskytly případy úplavice a cholery. Úplavice sužovala obyvatelstvo města ještě citelněji o tři roky později a v roce 1918 se v Olomouci objevil tyfus a španělská chřipka.²⁶⁹

Systém zásobování vázl a válečné hospodářství vyžadovalo ztenčení zásob v zázemí. Na jaře 1915 byl zaveden lístkový systém na potraviny. Obyvatelstvo i tak ale nebylo uspokojivě zabezpečeno potravinami. Problémy se zásobováním se snažila olomoucká radnice vyřešit dovozem potravin z okolního venkova, ovšem nedošlo ke shodě v cenách potravin. Dr. Karl Zebo, městský zásobovací referent pak navrhl, aby města a venkov vytvořily jedno zásobovací území, ale toto nebylo přijato nadřízenými úřady. Až v říjnu 1918 byla tato dohoda přijata, ale pouze pro zásobování uhlím.²⁷⁰ V hospodářské svépomoci byly vedle úřadů aktivní dobročinné měšťanské spolky a též mezinárodní instituce – Červený kříž.

Dle tvrzení Václava Nešpora se však snažili představitelé města zajistit lepší podmínky pro své německé spoluobčany. Při rozdělování veřejných sbírek navrhla obecní rada místodržitelství, aby 90 % bylo přiděleno německým a 10 % českým sociálním institucím. To, jak dané instituce dále přerozdělovaly přidělené prostředky, lze dnes jen stěží dohledat. V roce 1915 byla vytvořena zásobovací komise, která měla dohlížet na lepší přerozdělování zásob. Vydány byly výkazní lístky o spotřebě mouky a chleba a bylo nařízeno sestavit katastr spotřebitelů. Chlebová komise začala vydávat chlebenky.²⁷¹

Ke zhoršování hygienické situace ve městě docházelo v důsledku přítomnosti velkého počtu vojáků a nově příchozího civilního obyvatelstva. K závažnějším

²⁶⁸ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 300.

²⁶⁹ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 74.

²⁷⁰ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 304.

²⁷¹ Tamtéž, s. 305.

rozšířením nemocí kromě zmíněných epidemií však nedošlo, a to též díky přísným zdravotním opatřením, především očkování.

Kromě zmíněných nákaz se v letech 1917 a 1918 vyskytla v Olomouci chřipka a kromě toho zde byly evidovány choroby, nejen v době války, související s přítomností armády, tedy choroby venerické.²⁷²

Složení obecního zastupitelstva zůstalo po čas války stejné, a to na základě výsledků komunálních voleb z roku 1910 a 1912. Ačkoliv vedení města nepřipustilo před válkou velké dluhy, bylo nuceno se během války zadlužit, když státu dohromady poskytli osm válečných půjček.²⁷³

V letech 1914-1916 zcela upadl spolkový život, a to jistě nejen v Olomouci, ale též v okolních moravských městech. Částečně se na tom podepsaly odvody do armády, částečně úřední zákazy. 4. listopadu 1914 bylo dokonce vyhlášeno stanné právo pro Halič, Slezsko a východní Moravu. To podřídlilo civilní obyvatelstvo vojenským soudům. Zrušeno bylo stanné právo bezmála po roce, 11. října 1915.

Úřady po celou dobu války prováděly domovní prohlídky a lidé byli souzeni buď Krajským soudem v Olomouci, nebo v případě závažnějších obvinění před vojenským soudem v Krakově nebo v Moravské Ostravě a později ve Vídni.²⁷⁴ Tisk podléhal cenzuře, a to dvojí, policejní a vojenské.

Čeští Olomoučané byli intenzivněji sledováni úřady. Zejména představitelé národních spolků – především *Národní jednoty* a *Sokola*. Sledovány byly veřejné verbální projevy jednotlivců i neverbální – symboly příslušnosti k českému národu či symboly slovanství a rusofilství. Jak v zázemí, tak na frontě.²⁷⁵

Zvýšená pozornost byla věnována veřejně aktivním politickým osobnostem.

Richard Fischer byl podezřelý z úmyslu emigrovat, a proto mu byl okresním hejtmanstvím zabaven cestovní pas. Podle svých slov skutečně zvažoval možnost emigrace a politické spolupráce s Tomášem G. Masarykem v zahraničí.²⁷⁶

Na základě rozšíření branné povinnosti na muže ve věku 18-50 let, uvedené v platnost v roce 1915, byl také Richard Fischer odveden. Díky bohatým konexím se

²⁷² Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 307.

²⁷³ Schulz, Jindřich (Ed.): Dějiny Olomouce. Sv. 2. Olomouc 2009, s. 77.

²⁷⁴ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 301-302.

²⁷⁵ O tom též viz Fischer, Richard: Hrst válečných dokumentů 1. Olomouc 1929, s. 3-4.

²⁷⁶ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937, s. 347.

mu podařilo odkládat nastoupení a nakonec sloužil pouze v roce 1917 nejprve u vozatajstva a poté u vojenského soudu ve Vídni.²⁷⁷

V době války, v roce 1915, zemřel bývalý olomoucký arcibiskup a dosud kontroverzní postava v dějinách katolické církve, Theodor Kohn. Zemřel ve „vyhnanství“ na svém sídle v rakouském Ehrenhausenu. Ke konci svého života rezignoval na společnost, zejména na církevní představitele, o čemž svědčí také to, jaký pohřeb si přál, jak uvedl ve svém testamentu:

*„Svůj pohřeb přeji si zcela jednoduchý a žádám, by se nezval nikdo ani z církevních, ani ze státních hodnostářů. Byl jsem psancem, ať zůstanu tak i při posledu. Každý kněz, ač nezván, by se k pohřbu dostavil, ať dostane deset korun ve zlatě.“*²⁷⁸

Během války se Olomouc dočkala významné návštěvy. Město navštívil v roce 1917 císař Karel I., a to u příležitosti restaurace kostela P. Marie Sněžné. Kromě toho navštívil vojenský hřbitov v Černovíře.²⁷⁹ Jeho přijetí bylo ovšem podle V. Nešpora oficiální a chladné, neboť nespokojenost se životní situací pociťovali všichni obyvatelé. Na konci války bylo město značně zadluženo. Dluh se v důsledku válečných půjček vyšplhal na 24 milionů korun, což bylo o pět milionů více než před válkou.²⁸⁰

„Převzetí moci“ v Olomouci roku 1918 proběhlo poměrně poklidně a obešlo se bez větších ozbrojených střetů obyvatelstva. 26. října 1918 vznikl v Olomouci *Národní výbor*, do jehož čela se postavil Richard Fischer. Další členové byli vybráni podle výsledků voleb z roku 1911 a z nově vzniklé strany živnostenské.²⁸¹

28. října došla do Olomouce zpráva o událostech v Praze a *Národní výbor* se podle V. Nešpora „ujal úkolu převzít řízení událostí“. 28. října v noci výbor zasedal a vypracoval provolání, které bylo následující den zveřejněno v tisku. Čeští obyvatelé Olomouce vyvěsili prapory, dělníci zastavili práci v továrnách a obchodníci a živnostníci zavřeli své živnosti. Němečtí obyvatelé Olomouce byli překvapeni, a tak nedošlo k velkému odporu. *Národní výbor* se vydal na okresní hejtmantství, kde

²⁷⁷ Fischer, Richard: Cesta mého života. III. díl. II. část. Olomouc 1937, s. 352-358.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 315.

²⁷⁹ Zajímavé fotografie nejen k návštěvě císaře Karla I. viz <http://www.vojenskyhrbitov-cernovir.estranky.cz/> k dispozici on-line (30.7.2013)

²⁸⁰ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 308.

²⁸¹ Tamtéž, s. 312.

hejtmanovi baronu M. Gastheimbovi ohlásili vznik československého státu. Tuto zprávu stejně jako on přijaly i ostatní státní úřady a velitel olomoucké posádky. Starosta města Karl Brandhuber odmítl nadřazené postavení *Národního výboru* s tím, že si vyžádá informace z místodržitelství. Městem pochodovaly průvody českých obyvatel a v odpoledních hodinách se na Horním náměstí konal tábor lidu, jehož vrcholem byla slavnostní řeč, kterou z balkonu radnice přednesli členové *Národního výboru*. Nastalou situaci pravidelně konzultoval velitel olomoucké posádky generál Walter Schreiter s Karlem Brandhuberem. Generál Schreiter nařídil německým vojákům a důstojníkům tolerovat slovanské ozdoby na uniformách českých vojáků i důstojníků. Německým vojákům byla dána dovolená a polští a uherští vojáci byli dopraveni na hranice státu.

3. listopadu 1918 se konala veliká manifestace českého obyvatelstva z Olomouce i vzdálenějších okolních obcí za účasti celkem 60 tisíc lidí.

Čeští Olomoučané přetírali německé nápisy některých budov ve městě.²⁸² 4. listopadu se generál Schreiter vzdal velení a velitelem se stal Václav Hradec. Vojenská posádka tedy byla zavázána české správě a stejně tak státní úřady ve městě.²⁸³ 7. listopadu převzali Češi správu Obchodní a živnostenské komory v Olomouci a vojenská posádka složila přísahu 12. listopadu.

Nejvýznamnější událostí ovšem bylo oficiální převzetí městské správy.

11. listopadu resignovalo obecní zastupitelstvo. Na návrh *Národního výboru* byl správním komisařem jmenován Richard Fischer a vytvořena správní komise složená z 16 Čechů a 8 Němců. Tato komise spravovala město až do prvních voleb konaných 15. června 1919.²⁸⁴ O tom, že personální změny na olomoucké radnici proběhly poměrně klidně, svědčí protokoly ze zasedání obecní rady, kterou 16. listopadu 1918 naposledy řídil Karl Brandhuber. Na tomto zasedání bylo uvedeno, že Národní výbor oznámil obecní radě, že Richard Fischer se stal vládním komisařem. O týden později bylo uvedeno, že starosta Karl Brandhuber i vicestarosta Josef Föhner abdikují na svůj úřad.²⁸⁵ 23. listopadu 1918 se vedení správy záležitostí města ujal Richard Fischer. Zajímavostí je, že česky jednala obecní rada až od schůze 7. prosince

²⁸² Viz Protokol ze zasedání obecní rady z 6. listopadu 1918. In: M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013.

²⁸³ Nešpor, Václav: Dějiny Olomouce. Olomouc 1936, s. 313.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 313.

²⁸⁵ Viz Protokol ze zasedání obecní rady z 16. listopadu a z 23. listopadu 1918. In: M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013.

1918.²⁸⁶ Obecní rada v novém složení začala podporovat menší i větší obchodníky a živnostníky. Mimo jiné též udělila živnostenský list firmě Baťa k provozování obchodu v Olomouci.²⁸⁷ Podobně byl podporován příchod nových řadových zaměstnanců železnice, pro které bylo hledáno ubytování.

Německé nápisy označující městské úřady byly přelepeny českými ekvivalenty a Národní výbor inicioval přejmenování názvů ulic a náměstí ve městě. České děti navštěvující německé školy – patrně se to týkalo obecných škol – pak měly být podle návrhu Národního výboru přemístěny do české (obecné) školy.²⁸⁸

Noví představitelé města se tak chtěli oprostít od dosavadních poměrů a vtisknout Olomouci novou tvář...

²⁸⁶ Viz Protokol ze zasedání obecní rady ze 7. prosince 1918. In: M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013. M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013.

²⁸⁷ Viz Protokol ze zasedání obecní rady z 16. listopadu a z 23. listopadu 1918. In: M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013.

²⁸⁸ Viz Protokol ze zasedání obecní rady z 30. listopadu a 7. prosince 1918. In: M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013.

IX. Závěr

Ve práci byla pojednána otázka společenského života v Olomouci od poslední čtvrtiny 19. století do roku 1918, přičemž důraz by kladen na vzájemné soužití českých a německých Olomoučanů. V prvních kapitolách práce byly představeny nejdůležitější prameny a literatura, které byly v práci zohledněny, a byla zhodnocena doposud nejdůležitější historiografická produkce. V kapitolách následujících byly představeny nejdůležitější body ve vývoji města od 60. let 19. století do roku 1918 se zaměřením na činnost městských úřadů a měšťanských spolků. V páté kapitole byly představeny a porovnány osobnosti dvou posledních německých starostů Olomouce, Josefa von Engela a Karla Brandhubera.

Karl Brandhuber přežil „osudný rok 1918“, i když se poté stáhl z veřejného života. Během svého starostenského úřadu dbal o rozkvět města. Jako vlivný moravský podnikatel, komunální i zemský politik a člen řady měšťanských a zemských sdružení měl značný vliv na dění v Olomouci i na Moravě. Byl v kontaktu s nejvyššími státními úředníky a díky tomuto svému silnému postavení dokázal jako starosta Olomouce mnohdy úspěšně vzdorovat doporučením i nařízením zemských či státních úřadů.

Obraz starosty Karla Brandhubera se v dějinách historiografie příliš nezměnil. Německou literaturou před rokem 1945 je hodnocen jako vynikající starosta „vždy německého města“ a zastánce zájmů německých Olomoučanů. „Olomouc raději malá, ale německá,“ bylo jeho heslo. Českou historiografií je nahlížen jako tvrdý odpůrce českých zájmů, ale přitom člověk, kterému rozkvět Olomouce ležel na srdci, osobně poctivý a čestný.

Konfliktní soužití českého a německého obyvatelstva lze chápat tak, že konflikty týkaly především obecních elit, špiček komunální politiky.

Dodnes cenné a také většinou spolehlivé informace je možné čerpat jak z dobové německé historiografické produkce, tak z té české, která vycházela především po roce 1918. Určité mezery v pramenech a odborné literatuře pomáhá vyplňovat dobový periodický tisk, tehdy ještě stranický, který jednotlivé vybrané události emotivně reflektoval. V diplomové práci byla využita též německá beletristická tvorba – někteří autoři tak zvané „německé moravské literatury“ reflektují společenský život v Olomouci i na Moravě a zde se nabízí přímá spolupráce obecných historiků s historiky literárními.

Téma života obyvatel Olomouce v období zpracovávané touto prací není ještě zcela vyčerpáno, a to jak po stránce pramenné, tak po stránce metodologické, a proto je mým úmyslem i nadále se této problematice věnovat.

X. Přílohy

- Příloha 1 Nejvýznamnější události v dějinách Olomouce v letech 1896-1918
- Příloha 2 Karl Brandhuber a jeho členství ve spolcích
- Příloha 3 Nejvýznamnější měšťanské spolky v Olomouci
- Příloha 4 Ukázka z Humoristických listů
- Příloha 5 Budova, ve které sídlila česká obecná škola v Olomouci
- Příloha 6 Ukázka sčítacích operátů z roku 1910
- Příloha 7 Ukázka akcie firmy Siemens & Halske
- Příloha 8 Návštěva císaře Karla I. v Olomouci v roce 1917
- Příloha 9 Pamětní medaile Karla Brandhubera
- Příloha 10 Zpráva o úmrtí Karla Brandhubera v Mährisches Tagblatt z 16.8.1934

Příloha 1

	Nejvýznamnější události v dějinách Olomouce v letech 1896-1918
1896	Karl Brandhuber zvolen starostou Olomouce
1898	Postavena městská elektrárna
1899	Začátek provozu tramvaje v Olomouci; postavena nová tržnice a městská jatka
1900	Josef von Engel zemřel; velký střet českého a německého obyvatelstva v Olomouci po sokolském sletu v Holicích
1901	zřízen nový ústřední hřbitov v Neředíně
1904	Obecní zastupitelstvo přesídlilo z Edelmannova paláce do opravené budovy radnice
1906	Nová Ulice se osamostatnila
1907	Oslava 25. výročí služby Karla Brandhubera na olomoucké radnici
1909	Velká manifestační schůze českých obchodníků v Olomouci; ulice Ostružnická byla přejmenována na Brandhuberovu
1912	Hodolany se osamostatnily
1914	Začátek války, mobilizace v Olomouci, demonstrace pro i proti válce
1915	Bývalý olomoucký arcibiskup Theodor Kohn zemřel (v Ehrenhausenu)
1917	Císař Karel I. navštívil Olomouc
1918	konec války, rezignace olomouckého zastupitelstva, správy Olomouce se ujímá Národní výbor v čele s Richardem Fischerem

Příloha 2

Karl Brandhuber a jeho členství ve spolcích a organizacích			
Hospodářské	Národní	Kulturní	Sportovní
Handels- und Gewerbekammer in Olmütz	Bund der Deutschen in Nordmähren	Deutsches Casino	Eislauf-Verein
Verein mährischer Zuckerfabriken	Verein zur Stiftung eines deutschen Vereinshauses in Olmütz		Civil-Schwimmschule und Frauenbad
Würbenthaler Jutespinnerei und Weberei			
Vereinte Flachsspinnereien im Lichtenwerden, Messendorf und Würbenthal			

Příloha 3

Hospodářské		Národní	
Land- und Forstwirtschaftlicher Verein	Řemeslnicko-živnostenská jednota v Olomouci	Verein der Deutschen in Mähren zu Olmütz	Národní jednota pro východní Moravu
Bauverein an der St.-Mauritzkirche	Klub samostatných obchodníků a živnostníků	Bund der Deutschen Nordmährens	
Verein der Kaufleute und Industriellen...			
Kulturní		Sportovní a jiné	
Olmützer Männer Gesang-Verein	Žerotín	Turnverein	Sokol
Musikverein	Český ochotnický spolek	Olmützer Civil-Schwimmschule	Horymír
Schlaraffia	Slovanský spolek čtenářský	Eislauf-Verein	
		Scharfschützengesellschaft	

Dobročinné		Profesní	
Olmützer Frauen-Wohltätigkeitsverein	Dobročinný komitét dam	Freiwillige Feuerwehr in Olmütz	Česko-moravský spolek veteránů
Olmützer Volksküchenverein	Matice školská	Lehrerverein der Stadt Olmütz	
Leichenverein / Begräbnisverein		Mährischer Lehrerverein	
Politické		Náboženské	
	Slovanský spolek dělnický	Katholischer Gesellenverein	
		Katholische Ressource	
		Verein der heiligen Paulina	

KUMORISTICKÉ LISTY

Ročníku 46. číslo 30. V Praze, 24. července 1903.

vycházejí v pátek ráno o 10. hodině a stojí jednotlivě ode 20 hal. a počtu 24 h.; čtvrtletně pošlou v Rakousku-Uhersku, Bosně a Hercegovině 2 K. 80 h.; v Německu a Slezsku 3 K. 6 h. a v ostatní části 3 K. 32 h.; v Praze čtvrtletně 2 K. 40 h. a v donášku do domu 2 K. 80 h. Předplatit lze od 1. nebo 15. březnového měsíce. Cíla reklamovaná do 8 dnů zdarma se všude; později jen za hotovými doplatky. Přední jízdyky zasílají se přímo do redakce ve Spálené ulici č. nové 12. a přijímají se od každého; textové nejpozději ve středu, a stěha jen paně návrhy obrázků do soboty a dodávky v neděli. Uvěřejněná honoruje se.

— Jindy a nyní. —

Druhdy potíral slepý Němce.

dnes potírají Němci slepou!

„Druhdy potíral slepý Němce, dnes potírají Němci slepotu!“

Příloha 5

Budova, ve které sídlila česká obecná škola. Sokolská č. 19.

Dnes zde sídlí škola mateřská.

Příloha 6

1. Jméno a příjmení		2. Datum narození		3. Místo narození		4. Národnost		5. Vyznání		6. Jazyk		7. Poznámky	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Johu Franz	1879	Mai 6	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
2	Johu Anna	1880	Juni 11	Wien	österreichisch	röm. kath.	verheiratet	deutsch	1				
3	Samantha Maria	1885	Oktober 2	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
4	Karl Eduard	1852	Juli 26	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
5	Veronika Maria	1822	Oktober 21	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
6	Klempa Rudolph	1868	Oktober 20	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
7	Meibach Scholze	1865	Juli 15	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
8	Hofmann Scholze	1887	Juni 5	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
9	Marialeke Scholze	1868	Dezember 24	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
10	Seidl Scholze	1892	Mai 8	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
11	Postal Josef	1891	Oktober 18	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
12	Opletal Josef	1893	Juli 20	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
13	Edairl Scholze	1891	Oktober 2	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				
14	Trupkowsky Scholze	1893	Juli 20	Wien	österreichisch	röm. kath.	ledig	deutsch	1				

H. N. N. S. Geburtsort Geburts- datum Geburts- ort	Beruf Beschreibung des Berufs	Höhe in Fuß	Gewicht in Pfund	Geburts- datum	Geburts- ort	Religion	Stand	Mutter Geburts- datum	Mutter Geburts- ort	Mutter Religion	Mutter Stand	Mutter Geburts- datum	Mutter Geburts- ort	Mutter Religion	Mutter Stand
15	Harisch Ruhar	1	1699 April 22	1899 April 22	Harisch	Kath.	Lehrling	1899 April 22	Harisch	Kath.	Lehrling	1899 April 22	Harisch	Kath.	Lehrling
16	Frederich Koblicha	1	1899 Juli 24	1899 Juli 24	Koblicha	Kath.	Lehrling	1899 Juli 24	Koblicha	Kath.	Lehrling	1899 Juli 24	Koblicha	Kath.	Lehrling
17	Frans Hajer	1	1899 März 25	1899 März 25	Hajer	Kath.	Lehrling	1899 März 25	Hajer	Kath.	Lehrling	1899 März 25	Hajer	Kath.	Lehrling
18	Hans Sklenar	1	1899 März 28	1899 März 28	Sklenar	Kath.	Lehrling	1899 März 28	Sklenar	Kath.	Lehrling	1899 März 28	Sklenar	Kath.	Lehrling
19	Frans Chava	1	1895 Mai 18	1895 Mai 18	Chava	Kath.	Lehrling	1895 Mai 18	Chava	Kath.	Lehrling	1895 Mai 18	Chava	Kath.	Lehrling
20	Johann Richter	1	1896 März 30	1896 März 30	Richter	Kath.	Lehrling	1896 März 30	Richter	Kath.	Lehrling	1896 März 30	Richter	Kath.	Lehrling
21	Anton Vachutka	1	1896 Mai 29	1896 Mai 29	Vachutka	Kath.	Lehrling	1896 Mai 29	Vachutka	Kath.	Lehrling	1896 Mai 29	Vachutka	Kath.	Lehrling
22	Japan Korek	1	1898 Juni 9	1898 Juni 9	Korek	Kath.	Lehrling	1898 Juni 9	Korek	Kath.	Lehrling	1898 Juni 9	Korek	Kath.	Lehrling
23	Byzantin Sklenar	1	1898 Juli 31	1898 Juli 31	Sklenar	Kath.	Lehrling	1898 Juli 31	Sklenar	Kath.	Lehrling	1898 Juli 31	Sklenar	Kath.	Lehrling

4. 15, 16, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Státní okresní archiv v Olomouci. Sčítací operáty obyvatel města Olomouce, M 1 –1, kniha č. 2233.

Příloha 7

Siemens Corporate Archives.

<http://www.siemens.com/history/de/geschichte/index.htm> (on-line dostupné,
28.6.2013)

Příloha 8

http://www.vojenskyhrbitov-cernovir.estranky.cz/fotoalbum/hrbitov1917/karel-i_na-hrbitove---1917/ dostupné on-line (30.7.2013)

Příloha 9

Bronzová pamětní medaile k 25. výročí služby
Karla Brandhubera v obecním zastupitelstvu

ANOTACE

Autor práce:

Bc. Ivan Puš

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc.

Počet znaků:

170 302 (bez mezer)

Počet příloh:

10 vázaných příloh, 2 volné

Počet titulů použité literatury

34 titulů literatury, 8 archivních pramenů, 4 periodické tisky

Klíčová slova:

Olomouc, národní život, starosta, Češi, Němci, Karl Brandhuber, školství, svůj k svému, spolky, tisk

Resumé:

V magisterské diplomové práci *Starosta Karl Brandhuber a národní život v Olomouci za jeho úřadu (1896-1918). Příspěvek k tématu vzájemného soužití českého a německého obyvatelstva na Moravě před rokem 1918* je nejprve pojednáno o dosavadní nejdůležitější historiografické produkci k dějinám Olomouce a o důležitých pramenech a literatuře zohledněných v práci. Poté je představen společenský život v Olomouci od 60. let 19. století, do roku 1918, dva poslední němečtí starostové Olomouce Josef von Engel a Karl Brandhuber a následně je pozornost zaměřena na soužití českého a německého obyvatelstva v Olomouci a osobnost Karla Brandhubera.

Key words:

Olomouc city, national life, mayor, Czechs, Germans, Karl Brandhuber, education, to each of his own, clubs

Summary:

The Master Degree Thesis *Mayor Karl Brandhuber and the national life in the Olomouc city during his office (1896-1918)*. A contribution to the theme of common life of Czech and German inhabitants of Moravia before 1918 - firstly the most important historiographical production of Olomouc's history is discussed and then follows the discussion about the sources and literature which were used in this thesis. Next follows a treatise of social life in Olomouc from the year 1860 to 1918, the two last German mayors of Olomouc-Josef von Engel and Karl Brandhuber and lastly in the focus is the common life of Czech and German inhabitants and the personality of Karl Brandhuber.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

I. ARCHIVNÍ PRAMENY

Státní okresní archiv v Olomouci

Archiv města Olomouce, Registratura 1874-1920 hospodářská.

M 1-1, Presidiální spisy 1829-1920. Karton 19, 21, 525.

M 1-1 Protokoly ze zasedání městské rady 1918, signatura 2013.

M 1-1, reg. 1874-1920, i. č. 347, Česká obecná chlapecká a dívčí škola, karton 743.

M 6-18, Dobročinný komitét dam – karton XXXVI.

M 6-56, Olmützer Wohltätigkeits-Verein.

M8-4, Pozůstalost JUDr. Richarda Fischera, i. č. 12, kart.1 2b.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků 1895-1922.

Fond OŽK Olomouc. i. č. 5731, sign. III Olomouc, kart. 648.

Obchodní a živnostenská komora v Olomouci (1792) 1851 – 1948 (1949). Inventáře a katalogy Zemského archivu Opava pracoviště Olomouc Číslo listu JAF : 1449
Číslo pomůcky : 75. Olomouc 1993.

II. LITERATURA

- Fischer, Richard: 50 let Národní jednoty v Olomouci. Kronika. II. díl: 1896-1906. Olomouc 1935.
- Cesta mého života. III. díl. I část. Olomouc 1936.
- České školství a matice školská v Olomouci od roku 1872-1918. I. díl. Olomouc 1937.
- Národní dům. Olomouc 1933.
- Olomoucký vývoj. Olomouc 1933.
- Zaniklé české spolky v Olomouci. Olomouc 1933.
- Hořejš, Miloš: Die nationalen „Schutzvereine“ in Böhmen, Mähren und Schlesien (1900-1938). Mitgliedschaft, finanzielle Einnahmen und Wirkung, s. 198-199. In: Kubů, Eduard – Schultz, Helga: Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten. Die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei in vergleichender Perspektive. Praha-Berlin 2004.
- Hudeczek, Richard-Johann: Deutschtum in Olmütz ermanne dich! oder stirb! Olmütz 1908.

- Hudeczech's Adress-Buch der königlichen Hauptstadt Olmütz für das Jahr 1882. Olomouc 1882.
- Hudeczek's Adress-Buch der königlichen Hauptstadt Olmütz für das Jahr 1887. Olomouc 1887.
- Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost. Praha 2005.
- Jiránek, Tomáš: Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850-1918. Pardubice 2004.
- Kladiwa, Pavel – Pokludová, Andrea – Kafková, Renata: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850-1914. Díl II. Svazek 1. Ostrava 2008.
- Krick, Julius: Město na řece Moravě. Olomouc 2010.
- Kubis, Adolf (Ed.): První český adresář města Olomouce a okresu. Olomouc 1913.
- Kux, Johann: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz bis zum Umsturz 1918. Reichenberg und Olmütz 1937.
- kol. autorů: Malé dějiny Olomouce. Olomouc 1972.
- Lichtblauová, Štěpánka: Entwicklung der deutschen Straßennamen in der Innenstadt von Olmütz in den Jahren

1895-1945. Univerzita Palackého v Olomouci.
Diplomová práce. Olomouc 2010.

Marek, Pavel a kol.:
Přehled politického stranictví na území českých
zemí a Československa v letech 1861-1998.
Olomouc 2000.

Müller, Willibald:
Geschichte der königlichen Hauptstadt
Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur
Gegenwart. Zweite ergänzte Ausgabe.
Olmütz 1895.

Nešpor, Václav:
Dějiny města Olomouce. Olomouc 1998.

kol. autorů:
Osobnosti Olomouckého kraje 1850-2008.
Olomouc 2008.

Pojsl, Miloslav:
Dějiny Olomouce. In: Střední Morava.
Vlastivědná revue 31 (2011), s. 131-136.

Puš, Ivan:
Olmützer Volkszählungslisten vom Jahre 1910
als Quelle der Vornamen. Ein Beitrag zur
Analyse der Vornamen der deutschen Bürger in
der Stadt Olmütz. Univerzita Palackého
v Olomouci. Bakalářská práce. Olomouc 2010.

Spolek majitelů domů v Olomouci 1903-1905.
In: Studentské historické sešity 2. Berla
historikova. Olomouc 2010, s. 141-152.

- Spáčil, Vladimír: Willibald Müller. In: Jašková, Silvie (Ed.): Lexikon deutschmährischer Autoren. Olomouc 2006.
- Spáčil, Vladimír – Tichák, Milan: V čele města Olomouce. Správa města a její představitelé v průběhu staletí. Olomouc 2002.
- Schulz, Jindřich (Ed.): Olomouc. Malé dějiny města. Olomouc 2002.
- Dějiny Olomouce. Sv. 1-2. Olomouc 2009.
- Tichák, Milan: Vzpomínky na starou Olomouc. Olomouc 1997.
- Ztracené adresy. O tom, co v Olomouci bývalo a co už není. Olomouc 2007.
- Viktořík, Michael: Táborová pevnost Olomouc. Modernizace olomoucké pevnosti v 19. století. České Budějovice 2011.
- Wieczorek, Robert-Kazimierz: Virtuelle Rekonstruktion der Synagoge in Olmütz (Olomouc). Technische Universität in Wien. Diplomová práce. Wien 2011,
- Žáček, Jan: Pravda o krvavých událostech moravských. Řeč posl. dr. Jana Žáčka pronesená dne 8. listopadu 1899 na radě říšské. Brno 1899.

III. TISK

Hausherren-Zeitung

Mährisches Tagblatt

Našinec

Pozor

IV. OSTATNÍ ZDROJE

<http://www.muzeum-sumperk.cz/cinnost/publikacni-cinnost/sumperske-portrety/a-e/>;
dostupné on-line (9.6.2013).

Siemens Corporate Archives.

<http://www.siemens.com/history/de/geschichte/index.htm> (on-line dostupné,
28.6.2013)

<http://munzeo.com/coin/karl-brandhuber-1907-burgermeister-stadt-6989644> (on-line
dostupné, 3.8.2013)